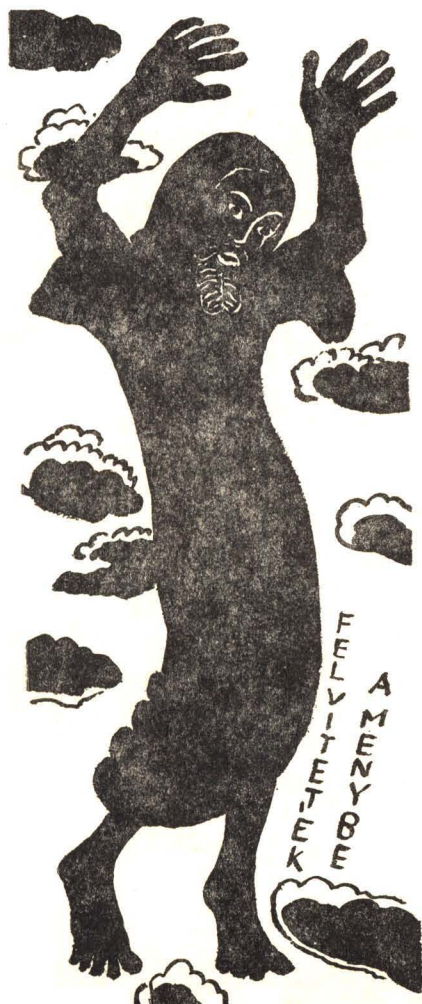

VIGILIA

1 9 7 3
m á j u s

5

Márk evangéliuma 16,19-20.

Utak a Bibliához

Ijjas József
**Szentírástudományunk a
II. vatikáni zsinat után**

Majsai Mór
Látogatás a mai Szentföldön

Tótfalusy István
A Keresztelő tanúságtétele

Ijjas Antal
A biblia világa

Possonyi László 70 éves

Rónay György, Hegyi Béla és Possonyi
László írásai

KRITIKA

**Szabolesi Miklós tanulmánykötete
— „Tragikus musical” a Vígszín-
házban — Alban Berg Lulu című
operája — Kiállítási jegyzetek — A
történelmi film**

Dévényi Iván
Samu Géza munkáiról

Műmelléklet

IJJAS JÓZSEF	Szentírástudományunk panorámája a II. vatikáni zsinat után — — — — —	289
MAJSAI MÓR	Látogatás a mai Szentföldön — — — — —	295
TÓTFALUSY ISTVÁN	A Keresztelő tanúságtétele — — — — —	300
SURÁNYI DEZSŐ	A biblia növényei — — — — —	306
IJJAS ANTAL	A biblia világa — — — — —	316
BORSOWSZKY JOLÁN	Rajza — — — — —	319
DEVENYI IVÁN	Samu Géza — — — — —	320
TÓTH SÁNDOR	Madách sírja, Exodus, Epitaphium (versek) — — —	321
BEDE ANNA	A pusztában, Félelem, Sziklák felett (versek) — —	322
THURZÓ GÁBOR	Utazás az öcsémmel (III. folytatás) — — — — —	323
SINKÓ VERON	Mese-hintó (textilterv) — — — — —	327
BALÁSSY LÁSZLÓ	Versai — — — — —	328
RÓNAY GYÖRGY	Possonyi László köszöntése — — — — —	329
POSSONYI LÁSZLÓ	A kristályosodás napja (önéletrajzi részlet) — — —	337
HEGEDŰS LÁSZLÓ	Megint egy sír (vers) — — — — —	342
TŰZ TAMÁS	Nincs oltalom, Már nem tudom, Papírparázs (versek) — — — — —	336, 343, 358

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

Possonyi Lászlóval (<i>Hegyi Béla</i>) — — — — —	330
--	-----

NAPLÓ

Teilhard imája (Rezek Román fordítása) — 344; *Siki Géza*: Könyvek között (Szabolcsi Miklós és Szeghalmi Elemér tanulmánykötete) — 345; *Czére Béla*: Színházi krónika (Déry Tibor „tragikus musical”-je) — 347; *D. I.—T. S.*: Képzőművészet (Kiállítási beszámolók) — 350; *Rónay László*: Zenei jegyzetek (Alban Berg: Lulu; Lemezfgyelő; Zenei könyvek) — 352; *Ungváry Rudolf*: Filmek világából (A történelmi filmről) — 355; *Tóth Sándor*: Rádió mellett (Nemzetközi fesztivál — gyermekeknek) — 356; Idegen nyelvű tartalomjegyzék — 359.

A címlapon **Berki Viola** rajza, a műmellékleten **Samu Géza** munkái, **Tájékoztató** c. rovatunk a hátsó I. borítón.

Felelős szerkesztő: RÓNAY GYÖRGY

Felelős kiadó: VÁRKONYI IMRE

Laptalajdonos: *Actio Catholica*

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 188-098, 185-414. Postacím: 1364. Budapest, Pf. 111. Terjeszti, előfizetés és templomi árusítás: *Vigilia* kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A *Vigilia* csekk számla száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda. Budapest, V., József nádor tér 1. Külföldön előfizethető a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, vagy bizományosai útján. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 5.00 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54.) a Kultúra 024 2. számú számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a *Vigilia* című lapra vonatkozik. Egyes szám ára: 9,— Ft. Előfizetés: egy évre: 100,— Ft, félévre: 50,— Ft, negyedévre: 25,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921.

IJJAS JÓZSEF kalocsai érsek

Szentírástudományunk panorámája a II. vatikáni zsinat után*

Tudományos igényű értekezés élén szokatlan cím. Úgy vettem kölcsön a Synodus Episcoporum múlt év őszén tartott II. általános gyűlésének bevezető előadásából, melynek címe ez volt: „*Conspectus hodiernae vitae Ecclesiae seu Panorama*”. Klasszikus műveltségű ember tudja, hogy a *pan horama* nemcsak valamely tájnak vagy helységnek festői kilátása, hanem általános szemlélete, magasabb helyről elénk táruló összképe valamely bennünket érdeklő nagy kiterjedésű látnivalónak. Ilyen a szellemi életben egy-egy tudományág, tehát a mi érdekkörünkben a szentírástudomány, illetve ennek mai képe. A panoráma nem igényel teljességet, még kevésbé tökéletességet, nem bocsátkozik részletekbe. Inkább érdeklődést kelt, fokozza azt és kedvet zsendít a *pan horama* részleteinek közelebbi, alaposabb megismerésére.

A „magasabb helyről” való szemlélet ne okozzon félreértést! Papi hivatásunk „magaslatára” gondolok, melynél fogva mindent felsőbb szemlélettel kell néznünk, bár — a zsoltár szavaival szólva — „nem hordom fenn szemeim gőgösen, nem kergetek nagy dolgokat, magamról magasabbakat” (Zsolt 130,1).

Elhagyva a képes beszédet, négy egyházi dokumentum fényénél tárul eléem katolikus szentírástudományunk mai összképe:

I.

A „DÍVINO AFFLANTE SPIRITU” ENCIKLIKA

XII. Pius pápának ez az apostoli körlevele valóban korszakalkotó a szentírástudomány történetében. Igazi jelentőségét és hatását azért nem tudta azonnal érvényesíteni, mert a világháború szörnyű napjaiban jelent meg (1943. szeptember 30.), amikor a klasszikus közmondás szerint is „*inter arma silent Musae*”. Csak a biblikus szakemberek és egyházfők értékelésében jelentett szinte korfordulót. Lezárt egy olyan hetven esztendőös történelmi szakaszt, melyre tanulságos tapasztalatokkal tekintettek vissza elsősorban azok, akik végigkínlódtak annak megpróbáltatásait.

Már a századfordulót megelőző évtizedekben érezték a katolikus szentírástudomány hivatott vezetői, hogy szakítani kell azzal a gyámoltalansággal, amelyben vergődtek ugyanakkor, amikor az egyházon kívüli tudósok már régen felhagytak a középkori naivságokkal, kritikával nyúltak a biblia szövegéhez, vallástörténeti szempontok szerint vizsgálták a bibliai történeteket, azokban történeti fejlődéseket állapítottak meg, és a régészeti kutatások eredményeinek birtokában egybevetették a biblia tartalmát az egykorú más népek vallásainak emlékeivel.

*A Magyar Püspöki Kar elnökének székfoglalója a budapesti Hittudományi Akadémián díszdoktorrá avatása alkalmából. (1972. március 17.)

A katolikus szakemberek az így keletkezett zavaros vitákban eleinte csak védekezésre szorítkoztak, amikor azt tekintették feladatuknak, hogy bibliai iratok inspirált eredetét védjék és óvják. Amikor a biblikus tudományok két katolikus emporiumában: a jeruzsálemi *École Biblique* és a római *Institutum Pontificium Biblicum* munkaköreiben szakítottak a régi módszerrel és korszerűen kezdtek dolgozni munkaterületükön, szenvedniök kellett a kezdeményezőik vállalkozásaiban ismert bírálatokat, sőt elmarasztalásokat.

A „*Divino afflante Spiritu*” az egyházi tanítóhivatal tekintélyével vetett véget a gátlásoknak és gáncoskodásoknak, amikor a haladó biblikus tudósok munkásságát derék vállalkozásnak minősítette és figyelmeztette az egyház többi fiait is, hogy hagyjanak fel azzal a botor magatartással, mely azt mondja, hogy „minden újat csak azért, mert új, támadni kell vagy kétségbe kell vonni”. Ugyanekkor igazolja az egyház a „derék tudósok munkásságát, amit nemcsak helyesséssel és igazságossággal, hanem szeretettel is kell megítélnünk”.

Pozitív álláspontot rögzít az enciklika, amikor így fogalmazza meg a biblia értékelésének helyes elvét: a biblia teljes egészében isteni mű, mert egészében a Szentlélek sugallatával íródott. Mint ilyen, meghaladja az ember természetes felfogóképességét és ezért hiteles magyarázatra szorul. Ezt adja az Egyház Tanítóhivatala. A biblia azonban egyben teljes egészében emberi mű is. A bibliai iratokat bizonyos kultúrterben, bizonyos időben, bizonyos nyelven, bizonyos emberek írták. Ezek az emberi szerzők tudnivalóikat és amit közölni akartak, azon módon szerezték meg, ahogy az emberek ismereteiket általában megszerzik, ti. látással, hallással, írásbeli források tanulmányozásával, szóbeli források megkérdezésével. Még ha isteni kinyilatkoztatásokra hivatkoznak is, mint a próféták vagy Szent Pál, — ezeket is nemcsak emberi beszéd útján közlik, hanem emberi eszük átgondolásával is. A biblia könyveinek szerzői a természetfölötti igazságokat is koruk sajátos gondolkodásánál fejezik ki. Ezért senki sem érti meg helyesen a bibliát, ha csak nem tanulmányozza lehető leggondosabban az emberi szerzők történelmi világát. Magyarázójának nemcsak a biblia nyelvét kell tökéletesen ismernie, hanem a régi Kelet többi nyelvét is tanulmányoznia kell. Sőt nemcsak a nyelveket, hanem még az irodalmát, irodalmi formáit, gondolkodásmódját, történetét, földrajzát és régészetét is. Ezek a tudományok együttvéve vetnek értékes megvilágítást a szent könyvekre.

Az enciklika ezért a katolikus exegetának feladatáként a következő kötelességeket írja elő: a bibliai és más keleti nyelvek tanulmányozása, a bibliai szöveg kritikus szemlélete, a biblia sokféle irodalmi műfajának kutatása és figyelembevétele, a görög és keleti régészet tanulmányozása. Ezzel az enciklika pontosan azt kívánja meg a szentírástudomány művelőjétől, amit megjelenése előtt ötven évvel *Lagrange* „történelmi írástudományozásnak” nevezett, a „módszert pedig „történelmi módszernek” (*La méthode historique*). Ezt követve a biblia emberi eleme megint jogába lépett. Századunk ezzel elkerüli a bibliai monofizitizmus veszélyét: Krisztus misztériuma is abban áll, hogy Őbenne az Isten egy személyben emberré lett. A szentírás misztériuma pedig az, hogy benne az Isten szava emberi szó alakját vette fel.

A „*Divino afflante Spiritu*” enciklikának az a fejezete a legértékesebb (3. c.), amelyben azt követeli a szentírás magyarázójától, hogy „térjen vissza lélekben a távoli évszázadokhoz és a történelem, régiségtan, néprajz és más tudományok segítségével pontosan határozza meg, hogy a régi kor írói milyen irodalmi formákat használtak és alkalmaztak”. „A régi keletiek ugyanis gondolataik kifejezésére sokszor nemcsak más szóalakzatokat és beszédformákat használtak mint mi, hanem sokszor olyanokat alkalmaztak, amelyek saját korukban és embereikben voltak szokásosak.” Egy irodalmi szöveg értelme nemcsak a szavakból adódik, hanem formájából is. Ez nemcsak a biblia szövegére vonatkozó hermeneutikai szabály. Például hozzátjuk fel a zeneirodalomból a zenei művek értékelését: egy zenekompozícióban a műélvezés hatását nemcsak a hangok keltik, hanem sokkal inkább a zenei forma. Ugyanez áll az építészet alkotásaira is, ahol például a monumentális hatást nemcsak az épületnél használt kövek adják, hanem sokkal inkább, sőt elsősorban az építési stílus. Még az emberi ruhánál is alkalmazható ez az elv, hiszen a ruha használhatóságát és szépségét nemcsak szövetanyaga teszi, hanem sokkal inkább a szabása, hogy ne mondjam: fazonja. A bibliában ugyanez áll: amit mond, az inkább a beszéd módjából adódik, mint az anyagi szóból. A

bibliai tudománynak tehát azt kell keresnie és megállapítania, hogy a bibliai szöveg mit akar mondani. A katolikus exegézis sok kintől szabadulhat meg, ha az enciklikában ennyire hangoztatott alapelveket követi, ahhoz tartja magát.

Különböző tényezőktől függ, hogy egy szerző — bibliai szerző is —, melyik irodalmi műfajt választja és használja. Függ: az anyagtól, amivel dolgozik; személyes vérmérsékletétől; a saját, valamint a hallgatóság és az olvasók műveltségétől, akiknek ír. A bibliában éppen ezért találunk több irodalmi műfajt, hiszen az emberi szerzők nem voltak egyforma vérmérsékletűek; különböző anyagot dolgoztak fel; műveltségük is különböző volt egymástól, és nem egyforma műveltségű embereknek írtak.

A legszembevetőbb két nagy irodalmi műfaj különbözősége a bibliában: a próza és a költészet. Az Újszövetségben ugyan kevesebb a költői rész (Mt 11,17; Lk 7,32), profán jellegűek és (Lk 1,46-55; 68-79; Mt 11,25-30; Lk 10,21; Ef 5,14) vallási jellegűek. Az Ószövetségben a terjedelmes prózai művek mellett sok költői szöveg található különböző formákban: a legrövidebb munkadaltól (IV. Mózes 21,17) és berdaltól (Iz 22,13) a kultusz énekein át egészen a jól megfogalmazott oktató költeményig (Jób). Mindenki beláthatja, hogy mindegyik fajta a maga módján fejez ki igazságot.

Itt érdemes megjegyezni, hogy a szentírási műfajok különböznek modern (európai) irodalmunk műfajától. Nálunk az irodalmi művek rendszerint előbb készülnek el írásban és csak azután kerülnek az olvasókhoz vagy hallgatókhoz. A bibliában fordítva van: a próféták beszédeiket előbb elmondták, és csak azután jegyezte azt fel valaki. A pátriárkák korának elbeszéléseiről és az exodus eseményeiről is ezt kell mondanunk. Ugyanez az eset az Újszövetségben, ahol az apostoli katekézis megelőzte az evangéliumok írásba foglalását.

Az Egyház Tanítóhivatalának a „*Divino afflante Spiritu*” enciklikában kifejtett korszerű álláspontja és a biblikus tudományok művelésére adott hivatalos biztatás megteremtette a bizakodó légkört. Nagy lendületnek lehettünk szemlélői szentírástudományunkban a világháború döbbenetei után a békésebb években. A fejlődés azonban nem állt meg az Egyház Tanítóhivatalának magatartásában sem. Szervesen követte az enciklikát a II. vatikáni zsinat elején egy új egyházi dokumentum, mely most a második lesz felsorolásomban.

II.

INSTRUCTIO PONTIFICII CONSILII STUDIIS BIBLIORUM DE HISTORICA EVANGELIORUM VERITATE („INSTRUCTIO” AZ EVANGÉLIUMOK TÖRTÉNETISÉGÉRŐL)

A második hivatalos egyházi dokumentum szerényen „*Instructio*” megnevezéssel jelent meg 1964. április 21-én, és május 14-én került nyilvánosságra. Csak a szövegből tűnt ki, hogy ez a „*Commissio de re Biblica*” (Pápai Szentírásbizottság) tájékoztató irata az evangéliumok történelmi valóságáról (*de historica Evangeliorum veritate*).

Személyes élményem volt, hogy ennek a dokumentumnak előírátát egy évvel előbb bizalmas úton kaptam meg A. Bea bíboros kézirat gyanánt adott jegyzetéből, melynek címe: „*La storicità dei evangeli*” (Az evangéliumok történetisége). Maga az *Instructio* akkor került kezembe, amikor a II. vatikáni zsinat püspöktagjaként részt vettem a zsinat III. sessiójának sorozatos tárgyalásain. Teljes érdeklődéssel ujjongtam fel az *Instructio* tartalmán. Már a bevezetésben úgy hivatkozik a húsz évvel előbb megjelent „*Divino afflante Spiritu*” enciklikában adott hermeneutikai normákra, mint amelyeknek követése „*nova exegeseos adiumenta solleriter adhibebit, praesertim ea quae historica methodus universum considerata affert*” (a szentírásmagyarázat új segédeszközeit okosan használja, különösen azokat, amelyeket az általános értelemben vett történelmi módszer nyújt). Ez az, ami az egyház hivatalos megnyilatkozásában további jelentős haladást mutat. Az enciklika ugyanis sürgette, hogy a katolikus exegeta „okosan keresse, mit nyújt a helyes és eredeti értelemezés a szent író által használt szólásmód (beszédforma), vagy az irodalmi műfaj”. Kifejezetten azonban nem használta szövegében a „történelmi módszer” kifejezést. Az új *Instructio* viszont nemcsak általánosan elfogadottnak mondja a történelmi módszert („*historica methodus universim considerata*”), hanem tovább menve már a formatörténeti módszert is („*me-*

thodus historiae formarum”) ajánlja: „Ubi casus fort, interpreti investigare licet, quae sana elementa in methodo historiae formarum insint, quibus ad pleniorum Evangeliorum intelligentiam rite uti possit” (ahol szükséges, a szentírásmagyarázó megkeresheti a formatörténeti módszer egészséges elemeit, s megengedhető, hogy él velük az evangéliumok teljesebb megértése céljából).

Ugyanis a szentírás Ó- és Újszövetségi irodalmi formáiban megállapítható, hogy a szövegnek, mielőtt végleges formáját megkapta, gyakran már igen hosszú előző története lehetett. Azt a módszert, amely az irodalmi mű megelőző irodalmi formájával foglalkozik, formatörténetnek nevezzük. A műfajkutatás (*Gattungsforschung*) és formatörténet két egymásra utalt tudományos módszer.

Az *Instructio* óva int ugyan a „formatörténeti módszer” (*Formgeschichtliche Methode*) túlzásaitól és racionalisztikus előítéletekből adódó visszaéléseitől, mégis szabad utat nyit a katolikus biblikusoknak a módszer alkalmazására. Sőt ezen túlmenően példát is mutat a módszer alkalmazására. Felsorolja az újszövetségi hagyomány képződésének három szakaszát:

a.) Az első szakaszban a tanítványok szemtanúi voltak Jézus megváltó tevékenységének és fültanúi tanításainak. Ő maga választotta ki tanítványait, számítva arra, hogy működésének eseményeit és tanításait figyelmesen megjegyzik.

b.) A második szakasz az apostolok hithirdető munkája volt. Ennek fő témája: Jézus halála és feltámadása. Figyelemre méltó itt, hogy az apostolok csak Jézus föltámadása után látták tisztán istenségét. Jézus föltámadása által tanításának emléke nem mosódott ugyan el, de kereszthalálát az apostolok ezután tökéletesebb megértéssel adták tovább, kifejtették és magyarázták hallgatóságuk igényei szerint. Beszédjeik különböző formákat öltöttek: katekézis, elbeszélés, tanúbizonyság, dicsőítések, doxológiák és imák formáiban.

c.) A harmadik szakaszban Jézus szavai és tettei egyes hagyományban apránként írásbeli egységekké alakultak, és az evangéliumokban végleges írásbeli formát és jelleget nyertek. Ezzel vele járt, hogy a hagyomány készletéből egyet-mást kiválasztottak, másokat elhagytak; egyeseket szűkebbre foglaltak össze, másokat az egyházak adottságai szerint megmagyaráztak és kibővítettek. Ami az evangelisták sajátos céljainak úgy felelt meg, hogy Jézus szavait és tetteit szövegösszefüggésekben foglalják össze: azt éppúgy megtették, minthogy szavait nem mindig szóról szóra, hanem értelmileg, de mégis híven jegyezték föl. Innen az evangelisták szövegeiben mutatkozó több különbözőség. Jézus tanait és életét nem egyszerűen azért jegyezték föl, hogy emlékezetükben megmaradjon, hanem kegyrűként, hogy mint az üdvösség híre az egyház hitének és hithirdetésének alapjául szolgáljon.

Ez a hivatalos egyházi megnyilatkozás mindjárt a zsinati atyák véleményeinek megalkotásában is jelentős szerepet játszott, amint azt felsorolásom 3. dokumentumában láthatjuk.

III.

CONSTITUTIO DOGMATICA DE DIVINA REVELATIONE (HITTANI RENDELKEZÉSEK AZ ISTENI KINYILATKOZTATÁSRÓL)

A harmadik dokumentum a II. vatikáni zsinatnak „Hittani rendelkezése az isteni kinyilatkoztatásról”. A zsinat nagyon alaposan dolgozta ki ezt a dogmatikus konstitúciót. A zsinat kezdetétől fogva a négy ülészak során többszörösen átdolgoztatta a tudományos szakbizottságokban, míg 1965. november 18-án megszavazta annak végleges szövegét. Három nappal előbb a zsinat főtitkára meghirdette a plénum előtt, milyen hittudományos minősítés illeti meg azt a tanítást, amely a „*de Divina Revelatione*” hittani rendelkezés szövegtervezetében ki van fejtve és szavazásra kerül. Felolvasta a hit- és erkölcs tanításügyi bizottság 1964. március 6-án kelt nyilatkozatát:

„A zsinati szokásra és a mostani zsinat lelkipásztori céljára való tekintettel, ez a Szent Zsinat csak azt mondja ki hit és erkölcs dolgában, az egyházra kötelező végleges döntésként, amit ő maga nyíltan ilyennek jelent ki.”

„Minden egyebet pedig, amit előterjeszt a Szent Zsinat, mint az egyház legfőbb Tanítóhivatalának tanítását, minden egyes keresztyén hívő köteles akként hallgatni és elfogadni, amiként maga a Szent Zsinat szándékolja. A szándék kiolvasható vagy a szóbanforgó tárgyból, vagy a fogalmazás módjából, a hittudományos magyarázat szabályai szerint.”

Amikor a zsinat lelkipásztori célkitűzésére történik hivatkozás, ez nem jelenti azt, hogy itt csak valami épületes pasztorális elvek leszögezésével van dolgunk. Doktrinális értékelésével mégsem akarok most foglalkozni, és a pasztorális jellegből is csak egyre mutatok rá, ami szentírástudományunk összképét szembeötlően érinti.

A zsinat azt kívánja, hogy „a keresztyén hívők előtt szélesre kell tární a kaput, hogy hozzájussanak a szentíráshoz.”

Azt is sürgeti, hogy „a Szent Tanítóhivatal felügyelete alatt, megfelelő segédeszközökkel úgy tanulmányozzák és mutassák be az exegéták a szent iratokat, hogy Isten igéjének minél több szolgája nyújthassa gyümölcsözően Isten népének az írás táplálékát, hogy ez megvilágosítsa az emberek elméjét, erősítse elhatározásait és Isten szeretetére gyullassza szívüket.”

Igen ám, de nem riasztjuk-e meg a híveket, amikor a számos nehézségre utalunk, melyek nehezítik a helyes megértést? Egyrészt azt mondjuk: olvassák a hívek a bibliát, másrészt azt állítjuk, hogy csak szakember érti meg a szentírást igazán. A nehézség megoldására azt sürgeti a zsinat, hogy megfelelő helyes fordítások készüljenek a különböző nyelveken és az „egyház papjainak, akik az apostoli tanítás letéteményesei, kötelességük, hogy a rájuk bízott híveket alkalmas módon oktassák a szent könyveknek, főleg az Újszövetség és elsősorban az evangéliumok helyes használatára”. Ezt a célt szolgálja megújult liturgiánkban az „Ige liturgiájának” újszerű szorgalmazása — hozzávéve a magyarázó homiliákat; ezen szorgoskodik a biblia-apostolság; ezért vezetik be buzgó lelkipásztorok a rendszeres biblia-órákat és biblia-estéket.

A zsinat ezért sürgeti a papnevelésről szóló határozatában, hogy a „teológiai tárgyakat a hit fényénél, az Egyház Tanítóhivatalának vezetése mellett úgy kell előadni, hogy a növendékek a katolikus tanítást szabatosan az isteni kinyilatkoztatásból merítsék, abba alaposan belemélyedjenek, egyéni lelki életük táplálékává tegyék és azt papi szolgálatukban hirdetni, megmagyarázni és megvédeni képesek legyenek. Különleges gonddal kell a növendékeket a szentírás tanulásában oktatni: ennek kell mintegy az egész teológia lelkének lennie.”

Amikor a szent hittudomány oktatói hangsúlyozni hallják az Egyház Tanítóhivatalának vezető szerepét az oktatásban, tudatában vannak annak, amit a negyedik dokumentum rövid ismertetésében akarok még mondani.

IV.

LITTERAE APOSTOLICAE MOTU PROPRIO DATAE QUIBUS DE COMMISSIONE
BIBLICA ORDINANDA NOVAE LEGES STATUUNTUR
(A SZENTÍRÁSBIZOTTSÁG ÚJ ALAPSZABÁLYA) (1971. VI. 27.)

Egészen új keletű VI. Pál pápának apostoli körlevele, melyet *motu proprio* 1971. június 27-én adott ki. Ezzel az intézkedésével azonnali hatállyal megszüntette a *Commissio de re Biblica*, a Szentírásbizottság önállóságát és beolvasztotta a Hittani Kongregációba. Szentírástudományunk történetének egy szakasza zárult le így. Csak külső átszervezésében jelent ez egy részt a kúriai reformokból. Lényegében azonban ennél többet kell látnunk ebben az intézkedésben.

Hetvenéves tevékenysége első öt évtizedében sok döntést hozott ez a Bizottság. Azonban azt kell mondanunk, hogy módszere történelmileg már elavult. Gyengeje volt, hogy tevékenységében a múlt századvégi bibliai liberalizmus és modernizmus károkozása elleni védekezést tartotta feladatának. Csak az utóbbi húsz esztendőben szabadult fel ezalól, — amint azt láttuk az 1962-ben kiadott instrukciójában.

A mostani új szabályzat már lehetővé teszi, hogy a Bizottság húsz rendes tagja közt a különböző nemzetek Püspöki Karainak ajánlottai is helyet foglal-

janak. Sőt bevonhatja a Bizottság működésébe a nem katolikus bibliatudósokat is. Ezzel azt valósítja meg, amit a Szent Zsinat az ökumenizmusról szóló határozatában nyomatékozik: „A szentírás a nem keresztényekkel való dialógusban kiemelkedő eszköz Isten kezében annak az egységnek elérésére, amit az Üdvözítő nyújt minden embernek.”

De a legjelentősebb ennek a *Motu proprió*nak az a rendelkezése, amely 15 pontjából az első. Latinul idézem: „*Commissio Biblica, quae pro suo munere pergit studia rei biblicae recte promovere atque auxiliatricem operam Magisterio Ecclesiae in Sacra Scriptura interpretanda praestare, secundum novas normas recognoscitur eademque cum Sacra Congregatione pro Doctrina Fidei colligatur*”. (a Szentírásbizottság, amelynek feladata a szentírástudományok helyes fejlődésének az előmozdítása, valamint, hogy az Egyházi Tanítóhivatal segítségével legyen a szentírás értelmezésében, új szabályzatot nyer, s a Hittani Kongregációhoz fog tartozni). Azt jelenti ki az egyház ünnepélyesen, hogy tanítóhivatala a szentírás értelmezésében a biblikus tudósoktól „*auxiliatricem operam*” (segítő tevékenységet) vár és fogad el. Nem új megnyilatkozás ez. Már a II. pontban ismertetett *Instructio* szövegében is érdekes haladást lehet észlelni. Megint latin idézetet hozok: „*Multa supersunt eaque gravissima in quibus edisserendis et explanandis exegeta catholicus acumen et ingenium libere exercere potest et debet, ut ad omnium utilitatem, ad maiorem in dies doctrinae sacrae profectum*” (szép számmal vannak még igen nehéz kérdések, amelyek tanulmányozásában és magyarázásában a katolikus exegetának nemcsak szabad, de kell is használnia elméjét és tehetségét, hogy a szent tudományok napról napra haladjanak mindenek javára). Eddig az *Instructio* idézte a „*Divino afflante Spiritu*” enciklikát. Amit itt külön kiemel, az már új; illet eddig még hivatalos írásban nem adtak ki. Ez az új beszűrés: „*Ad iudicium magisterii Ecclesiae preparandum et ulterius fulciendum*” (hogy az egyházi tanítóhivatal döntéseit előkészítse s továbbra is támogassa). A folytatás ugyancsak ismétlése az enciklika szavainak: „*Ad Ecclesiae defensionem et honorem ex suo quisque viritum conferat*” (az egyház védelméhez és jó híréhez egyénenként is járuljon hozzá ki-ki a maga képességeivel).

A biblikus tudósok számára ez megtisztelő és ígéretes biztatás. Azelőtt inkább csak arról volt szó, hogy az exegeta az Egyház Tanítóhivatalára hallgasson. Itt először és az új *Motu proprió*ban szinte regulába foglalva elismeri az egyház, hogy az exegetának is lehet és van mondanivalója ahhoz, hogy a tanítóhivatal szakszerű előkészítést kapjon döntéseinek meghozatalához és érvényesítéséhez. Talán van ebben beismerése annak is, hogy előző döntéseiben nem volt mindig a legjobb a bibliai megalapozottság. Ezt a szentírástudomány komoly művelői meglepődéssel vehetik tudomásul és igazoltnak láthatják eljárásukat.

Befejezésül visszatérek a címbeli szóképhez: a panorámához. „*Si licet exemplis in parvo gradibus uti*” (ha szabad apróságokat nagy példakkal megvilágítani), két bibliai panorama emléket idézem: egyiket az Ószövetségből, másikat az Újszövetségből.

V. Móz 34. 1-4. „Felméne erre Mózes Moáb síkjáról a Nébó hegyére, a Fászga tetejére, mely Jerichóval szemben vagon és az Úr megmutatá néki az egész országot: Gálaádot egészen Dánig, az egész Neftálit, Efraím és Mánássae földét, Juda földét a mögötte lévő tengerig, a Délvidéket és Jerichónak, a pálmafák városának terjedelmes rónaságát egészen Szegorig. Majd mondá néki az Úr:.... szemeddel ím láttad...”

Lk 19,41-43. „Mikor (Jézus) közelebb érve megpillantotta a várost, elérzékenyült. „Bárcsak te is felismernéd — mondta — legalább ezen a napon, ami békeségedre volna.”

Az előbbi az Ószövetség Istenemberének vigasztaló és ígéretes látvány volt. Az utóbbi az Újszövetségben az Istenembernek indítás volt arra, hogy a panorámát vele együtt szemlélő kiválasztottaknak figyelmeztetést és biztatást adjon. Mindkettőre a szentírástudományunk mai panorámáját szemlélőknek — nekünk — ugyancsak szükségünk van a mi történelmi helyzetünkben, „hogy az Úr tanítása terjedjen és dicsőségre jusson,” — „*ut sermo currat et clarificetur*” (II. Tessz 3,1.).

LÁTOGATÁS A MAI SZENTFÖLDÖN

A Szentföld mai látogatója sok szép és érdekes, komoly és értékes, művészi és megható, és sok nyugtalanító dolgot talál. Kiséreljük meg, hogy néhányat közülük felvázoljunk. Hiszen az ó- és újszövetségi isteni kinyilatkoztatásnak, különösen az Úr Jézus életének és kinszenvedésének, halálának és megdicsőülésének ez a helye ma is mindnyájunk érdeklődésének központjában áll. Aztán Palesztina nemcsak vallásilag vonzó, hanem történelme és tájai is méltán kelthetik fel érdeklődésünket.

Néhány régészeti adat

Egyiptom, Szíria és Palesztina Mezopotámiával (a mai Irakkal) együtt az emberi művelődés első színhelyének tartható. Az 1952-58-ban Miss Kenyon által vezetett ásatások alapján Jerikó (arabul Ariha) valószínűleg a világ legrégebb falal körülvett városa, és kb. 10.000 éves. Itt a kutatások még folynak, és a végleges tudományos vélemény még nem alakult ki. A tőle mintegy 5 km-re fekvő Tell-el-Gasszul helységben dr. Basil Henesy ausztráliai archeológus kutatta át a területet 1967-ben. Megállapítása szerint itt Kr. e. 6000-4000 évvel valódi városi terv szerint téglabázakat építettek. A várost földrengés pusztította el, és víz alá került.

A Jordán keleti partján a Jabbok (Nahr ez-Zerka) folyótól északra az egykori bibliai Szukkot (Tell Der Allah) területén és környékén dr. R. J. Franken, a holland leydeni egyetem archeológiai osztályának vezetője 1966-ban ásatások közben Kr. e. 2500-ban meglévő szentélyt lelt, amelyet földrengés pusztított el. Megtalálta annak a rézöntödének a maradványait, amelyet Salamon király a főnőciaiak segítségével építtet. A környéken és a Timnában (Negev) bányászott rézet itt dolgozták fel, és itt öntötték a jeruzsálemi templom számára szükséges fűszereléseket, díszítéseket. A bibliai Gád táján a Kr. e. VI. századból eredő mázolt falra bukkant, amelyet héber vagy arámi nyelvű felírás borít. A szakértők szerint ez a legjelentősebb lelet a qumráni tekercsek megtalálása óta (1947), és hasonlít írásilag azokhoz a Kr. e. V. századból való értékes papiruszokhoz, amelyeket 1906-1907-ben német régészek leltek az Elefantine szigeten (Asszuán közelében Egyiptomban), és úgy látszik, hogy a dr. Franken által napfényre hozott felírás sok adattal szolgál a perzsa uralom idejére, amelyről itt keveset tudunk.

Az Ezdrelon-síkság déli részén a Tell Mutesellim lábánál fekszik a Megiddo kibbucz. Az 1925-től 1939-ig folytatott szakszerű ásatások szerint e várost a Kr. e. V. évezred végén alapították és Kr. e. 350-ben szűnt meg. A város korszakai kananeusz, egyiptomi, hiksosz, filiszteus és izraeli kultúra nyomait mutatják. Archeológiailag érdekesek a III. évezredből való masszív falai és II. évezredtől kapuja. Salamon istállója 400 ló befogadására épült; a vizet külső forrásból vezették be. Az ún. szent zónában állott a templom nagy kerek oltárral.

Izraelben Eynan (arabul Ain Mallaha) helységben Perrot professzor vezetése alatt francia és izraeli archeológusok kutatásaik közben olyan emberi településre akadtak, amely a Kr. e. VIII. évezredből való. Lakói csak halászatból és vadászatból éltek. Nem termesztettek gabonát, és nem voltak szelídített állataik. Míg a wadi Natuf (Lidda közelében) embere földműves, pásztor, és vannak bizonyos művészi dolgai is. Nagy gondot fordít halottai eltemetésére.

Kr. e. 6000-4500 között állítják a dolmeneket (kőasztalokat) temetkezési helyül vagy olykor oltáru. Jordánon túl 5000 dolmen van. Az ásatások szerint az V. évezred elején élő, de ismeretlen származású nép igen előrehaladt a műveltségben. Tágas házaik falait festmények díszítették és kellően berendezkedtek különféle házi eszközökkel és kerámiaedényekkel.

Földrajzilag is érdekes a Szentföld. A Jordán völgye a föld legmélyebb be-süppedése. A Jordán a tenger színe alatt 390 méter mélységben ömlik a Holt tengerbe. A Holt tenger tükre a Földközi tenger színe alatt 394 méter. A Jabbok folyó mocsaraiban a XX. század elején még élt krokodil, és nagy antilopokat láttak az el-Arabah oázisaiban. A fáraók a történelmi időkben még elefántra vadásztak Palesztinában. Növényzete rendkívül gazdag és változatos. Majdnem 2500 féle virág, növény, fa virul a Szentföldön. El-Huleh-tavát Izrael kiszáradtatta, és ott 1200 hektáron rizst termel. Legalább három helyen termelnek gyapotot is.

Milyen volt a régi Jeruzsálem?

1967 óta a Jordántól nyugatra eső terület izraeli közigazgatás alatt áll. Modern és széles autótutat építettek Jeruzsálem és Betlehem között. Izrael Jeruzsálemet fővárosának akarja és fejlesztésére nagyszabású tervet dolgozott ki. Halani sem akar nemzetközi jellegű Jeruzsálemről. A Nagy-Jeruzsálemhez tartozna Betlehemtől Ramallahig minden. Ezen a 540 km² területen föltevésük szerint 1985-ben körülbelül 550.000 ember lakna, 2010-ben pedig 890.000. Jeruzsálemet kertekkel óhajtják körülvenni. Kár, hogy az építkezések közben nemegyszer nem veszik tekintetbe a Szentváros ősi jellegét. Sajnos, ez már korábban is megtörtént, mert az Olajfák hegyére modern szállót emeltek, és hozzá autótutat a zsidó temetőn keresztül létesítettek.

A Siratófal környékét zsidó szentéllyé alakították. A Qumránban talált értékes tekercsek és maradványok számára elkészítették a „Könyv szentélyét”, hogy annak föld alatti helyiségeiben őrizzék ezeket a rendkívül értékes leleteket. Az utolsó vacsora épületében az alsó részt mint Dávid király síremlékét nemzeti szentélynek tekintik. A keresztényeknek megengedik, hogy a felső teremben, a cénákulumban imádkozzanak, de szentmisét nem mondhatnak.

Hans Kroch kezdeményezésére Új-Jeruzsálemben a Holyland Hotel előkelő szálloda területén szabad ég alatt készült el 1:50 léptékben a Kr. u. 66. évi Jeruzsálemnek a maga nemében egyedüli és meglepő másolata (makettje). Ugyanazokat az anyagokat használták, amiket az ősfórák (Mishna, Tosefta, Talmud, Újszövetség könyvei és Josephus Flavius) megjelölnek, vagyis: márványt, követ, fát, réz és vasat.

A templomot illetően a makett készítői a legapróbb részletekre is különlegesen vigyáztak. A templom modellje bánulatos látvány, és még a hozzáértőket is kellemesen lepi meg. A régészeti és a helyrajzi útbaigazításokat M. Avi-Yonah professzortól kérték, aki e szempontból a mai tudósok közt az egyik legnagyobb tekintély.

A kivitelezést E. Schaeffer szobrász kezdte el. Halála után Rolf Brotzen folytatta egy sereg helybeli és képzett szakemberrel. Rengeteg technikai nehézséget kellett legyőzniük, hogy ezt a mély benyomást keltő műemléket és a modern kézművességnek ezt a gyöngyét létrehozassák.

A Krisztus-korabeli templomtól északra áll négy toronyszerű bástyájával az Antónia-vár. Benne hallgatta ki, ostromoztatta meg és ítélte a tövissel koronázás után kereszthalálra Poncius Pilátus az általa is ártatlannak talált Jézus Krisztust.

A templomtól nyugatra látható a Haszmoneusok palotája, amelyet viadukt kötött össze a templomtérről. Pilátus ide küldte Krisztust Heródes galileai fejedelemhez kihallgatásra. Ettől nyugatra emelkedik Heródes király várszerű palotája. Három nagy bástyaszerű tornyát feleségéről (Mariamne), fivérééről (Fassel) és barátjáról (Hippicus) nevezte el. A keresztény hagyomány szerint Heródes király ebben a palotában fogadta a napkeleti bölcseket.

Ettől délre a ma „Sion hegyének” nevezett részen épült Kaifás főpap nagy palotája. Itt hallgatták ki éjjel és ítélték el az Úr Jézust. Mögötte ugyanott áll Dávid király kupolaalakú síremléke. A késői zsidó hagyomány ugyanis a biblia adataival szemben „Sion hegyére” helyezi a proféta-király sírját.

A síremléktől balra és mögötte húzódik a római színház, szinte egészen közel a templom faláig, amely fölött a „templomépület párkányára” állította az Úr Jézust a sátán (Lk 4,9-10). Siloeh medencéjétől fölfelé „Sion hegyének” népi városnegyedében egyszerű építésű házak sorakoznak egymás mellett és alatt a hegy lejtőjén.

Ezek félelemletesek; kisebb vagy nagyobb „felső termük” két- vagy háromablakos. Az egyik ilyen „nagy és szőnyegekkel borított” felső teremben költötte el az Úr Jézus apostolaival és hozzátartozóival az utolsó vacsorát és alapította az Oltáriszentséget. A cénákulum épülete, a „Szent Sionon” a zsidó-keresztények kezében volt mindig Jézus halála és megdicsőülése után, és ehhez rendkívül ragaszkodtak. Nagy Konstantin császár ezért a kezükben is hagyta a cénákulum épületét az utolsó vacsora termével és Szűz Mária halálának hagyományos helyével együtt. Azért hallgatnak róluk a IV. század egyes keresztény írói. — Itt jegyezzük meg, hogy Betlehem 500 vezető egyénisége hivatalosan kérte az izraeli kormányt: Betlehem ne tartozzék a hebroni katonai kormányzó hatáskörébe, ha-

nem közigazgatását egyesítsék Jeruzsálemével. Hiszen vallásilag, közigazgatásilag, turisztikai és közgazdasági szempontból eddig is Jeruzsálemhez tartozott, és lakói nagy többségben keresztények.

A nyílt és demilitarizált Jeruzsálem tervét nem fogadja el Izrael. Azt ajánlja: ruházzák fel a keresztény szent helyeket a területenkívüliség jellegével, a muzulmán szent helyeket pedig helyezték II. Husszein jordániai király ellenőrzése alá; ő tárgyalja meg az erre vonatkozó irányelveket Izrael kormányával. VI. Pál pápa ilyen szempontból igen sokat fáradozott, hogy a szentföldi szent helyek és az ottani keresztények jövőjét biztosítsa.

1948-ban két szentély került az izraeliták kezébe. Az egyik Jeruzsálemben az utolsó vacsora terme és épülete. A cénákulum alatt a földszinten az ősrégi keresztény zsinagógában áll a középkori cenotáf (Dávid üres síremléke). Ezért a zsidók ezt a helyet nemzeti szentélynek tekintik, és érte a zsidóságnak az izraeli kultuszminiszter felelős. A katolikusoknak joguk van itt nagycsütörtökön és pünkösdkor imádkozniuk. Ujabbban a miniszter szombaton zárva tartatta a cénákulumot, de katolikus sürgetésre most megint nyitva marad szombaton is, és minden nap délután öt óráig. A másik szentély Kármel hegyének lábánál, a kármeliták kolostora alatt „a próféták iskolájának nevezett barlang”, ahol bizonyos hagyomány szerint egy éjjelt töltött a Szent Család, amikor Egyiptomból visszajövet Názáretbe tartott. Itt a kármeliták évente egyszer imádkozhatnak.

1967. augusztus 15-én Goren rabbi, az izraeli hadsereg főkaplánya behatolt a mohamedánok kezében levő templomtérre (Haram es-Serif), és ott az Omár-mecset közelében istentiszteletet tartott. Majd felhívta a zsidókat: építsenek zsinagógát az Omár-mecset közelében. E veszedelmes fölhívását az illetékes izraeli hatóságok fölszólítására vissza kellett ugyan vonnia, de fölvetődött a lerombolt jeruzsálemi zsidó templom ügye.

Mikor Jeruzsálem elfoglalása után Omár kalifa 636-ban meglátogatta a templom terét, elhatározta: a volt zsidó oltár sziklája fölé mecsetet épít. A bámulatosan szép Szikla-mecset (Omár-mecset) 687-691 között készült el. Azóta oda nem mehettek be a zsidók, hanem a heródesi templom legnyugatibb részén megmaradt Templomfalnál (Kotel Ha-Maarabi: nyugati fal) gyűltek össze, hogy imádkozzanak és sirassák a régi templom elpusztítását. A Siratófal 48 m. hosszú, 18 m. magas és 24 sor kőből áll. Ma nemzeti szentélyként kezelik, és az előtte elterülő nagy téren pünkösd ünnepén 200.000 ember szokott felvonulni.

Fölvetődött a kérdés: építsék-e föl újra a Kr. u. 70-ben lerombolt zsidó templomot? Mivel az Omár-mecset és az el-Aqsa-mecset a Templomtérrel együtt mohamedán tulajdon, már maga ez a terv kirombolhatná a muzulmánok szent háborúját. Aztán ma az áldozatok és az ároni papság kérdése sem olyan egyszerű. Ezért az izraeli hatóságok aggódva vigyáznak, hogy fenntartsák a szent helyek jelenlegi helyzetét, de nem merik bolygatni a Templomtér jogi helyzetét.

Ezért Izrael főrabbisága zsidó, angol és francia nyelven táblát függesztett ki a templomtér főbejárata előtt. Ez szigorúan kimondja, hogy a zsidó törvény értelmében a hely szentsége miatt minden zsidónak tilos a belépés.

A keresztények kérdései és munkájuk

A jelek szerint a feszültség a keresztények és a mohamedánok között egyre inkább enyhül. Ezért sokat fáradoznak századok óta a ferencesek. Igen jól hatott P. Iacopozi Nazaren szentföldi kusztos magatartása, aki az 1935-36-os években összehívta valláskülönbség nélkül mind az arab vezetőket, és hosszas tárgyalás után megegyeztek, hogy mikor arab nemzeti kérdéstről van szó, valláskülönbség nélkül mind összetartanak.

Az *arab nacionalizmus* című művében írja Dr. Hazem Zaki Nussaibeh tudós: „Akarjuk, hogy a keresztények szívesen dolgozzanak együtt az arab nemzetiség kifejlesztésén. Ez nem kívánja, hogy a vallás legyen a tengely, amely körül nyilvános életünknek forognia kell. Az arab nemzetiségre való felhívásunkban nem akarjuk senkire rákényszeríteni a muzulmán vallást, és nem mondjuk, hogy a mohamedán vallásnak kell az arab egység alapjának lennie”. Fathi Ganem professzor szerint a keresztények hatásosan működtek közre az arab nemzetiség érdekeinek előmozdításában. Joguk van tehát arra, hogy az arab nemzetiség ne korlátozódjék csak a muzulmánokra. Bizonyos kérdésekben a katolikus és a mohamedán egyesületek már régebben együttműködnek Egyiptomban.

Izraelben ma körülbelül 200 katolikus zsidó él, akiknek papjuk héber nyelven misézik. Haifa körül pedig svájci és holland keresztény családokból földműves település létesült 1963-ban. Gyakorlatilag kívánják megvalósítani a közeledést a keresztények és a zsidók között, főleg bibliai szempontból. A tervet kezdetben ellenezték az ortodox zsidók, mert keresztény prozelitizmustól félték. Most már enyhült ellenállásuk. A településhez Amerikából és Európából is többen csatlakoztak. Elkészült templomuk és keresztény iskolájuk.

A keresztények már a IV. században emeltek templomot Mózesnek Nébó hegyén, ahonnan az „Ígért földjét” szemlélte és ahol meghalt. Miután a hegyet megszerezte a szentföldi kusztódia, 1933-ban, 1935-ben és 1937-ben P. Saller és P. Bagatti ferences archeológusok szakszerű ásásokat végeztek itt, de Mózes sírjának nyomaira nem bukkantak. Három helyen van Mózesnek szentélye: a Sinai hegyen, Nébó és Tábor hegyén. Alkalmunk volt P. Bagatti vezetése alatt megtekinteni az ásásokat és a nagyon szép mozaikokat, amelyekkel még az arabok istállóiban is találkoztunk Nébó hegyén.

VI. Pál pápa 1964. évi szentföldi zárandoklása óta nagy közeledés mutatkozik a keresztények között. Ez nemcsak a keresztény vallások vezetői között jelentkezik, hanem a hívek soraiban is. A pápa óhajára létesült 1964-ben az „Ábrahám háza” az Olajfák hegyén a szír katolikusok régi szemináriumában, amelyet Szűz Mária bemutatásáról nevezett három nővér (a bagdadi rendtartományból) lát el. Ingyen fogadja be azokat a szegény zárandokokat, akik először jönnek Jeruzsálembe. Lelkigyakorlatokat tart a nép számára, az egyetemi hallgatóknak biblikus továbbképző tanfolyamokat és bizonyos szociális szolgáltatásokat vállal.

1964-ben határozták el Betlehemben az „Efféta”, a süketnémák intézetének építését VI. Pál pápa kívánságára. Ezt 1971. június 30-án hivatalosan fel is avatta Fürstenberg bíboros, a Keleti Egyházak Kongregációjának prefektusa. Vezetését a vicenzai Szent Dorottya-nővérek szakképzett irányítására bízták, akiket világi szakemberek segítenek ki. 1971. szeptember 6-án huszonegy süketnéma kisgyermeket vettek fel, minden vallásfelekezetből. Az iskola felszerelése egészen modern.

Damaszkuszban ugyancsak VI. Pál pápa óhajára létesült a „Memoriale S. Paolo”, Szent Pál emlékműve ott, ahol Damaszkuszon kívül Krisztus szavát hallotta. Ezt a pápa a szentföldi kusztódiára bízta. Huszonöt szobából áll, és művészien díszített kis temploma van. Előadásaiival, lelkigyakorlataival stb. a keresztény egységet szolgálja. 1971 óta működik.

A Szentatya zárandoklatának hatása az is, hogy Jeruzsálemben 1967. június 12-én létrejött a latin és a keleti katolikusok között a közös Karitás, majd később ebbe bekapcsolódtak az ortodoxok, a protestánsok és az anglikánok is.

Ugyancsak a zárandoklat folyamán született meg Tanturban (Jeruzsálem és Betlehem közt) a „Teológiai Kutatások Ökumenikus Intézménye”, amelyet 1972. szeptember 24-én avattak fel. 24 hektár a területe. Van benne negyven egyéni, tíz családi lakosztály; 100.000 kötet számára könyvtárhelyiségek; 100 személy számára előadó terem; adminisztrációs helyiségek, és egy szárny a szerzetesek számára. 1971 április óta a Montserratról nevezett bencések a hatalmas intézet adminisztrációs vezetői. Ökumenikus kápolna is tartozik az egészhez; igazgatója Mgr Charles Moeller, a löveni egyetem professzora. Vicerektorai: Panayotis Christou, a tesszalónikai egyetem professzora és dr. Paul S. Minear, a yalei egyetem professzora. Működési terve felekezetközi, 86 különböző keresztény hitvallású teológiai kar vállalta vele az együttműködést. Első előadói: Oscar Culman, P. Congar, Mgr Tshibangu, M. Sittler. Témáik: „A szent Jézus Krisztusban; ígéretek és problémák.” Egy akadémiai év hat szemesztert foglal magában. Hallgatók csak diplomás férfiak, nők, házások is lehetnek. Az előadás nyelve: angol, francia, német.

A szentföldi kusztódia

1961 szeptemberében a libanoni Harissza Szent Pál nyomdájából 63 oldalas mű jött ki ezzel a címmel: „Catholicisme ou Latinisme?” (Katolicizmus vagy Latinizmus?) Kiadta a keleti szertartású katolikus melchita pátriárkátus. Fölvetette a kérdést: Miért is áll fent a jeruzsálemi latin pátriárkátus? Kifogásolja működését, és megszüntetését javasolja. Ugyanakkor a szentföldi kusztódia ellen is kifogásokat emel, főleg a Status quo szultáni rendelettel kapcsolatban, noha ez az 1852-ben megjelent szultáni fermán csak szentesíti az 1757-es állapotot, amikor a ferencesek elveszítették Betlehemben a születési bazilikát, Jézus születésének

helyét és oltárát, Jeruzsálemben pedig Szűz Mária sírját és a Szentsír-bazilikában sok jogos birtokukat.

A római Szentszék viszont, 1965. szeptember 21-én kinevezte Gori Albert jeruzsálemi latin pátriárka segédpüspökévé utódlási joggal Mgr Beltritti Jakabot. Ő elődje elhunytá után 1970. november 25-én el is foglalta a jeruzsálemi latin pátriárkai széket, a szentföldi kuszódia pedig növelte működési terét: VI. Pál pápa sürgetésére 1972. június 17-én átvette Rhodosz- és Dodekanesz-szigeteinek misszióját is, hogy ott apostolkodjék, fölvegye a kapcsolatot az ortodoxokkal, stb. Ezzel a Szentszék világosan megmutatta, hogy nagyon is becsüli a Szentsír őreinek működését.

A latinok (ferencesek) és az ortodoxok között 1931 óta fokozatosan javult a helyzet. Akkor pergették le az ortodoxok előtt Pádai Szent Antal filmjét. Utána barátságos megbeszélés következett és az ortodoxok megengedték, hogy a ferencesek restaurálják és mozaikokkal díszítsék a tulajdonukban levő latin kápolnát a Golgotán.

Jó tizenkét éve folyik a latinok (ferencesek) meg a görög és örmény ortodoxok békés, szoros és megértő együttműködésével a Szentsír-bazilika teljes újjáépítése, hogy helyreállítsák a keresztesek e remek alkotását. P. Corbo Virgil neves ferences archeológusnak az ortodoxok megengedték itt a kutató ásásokat, amelyek e főszentély hitelességét teljesen igazolták.

A szentföldi kuszódia és az ortodox vezetőség és papság között valóban egyre testvériesebb a kapcsolat. Minden fölmerülő kérdést higgadt megbeszéléssel oldanak meg és utána fölváltva az ortodoxoknál vagy a ferenceseknél feketekávéznak. Egy ilyen barátságos összejövetelen én is részt vettem a Negyvennap böjt hegyének oldalán fecskefészekszerűen épült ortodox zárdában. Ennek barlangjában böjtölt és imádkozott a hagyomány szerint 40 napig az Úr Jézus. Közös rendezik ünnepeiket is. Ilyenkor a ferenceseknél az ortodoxok énekkara szerepel, náluk pedig a ferenceseké. Karácsonykor és húsvétkor nemcsak a Jeruzsálemben tartózkodó konzulok keresik fel a szentföldi kusztot, hanem az ortodoxok vezetősége is. Természetesen a szentföldi kusztos viszonzza a barátságos látogatást.

Ennek az ökumenikus szempontból egyre fejlődő megértésnek egyik legékezebb jele volt 1964-ben az ortodox görög pátriárka eljárása. Mikor P. dr. Cappiello Linus szentföldi kusztos kérte, hogy a görög ortodoxok zsolozsmáját halassza el a Kálvárián, mert VI. Pál pápa óhajt ott imádkozni, azonnal teljesítette a kívánságot. 1969-ben pedig a názáreti bazilika fölszentelésén a legszebben és a legkedvesebben nyilvánult a katolikusok, ortodoxok, protestánsok és anglikánok együttérzése, mikor március 26-án délelőtt 10 órakor az ökumenikus találkozót megrendezték.

Mindezek alapján a római Szentszék úgy véli, nem kell bolygatni most a „Status quo” rendelkezést, hanem inkább ápolni kell az őszinte testvéries közlekedést és összefogást, és ahol hitünk megőrzésével lehet, dolgozzunk együtt. Így imával, kölcsönös megbecsüléssel és egymás őszinte segítő szeretetével közelebb jutunk az eszményi állapothoz: Legyünk Jézusban egyek hitben, reményben és szeretetben, hogy utolsó vacsorai imája minél előbb teljesüljön! (Jn 17,21)

Ennek a szolgálatában áll a szentföldi kuszódia századok óta, miközben segíti a szegényeket, neveli az árvákat, naponta kioszt ezer kilogramm lisztet Jeruzsálemben, több mint 2000 személynek ad ingyen lakást és 387 családnak lakást bérel, az ifjúságnak 12 nyári üdülőt tart fenn, 20 ingyen orvosi rendelőt, 3 aggok házat, stb. 1971-ben 21 iskolájában járt 10.924 növendék, akiket 471 tanár és tanító oktatott. Három árvaházában 144 fiút és leányt nevel. Iskolái ma is szinte teljesen ingyenesek. Ain-Karemben zárandokházát az egyetemi hallgatók számára ifjúsági szállóvá alakította át. Szíriában megszervezte a hitoktatási iskolákat.

Ezt célozza tudományos működése is. Híres a San Salvatore anyaház jeruzsálemi könyvtára: ma 30.000 kötet. 1500 inkunábulum a 1472-1500 közti időből ered. Ősi kéziratai is értékesek. 1847 óta nyomdája ingyen nyomja ki különféle nyelveken a keleti szertartású katolikusok liturgikus könyveit. Itt készült az első arab ABC-könyv. 1872 után néhány évig P. Angeli Ferenc magyar ferences (†1905) volt e jeruzsálemi nyomda igazgatója. Arab, olasz, francia és spanyol nyelven havi folyóiratot ad ki, amely az egész világon ismerteti tudományos és érdekes cikkeivel a Szentföldet.

Keleti Tudományos Kutató Intézete Kairóban és a Flagellazione kolostorban Jeruzsálemben, Biblikus Szekciója a római Szent Antal egyetemen kapcsolatos

ban nagy nevet szerzett magának. Kiadott műveik értékesek. A Biblikus Főiskola doktorrá avathatja azokat, akik már megfelelő végzettség után három évig itt folytatták tanulmányaikat. Egyetemi tanárai közül tudományos működéséért az olasz tudományos akadémia rendes tagjává választotta P. Testa Emmánuelt, akinek főleg a zsidó-keresztények tanairól, jelképeiről és szertartásairól végzett tanulmányai alapvetőek. Ő 1957 óta dolgozik e téren, és azóta sok szempontból másképp látjuk a szent helyek helyzetét is.

Ma a szentföldi archeológusok között a legnagyobb tevékenységet P. dr. Bagatti Bellarmin ferences egyetemi tanár fejt ki, akinek különösen názareti ásatásai keltettek feltűnést. Kimutatta, hogy Názáretben a II-III. században már zsidó-keresztény zsinagóga állott Szűz Mária barlangháza felett, és miként a XE MARIA (Üdvözlégy Mária) karcolat és egyéb felirat mutatja, ott Szűz Máriát már a II-III. században tisztelték. Mindkettővel voltam együtt. Igen szerény és igazi ferences lelkek.

P. Corbo Virgil ferences archeológus átkutatta Kafarnaumot. Megállapította, hogy a kafarnaumi zsinagóga Kr. u. csak a IV. század második felében épült, a mellette fekvő zsinagóga-iskola pedig az V. század elején. Megtalálta Szent Péter házának alapjait Kafarnaumban. Ez három szobából állott. Hitelességét a felírások és a halászlátai eszközök is igazolják. Valószínűleg e házban lakott Jézus, mikor Kafarnaumban időzött. Úgy látszik, már az I. században imaházzá alakították az itt lakó zsidó-keresztények.

P. dr. Loffreda Szaniszló TABGHA területén végzett ásatásokat, ott, ahol a hagyomány szerint a feltámadt Jézus Simon-Pétert a sziklán háromszoros valószínűség után egyháza fejévé tette (Jn 21,15-17) közel a Genezáreti tóhoz. Kutatásai szerint a pápai primátus templomát a Krisztus-asztala nevű szikla fölé a IV. században építették. A jelen templom valószínűleg az ötödik, annyiszor rombolták le. VI. Pál pápa zarándoklata emlékére ide nagy templomot akar építtetni. Már az alapkövét is megáldotta, és e célra nagyobb összeget is adott át P. dr. Capiello Linusz szentföldi kusztnak.

A palesztinológus nem nélkülözheti P. dr. Baldi Donát egyetemi tanár „Enchiridion Locorum Sanctorum” című hatalmas művét, amely bővített kiadásban 1955-ben jelent meg. Tudományos és értékes a GUIDA DI TERRA SANTA, amely 1961-ben jött ki második kiadásban. Kitűnően ismerte a Szentföld minden részét. Vele mentünk 1935-ben Nébó hegyére. Elvezetett hallgattuk közben mindenre kiterjedő megjegyzéseit.

A Flagellazione-múzeum éremgyűjteménye szinte egyedülálló. Könyvtára a legjobb biblikus szakkönyvtárak közé tartozik. A Biblikus Főiskola minden évben megjelenteti professzorainak tanulmányait: LIBER ANNUUS címen. 1971-ig huszonegy, általában 380-400 oldalas kötete látott napvilágot. Mindig az időszerű kérdéseket és a tudományos kutatások és ásatások eredményeit közlik elég terjedelmes tanulmányokban. Utolsó számát P. Saller Szilveszter egyetemi tanárnak, „az archeológusok dékánjának” szenteli, aki igen sok helyen végzett ásatásokat.

TÓTFALUSY ISTVÁN

A KERESZTELŐ TANÚSÁGTÉTELE

Az Ó- és az Újszövetség határán szerényen és fonségesen emelkedik elénk Keresztelő Szent János alakja. Jeruzsálem pápi vezetői halálra adták Jézust. A zsidó háború után a farizeusok vezette zsinagóga-közösség kivette magából a Krisztus követőket. S ezeknek a súlyos elutasításoknak megvoltak az előzményei: Szent István diakónus s a gyilkos szőlőművesekről szóló példabeszédben a Máté evangélium Jézusa is okkal rajzolja meg az egész Ószövetséget az Isten ellen való tusakodás történeteként. De a választott nép nemcsak a prófétagyilkosok népe, hanem a prófétáké is. Ezt a vonalat teljesíti be a Keresztelő. Ő a negyedik evangélium Prologusában idézett himnusz szerint: „Tanúságtételt végett jött, hogy tanúságot tegyen a világosságról, hogy mindenki higgyen általa. Nem ő volt a világosság, hanem (azért jött) hogy tanúságot tegyen a világosságról” (Jn 1,7-8).

A Keresztelőt a qumráni iratok felfedezése s a biblikus tudományok mér-

föld-lépő átalakulása óta ma jobban ismerjük, mint valaha. Krisztusról szóló tanúságtétele is elevenebb.

(I.) A Keresztelő személyiségére vonatkozó adatainkat nemcsak az evangéliumokból meritjük. Bemutatja őt Josephus Flavius is a Zsidók történetéről írt munkájában (Archaeologia iudaica: XVIII, 5,2). Sőt halálának története Josephus elbeszéléséből világosabban rajzolódik elénk, mint Márk és Máté evangéliumi beszámolójából.

Márk (és Máté) elbeszélése szerint (Mk 6,17-29; Mt 14,3-12) Jánost Heródiás miatt vettette börtönbe Heródes, és Szalóme kedvéért fejeztette le. Erről az elbeszélésről Lohmeyer gondos nyelvi elemzése kimutatta, hogy szókincsét, grammatikai és stilisztikai jellegzetességeit tekintve kirí Márk szövegéből. Valószínű tehát, hogy Márk készen találta s úgy illesztette bele Jézusról szóló elbeszélésébe. Maga a történet Lohmeyer megállapítása szerint „jellegzetes antik novella, amely jót és rosszat, szentet és szentségtelent válogatás nélkül előad”, s amelyben a szereplők tipikus vonásokkal, sőt hagyományos mondani- s tenni-valókkal lépnek elénk: János Illésnek és a prófétáknak hagyományos szerepében, Heródiás új Jezabelként stb. (Ez a tipológia egyébként tovább él. Megjelenik pl. egy Pseudo-Christostomus beszédében, amely az V. századi Bizánc helyzetére alkalmazza az ősi alapszerkezetet: „Megint táncol Szalóme, és tálcán kéri János fejét”.)

Az evangélisták elsősorban jellemezni akarták Jánost s a Jézus hazájában uralkodó közállapotokat, ezért nem is igyekeztek utánanézni a Keresztelő haláláról szóló s nyilván közszájon forgó szóbeszéd történeti hitelességének. Lohmeyer óta többen hajlanak arra, hogy az evangélium történetét a nép közt kialakult szóbeszéd lecsapódásának tekintsék (Schnackenburg is). Josephus Flaviusból kiderül, hogy Márk elbeszélése a Heródes-ivadékok bonyolult rokonsági szálait összekuszálja. Topográfiailag sem áll meg az elgondolása: Heródes nem volt ott Machaerus várában, ahol Jánost fogva tartották, majd kivégezték. Josephus is tud Heródes házasságtöréséről: emiatt szakadt rá egy súlyos vereséggel végződő háború, a lánya szégyenét megtorló apósznak IV. Aretásznak a hadjárata. Arról azonban nem tud Josephus, hogy a Keresztelő szót emelt volna Heródes vétké ellen. A tetrarcha azért fogatta le, mert „attól tartott, hogy ennek a férfiúnak a tekintélye, akire úgy látszik mindenki szívesen hallgatott, a népet még majd lázadásba kergeti”. A házasságtörésből adódó háború s János sorsa közt Josephus szerint csak a nép teremtettséget kapcsolatot. Azt beszélték, hogy Heródes seregének pusztulása Isten büntetése Jánosnak igazságtalan megöletése miatt. Íme a közbeszéd, amelynek logikájában következő láncszemként gyorsan feltűnhetett a Márk-rögzítette elbeszélés.

János kivégeztetésének történetét tehát, úgy látszik, az evangéliumoknál is megbízhatóbban írta meg Josephus. Vitatják, hogy mit ér a Keresztelő tevékenységére vonatkozó beszámolója. Az önmagában is érdekes, hogy egyáltalán szerepelteti művében a sivatagi férfit. Jézust és Jézus tanítványait futólág épp csak hogy említi, János bemutatására azonban jelentős mondatokat szentel. „A kereszténységet idegen jelenségnek tartotta, amelyet teljesen külön kell választani a zsidóság történetétől... A Keresztelőről azonban nem mondott le, őt elismerően beállította történelmébe, mint a kornak jelentős alakját” (A. Schlatter: Johannes der Täufer, 1956,64). Néhány mondatos beszámolóját érdemes teljes terjedelmében idézni: „Heródes kivégeztette ezt a derék embert, aki a zsidókat arra oktatta, hogy *tökéletességre* törekedjenek, legyenek *igazságosak* egymás iránt, *jámborak* Isten iránt, és csak akkor mártózzanak meg. Hirdette, hogy csak így fogadja kedvesen Isten a megmártóztat, mert ennek célja csak a test megszentelése, nem pedig a bűnök kiengesztelése; mert a test csak akkor szentelhető meg, ha a lélek már előbb megtisztult az igaz élet révén. Seregestül tödultak hozzá az emberek és nagyon szívesen hallgatták ezeket a beszédeket.” (I. h. Révay J. fordítása, Bp., 1966, 394)

A. Schlatter szerint a hellénista műveltségű és farizeus neveltetésű történetíró szándékosan átértelmezte a Keresztelő alakját. Roland Schütz újabb monográfiájában (Johannes der Täufer, 1967) Josephus görög szövegéből megpróbálta az arám-héber hátteret helyreállítani. Az ő elemzése arról győző meg, hogy Josephus lényegileg a történelmi valóságnak megfelelően idézte föl a Keresztelőt, s megbízhatóan emelte ki tevékenységének, programjának néhány jellemző vonását. Rövid beszámolójában figyelemre méltó, hogy Jánost *Baptisztész*nek mondja, hogy a körülötte támadt mozgalomnak minden népréteget érintő jellegéről ad hírt, s hogy János tanításának középpontjaként a tökéletesség (görög: areté, arám

chéla) eszményét állítja elének, amelyhez kettős út vezet: az emberekkel szemben gyakorolt igazságosság (dikaoszüné — zedaka, zidka) s az Istenhez kapcsolódó jámborság (euszebeia — thom). Ezek tisztítják meg a lelket, s velük párhuzamosan a test megtisztítására való a megmerítkezés, amely önmagában nem törli el a bűnt. Kétségtelen: Josephus kulcsszavai kiválóan alkalmasak arra, hogy egy görög műveltségű ember bölcséleti kategóriáihoz hozzákapcsolódjanak, a hellénista olvasó számára vonzóvá tegyék a Keresztelőt. De *ugyanakkor* híven tükröznek egy olyan arámi-héber terminológiát is, amely valóban a Keresztelőé lehetett.

(II.) Az evangéliumok a Krisztus-esemény erőterében szemlélik és értelmezik János alakját, tevékenységét. A Keresztelőre vonatkozó részletek nem véletlenül kerültek szűkszavú beszámolójukba. Már az őskeresztény igehirdetés első rendszerezéseiben is fontos viszonyítási pontként szerepelt a sivatagi próféta, mint Jézus művének előkészítője és Jézus tanúja (Apcs 1,22; 10,37; 13, 24-25 stb.) Az is nyilvánvaló, hogy a fiatal egyháznak dialógust, alkalmasint vitát is kellett folytatnia János tanítványaival (Mk 2,18 és párh. h.; Lk 11,1; Apcs 19,1-7). Nem csoda hát, hogy az evangéliumok megírásakor Jézus történetében helyet talált a Keresztelőre vonatkozó fontos és aktuális hagyomány.

Az evangéliumok Keresztelője nem egyszerűen a tökéletesség eszméjét hirdető sivatagi bölcs, hanem próféta, sőt a messiási idő prófétája. Az evangélisták olyan ószövetségi mondatokkal mutatják be, amely a Jahve napját előkészítő küldöltre, az új honfoglalást vagyis a messiási kort elindító isteni követre utalnak (Mal 3,1; Iz 40,3). Az ő Jánosuk megtérésre és bűnbánatra szólítja fel Izraelt, hogy alkalmassá tegye azt az Elközelgőnek fogadására. Ehhez a programhoz kapcsolódik a keresztesítés, pontosabban a megmerítés rítusa is, amelyről Josephus Flavius csak melleleg, mintegy kicsinylően beszélt. A bűnbánatra szólító felhívásnak itt az ítélet közelségének meghirdetése ad nyomatékot (ha Márkban nem, Máté és Lukács vonatkozó szövegében többszörös utalás esik a *tűzre*, és fölhangzik a figyelmeztetés: „A fejsze már a fák gyökerére tétetett”). S az ítélet közelségén túl még inkább a Lélek kiáradásának közelsége: mind a négy evangéliumban.

Márk beszámolója szerint János világosan beszélt arról, hogy az ő szerepe előkészítő jellegű: „Utánam jön az, aki hatalmasabb nálam, arra sem vagyok méltó, hogy lehajoljak és saruszíját megoldjam” (1,7). A jeruzsálemi templomban a templomi szolgálta oldja le a szolgálatra induló pap saruját, hogy az mezítláb lépjen a szentélybe. János az Eljövendővel szemben erre az alantas szolgálatra is méltatlannak tartotta magát.

Máté és Lukács evangéliuma többet ír Jánosról, mint a Márk-szöveg. Ami e többletben közös, azt a szentírástudomány egy elveszett Forrásra vezeti vissza, (a tudományos irodalmakban qu-val jelölik), mert Máté és Lukács egymás művét — minden valószínűség szerint — nem ismerte. Ez a Forrás, amely a Márknál is ősbibb gyűjtemény lehetett, mint Máté és Lukács szövegéből kitetszik, szintén prófétaként ábrázolta Jánost, prófétához, útkészítőhöz illő szavakat adott az ajkára. A Keresztelőnek önmagán túlmutató előhírnök voltát legpregnansabban a negyedik evangélium fogalmazza meg. Eszerint János rendre elutasította magától azokat a megtisztelő címeket, amelyeket a zsidóság vallási vezetői felkínáltak neki. „Köztetek áll az, akit nem ismertek!” És másnap rá is mutatott Jézusra, kimondta róla, hogy ő az Isten Báránya, ő az, aki Szentlélekkel keresztesztel, ő az Isten Fia. János apostol a Keresztelő tanítványai közül került Jézus környezetébe. Bizonyára nem szóról szóra adja vissza első tanítómesterének Jézusra vonatkozó nyilatkozatát, érdemi hibát azonban aligha követett el: maga is János szavára lett Jézus követőjévé.

A történeti kritika lényegében megbízhatónak látja azt, amit a négy evangélium a Keresztelő alakjáról és működéséről elmond. A Márk-beszámoló, a Forrás, a Máté s főként a Lukács szerkesztette változat meg a negyedik evangélium idevágó szakaszai lényeges vonásaikat tekintve egybeillenek. Ez annál meggyőzőbb, mert *a részletek között viszont van különbség*. Tekintsük át ezeket a speciális vonatkozásokat!

Márk eszkatologikus prófétaként állítja elének Jánost, és nagyon élesre exponálja az Illéssel való azonosítást (9,11 skk). Illést a legendás bibliai történet szerint tüzes szekéren, élve ragadta magához Isten, s a korabeli zsidó apokaliptika visszavárta őt a világvég előhírnökeként. Márk, amikor beszámol arról, hogy Jézus Illésnek nevezte Jánost, ebbe az apokaliptikus összefüggésbe helyezi be őt.

János tanításának farizeus- és szadduceus-ellenes vonatkozásait a Forrás emelte ki. Belőle valók azok a súlyos szavak, amelyekkel János viperák fajzatának mondja Izrael vallási vezetőit, és kétségbe vonja a judaizmus teológiájának központi eszméjét: az Ábrahám érdemeibe vetett bizalmat. A zsidók biztonságban érzik magukat Isten előtt, mert Ábrahám fiai, Isten azonban a kövekből is tud fiakat támasztani Ábrahámnak. Ha a keresztségről szólva Márk Jánosa a Lélekkel keresztelő előhírnökeként lépett az emberek elé, a Forrásban szó esik a tűzzel való keresztelezésről, vagyis az Eljövendőnek ítélő hatalmáról is.

Máté egybeszötte ezt a két tradíciót. Lukács azonban át is értelmezte őket. Erre több oka lehetett. Elsősorban az, hogy ő és olvasói benne éltek a János-tanítványokkal folytatott viták izgalmaiban. Ezeket az Apostolok cselekedeteiben maga említi. De a Pseudo-Clementínából tudjuk, hogy „János tanítványai közül némely nagyobbak látszó elkülönült a néptől, és mesterét Krisztusnak állították” (Recogn. I. 54), „egy pedig János tanítványai közül azt állította, hogy János volt a Krisztus, nem Jézus” (I. 60). Lukács nyilván ennek a Keresztelőre vonatkozó vélekedésnek a visszautasítása végett építette már evangéliumának elején a gyermekségtörténetet egy Jézus-János párhuzamra. Ez a párhuzam teljes, és mindig Jézus javára szolgáló összehasonlításokra nyújt alkalmat. Gábor angyal Zakariásnak és Máriának adja hírül a két fiú születését. Zakariás pap, de kételkedve fogadja a csoda hírét, hogy felesége öregségében fogan. Bizonyítékot kér, és megsegényítő jelet kap: meg kell nemulnia. Mária egyszerű asszony, nagyobb csoda részese lesz, de azt hitte fogadja. Kéretlen kap jelet: épp Erzsébet kései anyaságát. A vizitáció jelenetében a két anya találkozik: Erzsébet Máriát, a magzat pedig a Mária méhében növekedő Urat köszönti. A két gyermek születésének és körülmetélésének-névadásának történetében tovább folytatódik ez az ellentétet kiemelő párhuzamosság.

P. Benoît szerint ennek a párhuzamos történetnek Jánosra vonatkozó passzusait Lukács maga komponálta, szájhagyományra támaszkodva s fölhasználva egy régi, zsidó-keresztény éneket (a Benedictus-t). Schürmann a Benoît tanulmányában (Exégese et Theologie III, 165-196) fölhozott nyelvi bizonyítékokat nem tartja egészen meggyőzőnek. Ő valószínűbbnek gondolja azt, hogy Lukács beszámolója mögött egy olyan dokumentumot kell keresni, amelyet maguk a János-tanítványok szerkeszthettek mesterükről (Das Lukasevangelium I,95). Akárhogy is, Lukács szándéka, szerkesztői tendenciája félreérthetetlen.

Az is valószínű, hogy emiatt a János-tanítványokkal folytatott vita miatt határozta el Lukács oly egyértelműen János működésének idejét a Jézusétól. Jánost ő a múlthoz számította (16,16 szemben Máté 11,12-vel). Ezért írta meg úgy Jézus kereszttelkezésének (megmerítkezésének) történetét, hogy ezzel nem hozza kifejezetten kapcsolatba a Keresztelőt. (Máté a Jézus keresztségéről szóló beszámolóban Jézus elsőbbségének tényét egy rövid Jézus-János párbeszéd beiktatásával domborította ki: 3,14-15).

De a harmadik evangélium szerzőjének e dialógus-helyzetén túl más oka is lehetett arra, hogy a Márkból meg a Forrásból való János-tradíciót alakítsa. Márk meg a Forrás összeállítója még nem számolhatott egészen világosan azzal, hogy Krisztus második, győzelmes eljövetele az apostoli nemzedék életében nem valósul meg. Lukács viszont minden jel szerint tudatosan mellőzni igyekezett írásában minden olyan motívumot, ami a világvég közelségét involválta. Ennek az átalakító szempontnak érvényesítését Lukács egész művében főként a Bultmann-tanítvány Conzelmann mutatta ki s elemezte végig, sokszor el is túlozva helyes alapfölismerését. Ő hívta fel a figyelmet arra, hogy Lukács újraértelmezte a János-illés párhuzamot, elhagyta a Mk 9,9-13; Mt 17,9-13-ban rögzített krisztusi szavakat, s ezzel azt, ami esetleg Jánost eszkatologikus alaknak tűntette volna fel.

Lukács transzformációinak harmadik szempontjára Cullmann mutatott rá — épp a Bultmann-iskola túlzásait helyrehozandó. Az ő megállapítása szerint a „tanfejlődés legfontosabb mozgatója a krisztológia fejlődése” (Schürmann). Ezzel a tanfejlődéssel kapcsolatban arra is gondolnunk kell, hogy a Keresztelőre vonatkozó hagyomány bekerült az ősegyház liturgikus életébe, beszédeit felhasználták a katechumenek keresztségi előkészületekor, a hívek bűnbánati aktusaiban stb. Valószínűleg ez az oka például annak, hogy Máté szövegében János arra biztatja hallgatóit, hogy teremjék „a bűnbánat méltó gyümölcsöt” (3,8), ahol a gyümölcs maga a bűnbánat. Lukács szövegezésében „a bűnbánat gyümölcséről”

esik szó, s ezek pozitív jöttek, amelyeknek *motivuma* s nem *tartalma* a bűnbánat, mint az egyház penitenciális gyakorlatában.

A negyedik evangélium Prológusában (akárcsak a Lukács evangélium gyermekeségtörténetében) következetesen megvalósul egy Jézus-Keresztelő párhuzam. Jézus a világosság, János a világosság tanúja. Az evangélista bizonyára fontosnak tartotta ennek az alaphelyzetnek tisztázását. Egyébként a Keresztelőt egészen Jézus közelébe állítja. Az első Tanú szinte az egyháznak, a Feltámadott későbbi Tanújának előképe. Jézusról mondott szavai keresztény hitvallássá értelmeződnek át (Jézus: Isten Báránya).

Látjuk már, mi a négy evangéliumi beszámoló saját jellegzetessége, s annál világosabban kirajzolódik előttünk az, ami közös ezekben a beszámolóokban. Az evangélistáknak s olvasóiknak több közük volt a Keresztelőhöz, mint Josephusnak meg Josephus olvasóinak; többet is tudtak elmondani róla. Nem pórétnyeket közölnek, hanem értelmezik (négyen négyféleképpen értelmezik) János alakját, tevékenységét. De abban, amit elmondanak, mégis a valóság válik megfoghatóvá: a sivatagi próféta máig jelentős tanúságtétele.

(III.) Mióta a holttengeri tekercsek meg a Jézus korabeli zsidó radikalizmus egyéb emlékei előkerültek, izgatottan kutatják, lehetett-e valamilyen kapcsolat a Keresztelő meg a qumrániak, illetőleg az esszénus mozgalom között. Magukban a qumráni iratokban (legalább azokban, amelyeket eddig feldolgoztak közülük) azonosíthatóan nem szerepel János. Ezek az iratok nem is olyanok, hogy személyére vonatkozó adatokat remélhetnénk tőlük. Mégis közelebb segítenek alakjának, tevékenységének megértéséhez, mert megismertetik velünk azt a szellemi-vallási erőteret, amelyben élt és küldetését betöltötte.

Az a hely, ahol János keresztelt, nem volt messze Qumrántól, alig 30 kilométernyire. De maga a keresztelés (megmerítés) gyakorlata is feltűnően emlékeztet a qumrániak szokásaira, hiszen azoknak életében, vallási gyakorlataiban a tisztulási fürdőknek igen nagy szerep jutott. János eszméi is rokonnak látszanak a qumrániak eszméivel. Elég például H. Braun kiváló monográfiájában (Spätjüdisch-häretischer und frühchristlicher Radikalismus I-II, 1957, Tübingen) végignéznünk a szómutatót, rögtön észrevesszük, hogy azok a szavak, amelyek köré a Keresztelő prédikációja kristályosult, kulcsszavai az esszénus mozgalomnak is. Akár a Josephusból idézett szavakra s azok héber-arámi megfelelőire gondolunk, akár az evangéliumokban olvasható jánosi intelmek központi fogalmaira: mind fontos szerepet játszik az esszénusok irataiban is.

A behatóbb vizsgálódás újabb adatokkal igazolja, hogy első sejtésünk nem volt alaptalan. Azt az izajási mondatot például, amellyel az evangélisták János programját megfogalmazták („A sivatagban kiáltó szava: Készítsétek az Úr útját, egyenesítsétek ki az ösvényeit”) többször idézik a qumrániak is saját feladatuk jelmondatzerű foglalataként. (I. QS VIII.12-15; IX.19 sk.) Az a kemény hang, amelyet a Keresztelő a farizeusokkal és a szadduceusokkal szemben használt, szintén a qumrániak polemiáit idézi.

Ezeknek a szembeötlő rokonságoknak a föltárása a qumráni iratok fölfedezése után kialakított egy olyan közmeggyőződést a szakértők körében, mely a Keresztelőt egészen szorosan az esszénusokhoz kapcsolta. Sokan úgy gondolták, hogy talán már Zakariás ehhez a felekezethez tartozott, fiát a sivatagi remeték között neveltette, s János valamelyik remeteközösségből, esetleg épp Qumránból indult küldetésének színhelyére.

A legújabb szakirodalom azonban az adatok gondosabb mérlegelése után ezt a föltevést elhamarkodottnak, sőt tévesnek mondja. Ha Zakariás szolgálatot teljesített a jeruzsálemi templomban, nem tartozhatott a qumrániakhoz, fiát sem küldhette hozzájuk, mert a qumrániak nemcsak a zsidóság egyik *felekezete* voltak, hanem *szektának* kell mondanunk őket, kiszakadtak a zsidóság hivatalos közösségéből, s épp azért, mert törvénytelennek tekintették a templomban ténylegesen szolgálatot teljesítő papságot.

A Keresztelő keresztségéről (megmerítéséről) is kiderült, hogy nem lehet olyan szoros kapcsolata a qumrániak rituális fürdőivel, mint korábban gondolták. János egyszer merítette meg a bűnbánókat, nem rendszeres tisztulási fürdőket írt elő számukra. Ennek az egy élet-fordító megmerítkezésnek tulajdonított bűnbocsátó, tisztulást adó hatást, mert ezt tekintette a messiási lélekkel-tűzzel való keresztség előképének. A qumrániak közösségében még beavató jellegű fürdető szertartás meglétét sem lehetett kimutatni. De formai szempontból is sajátos a Ke-

resztelő gyakorlata. Neve (még Josephus is *Baptisztészként* említi) arra vall, hogy a hozzá érkezők megmerítésében aktív szerepe volt, minden bizonnyal leöntötte vízzel a megmerítkezőket, akik combig, derékig nyilván be is álltak a folyó vizébe. A qumrániak irataiban hidegvizes fürdésekről van szó, ez azonban teljesen a tisztulásra törekvő ember ügye, rajta kívül más nem is szerepel benne.

A „kulcsszavak” s az ószövetségből felhasznált idézetek föltűnő azonossága sem jelent teljes tartalmi, eszmei megfelelést. A Keresztelő nem az esszénusok fehér papi ruháját viselte, hanem Illés bőrvét, szörköpönyegét, az ő ajkán a sokat használt szavaknak is sajátos jelentése támadt. Például a megtérés a qumrániak szemében egyértelmű volt a szektájukba való belépéssel (Braun: Radikalismus I,24), János nyelvhasználatában korántsem. A qumrániak erkölcsi-aszketikus követelései, egész életeszmenye *kötöttek*, János kit-kit arra buzdított, hogy saját életformájában álljon helyt, hogy tegyen eleget a szeretet alkalom-diktálta parancsainak (Lk 3,11). Tanítványai voltak, ezeket valami nagyon laza kötelekkel össze is fűzte: például bizonyára megtanította őket — talán a korabeli zsidó rabbi szokása szerint — valamilyen sajátos imádság-formulára (Lk 11,1), zárt közösséget azonban ezekből sem alakított, és a szavát nemcsak hozzájuk intézte, hanem mindenkihez.

A közös Izajás-idézet értelmezésében is mutatkozik különbség. Ez a mondat eredetileg a hazatérés reményét, sőt közelségét fogalmazta meg a babiloni fogságba hurcolt izraeliták előtt. Jahve hamarosan hazavezeti övéit, már építhetik az utat a sivatagon át, mint az asszír-babiloni nagykirályok előtt, ha hadba szállnak. Az *út*: már az eredetiben is kép, s amikor később idézik ezt a mondatot, képpé válik a hazatérés is, a messiási kor boldogságának képévé. Az esszénusok azt remélték, hogy ez a boldogság egy olyan nemzedéknek lesz az osztályrésze, amely a sivatagba vonulva kiszakad a templom köré csoportosuló, hivatalos zsidóságból, s ott kinn „készíti az Úr útjait”. János ennek a programnak más értelmet adott. Kivonult a pusztába, de a köréje gyülekezőktől nem kívánt hasonló elhatározást.

(IV.) Végezetül a Keresztelő és Jézus kapcsolatára, viszonyára érdemes még vetnünk egy figyelmes pillantást. János — az evangélisták egybehangzó tanúsága szerint *rámutatott Jézusra*, kimondta róla, hogy ő az, aki lélekkel és tűzzel kereszttel, akinek maga útkészítője volt. Jánosnak erre a biznyságtételére Jézus hivatkozott is (pl. Jn 5,31; Mk 11,27-33 és párhuzamos helyek). Az utóbb említett eset különösen nevezetes. Ennek történetiségéhez ugyanis aligha férhet kétség, annyira különleges az egész vita gondolatmenete, annyira esetleges abban János tanúságtételének említése.

Az azonban, hogy a Keresztelő tanúságot tett Jézusról, nem annyit jelent, hogy Jézus mindenestül az ő eszméit örökölte, azokat teljesítette be. Tudatában volt a rangkülönségnek is, amely őt a sivatagi próféta fölé emelte. Ezért vette természetesnek, hogy amikor a János-tanítványok mesterük halálakor vagy elfogatásakor közös böjtöt tartottak, akkor az ő apostolai ebben a böjtben nem vettek részt. „Velük a völégény!” (Mk 2,18. skk. és a párh. helyek: magyarázatukra vonatkozóan ld. A. Feuillet: La controverse sur le jeune — Nouvelle Revue Théologique 1968). De a rangkülönségen túl, amit Jézusnál is hangosabban hirdetett maga a Keresztelő, Jézus azt is világosan látta, hogy a messiási küldetést nem úgy kell vállalnia és betöltenie, ahogyan azt János elképzelte. A negyedik evangélium szerint János Isten Bárányának nevezte őt, ez a megjelölés azonban csak a későbbi keresztény szimbolikában utal *áldozatra*, a kor zsidó jelképrendszerében — mint az újabban foltárt egykorú iratokból kitetszik — inkább egy *diadalmas vezérre* (részletesebben pl.: F.-M. Braun: Jean le Théologien, II. Les grandes traditions d'Israel — 1964. 77 skk.).

Ezért fenyegette Jánost az a veszély, hogy „megbotránkozik Jézusban”, s a börtönéből ezért küldte hozzá kérdezősködni tanítványait: „Te vagy-e az eljövendő, vagy mást várjunk?” (Mt 11,2-6; Lk 7,18-23). Régebben úgy gondolták a szentírásmagyarázók, hogy János kérdése merőben formális vagy didaktikus jellegű: mintegy tanítványainak okulására teszi fel. A kor gondolkodásmódjának s magának a Keresztelőnek teljesebb ismeretében igaz problémát sejtünk a kérdés mögött. „Jónás kríziséhez hasonlóan — írja F.-M. Braun (i. m. 75) — János próbatétele is az volt, hogy az isteni irgalmassággal kellett találkoznia ott, ahol az igazságosság megnyilatkozására várt”. Schürmann is ellentétéről beszél, amely a Lk 3, 16 a. c. 16 b. 18-ban megrajzolt „üdvözítő- és bíró-alak” meg a történelmi Jézus

között megmutatkozott. Ennek az ellentétnek a lényegét ő abban látja, hogy János eszkatologikus alaknak gondolta el a Messiást, akinek megjelenése a történelem végét jelenti majd (Jézus apostolai is ezzel a várakozással követték Mesterüket), Jézus pedig nem függesztette föl a történelmet, hanem belépett annak folyamatába. A Keresztelő kérdésére adott válasza nem csak a kérdésre felel. János a *ténykérdést* vetette föl: ő-e a Messiás. Jézus messiási küldetésének pontos körvonalazásával felel erre a kérdésre. (Vö. J. Dupont: *L'ambassade de Jean-Baptiste* Nouvelle Revue Théologique 1961).

Jánost sok minden elválasztotta Qumrántól, és Jézus sok mindenben túllépett még János várakozásain is. Isten irgalmának evangéliumát hirdette. Elment az emberek közé, kilépett azok közül a „vallásosnak” minősülő formák közül, amelyek Jánost magányosságában is jellemezték. Annyira „botrányosan” kilépett, hogy „falánk és borissza embernek” híresztelhetők az ellenfelei (Mt. 11,19). A megterés programjának János szavához viszonyítva is egészen új jelentést adott: „Térjetelek meg, és legyetek olyanok, mint a gyermekek!” (Mt 18,3). Ez összefügg azzal, hogy Istent Atyának nevezte. Ezért mondta a János dicséretét tartalmazó beszédében, hogy „aki a legkisebb a mennyek országában, nagyobb, mint ő” (Mt 11,11). János lényegileg a törvény lelkiismeretes megtartására buzdította a népet, Jézus túllépett a törvényen, úgy „teljesítette azt be”, hogy nemegyszer szigorított rajta (pl. a házasság felbonthatatlansága, a radikális szegénység stb. ügyében), máskor jelentéktelennek mert mondani a törvényhez kapcsolódó ősi hagyományokat (pl. a szombatra vonatkozó előírásokat). És végül Jézus szenvedése, halála által lett Messiás: a Szent Pál idézte himnusz szerint azzal, hogy „engedelmes volt a halálig, mégpedig a kereszthalálig”. A Zsidókhoz írt levél szavával szólva: „tulajdon vérével lépett a Szentek Szentjébe”. Ha János a megbotránykozás kísértésébe került, a kereszt „botránya” sodorta bele.

(V.) Jánosról, Krisztus tanújáról beszéltünk. Az érdeklődő sokat olvashat ma-napság a szentírástudomány újszerű eredményeiről, módszerbeli, szemléleti fejlődéséről. Itt egy konkrét téma kapcsán *via facti* mutatkozott meg, mit jelent a kritikai módszer alkalmazása, a kortárs irodalom emlékeinek segítése a biblia szövegének megközelítése szempontjából. Azt is láthattuk, hogy a végső tanúság teológiai, hitbe vágó. A Keresztelő ma is Jézus tanúja. Ő, aki maga is egyéni utakon járt, a Lélek parancsát követve, s akinek halála előtt meg kellett vallania, hogy nem érti Jézust; elsősorban Mária Fiának egyetlenségéről, eredetiségéről tanúskodik. Tanúságtétele ott a legsúlyosabb, ahol a zavar és a bizonytalanság ütközik ki belőle. Vagy inkább, ahol a *proklamáció* megdöbben és alázatos kérdéssé alakul.

A tanúságtételen túl *tanulságul* is szolgálhat ez.

SURÁNYI DEZSŐ

A BIBLIA NÖVÉNYEI

A biblikus florisztika hazai irodalma szegényesnek mondható. Eddig csak Haynald (1) kitérő munkáját sikerült felkutatni, ami a mézgát és gyantát adó növényeket ismerteti, igen részletesen. — Néhány alapvető idegen nyelvű forrást azért érdemes megemlíteni: MacMillan (2), Skinner (3) munkáit, valamint Borah (4) cikksorozatát. A legnagyobb segítséget, egyben a növényfajok héber, illetve görög nyelvű átírását is, Walker (5), Moldenke et Moldenke (6) és Davis (7) könyveiből merítettük. Természetesen ez azt is jelenti, hogy főleg azokra a növényekre kíváncsiak koncentrálni, amelyek kevéssé vitatottak, mivel kisebb megjegyzéseket leszámítva, a mai biblikus botanika eredményeire támaszkodtunk, azokat tényszerűen átvéve. Ez akaratlanul is idézni csábít egy részletet Rónay egyik könyvének előszavából (8): „Se teológus nem vagyok, se biblikus tudományokban jártas szakértő, nem tartozom ebben az értelemben az írástudók rendjéhez. Nagy oktalanság lett volna tehát részemről, ha bármiben is bele akartam volna ártani magam az írástudók dolgaiba. Ha olvastam is egyet-mást e nemből: nem azért olvastam, hogy

találomra tépdessett idegen tollakkal ékeskedve valamiféle álszakértelem hamis pózában próbáljak tetszelegni."

A tanulmányban szereplő növényfajok magyar neve után zárójelben a tudományos nevet (binomialis nomenclatura), héber, vagy görög nevet is közöljük, valamint utalást arra, hogy az eredeti Károli Gáspár-féle fordításban szereplő mi volt, amennyiben megváltozott. Ilyenkor a változtatásokat angol nyelvű bibliafordítások és biblikus florisztikai munkák alapján végeztük. Továbbá szükséges megemlíteni, hogy a növények kiválasztása az alábbi szempontok szerint történt: előfordulási gyakoriság a bibliában, általános és gazdasági jelentősége a zsidók körében, és végül — de nem utolsósorban —, amelyek egy adott szituációban kiemelkedő jelentőséggel rendelkeznek (manna a pusztában, Jónás csodafája, példabeszéd a konkolyról stb.). Így a növénycsoportok a következők: a) vadnövények, b) haszonfák, c) szemtermesű növények, d) zöldség és aperitif hatású növények, e) gyümölcstermő növények és f) illatosító és ipari növények.

Az említett forrasművek feldolgozása, ennek összevetése a Károli-fordítással, néhány érdekes statisztikus összehasonlításra adott módot. A bibliában a következő növények a leggyakoribbak (zárójelben levő szám az illető faj gyakorisági száma): búza (201), szőlő (157), len (91), tölgy és olajfa (76-76), cédrus (75), füge (68), tömjén (49), datolya (47), gránátalma (37) és akácia (34). Nem véletlen, hogy épp ezek a növények szerepelnek legtöbbször a bibliában, gazdasági és áldozati jelentőségük közismert. Szerzők szerint pedig a fontosabb bibliai növények a következők: Mózes I. (29), Mózes II. (23) és Mózes IV. (21) könyve, Királyok I. könyve (20), Zsoltárok könyve (19), Énekek éneke (24), Ézsaiás könyve (39), Ezékiel könyve (25), Jeremiás könyve (17) és Hóseás könyve (17). Az Újszövetség jóval kevesebb növényfajt jegyzett fel: Máté (25) és Márk (18) evangéliumához képest a többi könyv — Lukács (14) evangéliuma kivételével — egy-két faj nevét használja.

a) Vadnövények

Izrael klímája lényegesen eltér hazánkétól, de mégis van számos faj, amely mindkét országban tenyészik. Ennek a legnépesebb csoportnak zöme a gyomok, kiváló alkalmazkodóképességüket is ékesen bizonyítja. És ugyaneke soroltuk a már korábban említett mannát, mandagórát, ricinust, és sártököt is. *Konkoly* (Agrostemma githago, caosah v. bosháh): Gabonafélékben komoly károkat okoz, két szerző említi, mindketten annak káros voltát is hangoztatják (*Jób* 31,40 és *Mt* 13, 24-30 és 13,36-43). *Búzavirág* (centaurea calcitrapa, dardar, bogáncskóró). Nagyon tetszetős, de határozottan káros, tetemes termés kiesést jelenthet, a biblia viszont más értelemben hozza. Joás és Amásia királyok között a küldönc szerepét tölti be (*2 Kir* 14,9 és *2 Krón* 25,18). Izrael bűne miatt veszélybe került a nép léte és vallása, oltárait búzavirág női be (*Hós* 10,8). Az Újszövetség is említi néhány helyen, a konkolyról szóló példabeszédben többek között (*Mt* 7,16 és 13,7; *Zsid* 6,8).

Természetesen a vadnövényekből jó néhány rendkívül hasznos is lehet. A zsidó nép állattartása elképzelhetetlen lett volna legelők nélkül. Botanikailag különösből nem indokolt a *pázsitfüvek* részletezése, inkább az ezekre legtöbbször használt héber szavakat említjük: yarok v. yerek. Csapadékos helyeken, nyirkosabb patak-folyó völgyekben igen jól díszlenek, és azok bokrosodó habitusa a folyamatos legeltetést is lehetővé tette (pl. 4 *Móz* 22,4; 1 *Kir* 18,5; *Zsolt* 104,14; *Ézs* 35,7; *Mt* 6,30; *Jn* 6,10; *Jel* 9,4). *Krisztustövis* (Paliurus spina-christi akantha). A Földközi tenger mellékén honos, nálunk díszként lehetséges ültetni, pálhalevelei erős és nagyméretű tuskévé alakultak. Szúrása erős fájdalmat okoz. Krisztus fejére ebből fontak királyi koronát, kezébe pedig az egyiptomi uralkodói jelvényt, egy nádszálat adtak (*Mt* 27,29; *Mk* 15,15-18 és *Jn* 19,2). *Júdásfa* (Cercis siliquastrum, —). Krisztust Júdás adta a zsidók kezére, aki árulásának bérét már nem tudta hasznosítani: kétségbeesett lelkiismerete elől öngyilkosságra menekült, egy fára felakasztotta magát. Nos, egy zsidó hagyomány szerint Júdás „fája” eredetileg fehérvirágú volt, de szegényében a fa a következő évben lilás virágot nyitott, elpirult (*Mt* 27,6).

Mandagóra (Mandragora officinarum, dudáim). Sok babona fűződik a növényhez, már a zsidók idején is, oka pedig az, hogy a gyökérelágazás sokszor embert utánzó formát mutat. Többféle alkaloidát tartalmaz, erősen mérgező hatású. Ruben búzaéreskor szed a bogyójából (az hasonlít a burgonya szintén mérgező bogyójához), ami része Ráchel és Lea versengésének (I *Móz* 30,14-16). A bódultság

állapotát jelképezi máshol a mandragóra virágillata (Én 7,13). Jerikói rózsa (Anastatica hierochuntica, gulgal, polyva). Igazi sivatagi növény. A kiszáradást összegömbölyödve sokáig elviseli, nedvesség hatására megduzzad, szétterül. Egyéb-ként nem nagy növény, ellenállóképességének bizonyítéka, hogy kősvatagban is képes élni (Zsolt 83,13, Ézs 17,13). Sártők (Citrus colocythos, k'la'at pkain). „Kiméne azért egy nagy hegyre, hogy paréjt szedjen. És holmi vad indákra találván, tele szedé az ő ruháját azokról sártökökkel, és mikor hazament, belevagdalta a fazékba főzeléknek; de nem tudta, hogy mi az? Mikor aztán feladták a férfiaknak... enni kezdenek... és mondának: Halál van a fazékban...” (2 Kír 4,39-40). A sártököket, mint díszítő elemet használták a Salamon-templomban, mégpedig kapuzat-dísznek (1 Kír 6,18, 7,24).

Rícinus (Ricinus communis, kikayon, tök). A kutyatejfélék családjába tartozik, amelynek a hazája a trópusi Afrika, és ott fává nő, nálunk csak egyéves. Levele hegyes karéjú, virágzata tömört, a termése tüskés tok, benne csíkos, sötét-színű és olajtartalmú magvak. Igen gyorsan nő, csodafa, a német nyelv így is ismeri, Wunderbaum: „Az Úr Isten pedig egy ricinust rendele, és felnöve az Jónás fölé, hogy árnyékot tartson feje fölött és megoltalmazza őt a hévség bántásától. És nagy örömmel örvendezék Jónás a ricinus miatt. De másnapra férget rendele az Isten hajnal-költekor, és megszívá az a ricinust, és elszárad... Avagy méltán haragszol-e a ricinus miatt?... Te szánod a ricinust, amelyért nem fáradtál és amelyet nem neveltél, amely egy éjjel támadt és más éjjel elveszett...” (Jón 3,6-7 és 9-10). Manna (mán). Az ehhező nép zűgölődését az Úr közbelépése törte le: ezt a terményt, növényt a zsidók mánnak nevezték el (2 Móz 16,14), olyan mint a koriander magja, fehér és íze, mint a mézes pogácsaé (2 Móz 16,15). A botanikusok több növényre is gondolnak, amelyek közül bármelyik lehetett: Alhagi maurorum, Alhagi camelorum (tevebokor), Fraxinus ornus (mannakóris) és Tamarix mannifera (tamariska-manna). Valószínűsíteni látszik a fenti fajokat egy 1932-es nati lelet is.

b) Haszonfák

Azokat tekintettük haszonfáknak, amelyek házépítésben és művészi alkotások alapanyagául szolgáltak, valamint faanyagából használati eszközök készültek. Ébenfa (Diospyros ebenum, D. ebenaster, D. melanoxylon, havnim v. hodnim). Ezekiel próféta könyvéből értesülhetünk arról, hogy a közel-keleti népek nagy becsben tartották az ébenfát, fája még ma is rendkívül értékes. Az alapfaj Diospyros ebenum csodálatos fekete színű hihetetlen időálló (Ez 27,15). Aleppói fenyő (Pinus halepensis, béröth v. b'rotim, ciprus). Izrael területén a Pinus brutea, P. pinea, P. pinaster mellett a leggyakoribb fenyőfélések. Szilárdsága jó, ezért építkezéseknél használták. Salamon a templomépítéshez a fenyőt Híramtól szerezte (1 Kír 5,8-10), de az egyszerűbb házak mennyezete is ebből készült (Én 1,17). Honos faj Palesztinában (Ez 44,14), de ültették is (Ez 41,19); egyébként pedig az eszterág nevű madár kedvelt fészkelő fája (Zsolt 104,17).

Libanoni cédrus (Cedrus libani, erez v. ahraszim). Ma a cédrusok elterjedése igen kicsi, a Földön négy faja él: az Atlasz hegységben, a Himalájában, a Libanon hegységben és Ciprus szigetén. Fája kemény, mellékterméke a cédrusolaj. A rablógazdálkodás következtében a kipusztulás fenyegeti a C. libani-t, melynek néhány, több ezer éves példánya rendkívül nagy hatást gyakorolt Csontváryra. A faj a biblia egyik leggyakrabban említett növénye, ami annál is inkább érthető, mert gyakran Izraelt és annak népét szimbolizálja. Van Deursen (9) könyvében említi (80. o.), hogy I. Szeszthosz fáraó is vágat cédrusfát a Libanon hegységben az Amon-szentély építésére, akárcsak Salamon (1 Kír 5,6-10 stb.). A bibliai szerzők, akárcsak Csontváry valami különleges szépséget, erőt és kecsességet éreztek a fában (Zak 11,1-2; Zsolt 29,5 és 104,16). Keleti platán (Platanus orientalis, armón). Nagy kort megér, de a fája keménységben elmarad a cédrustól, termete is kisebb (Ez 31,8). A keleti kultúrákban tisztelete nagy volt, így a föníciaiaknál, egyiptomiaknál és görögöknél egyaránt. Nálunk a nyugati és keleti platán természetes hibridjei élnek, ez igen szép lapokban dobja le kergét, nem így a keleti platán.

Tamariska (Tamarix articulata, T. pentandra, T. tetragyna, eshel). Jellegzetes pusztai növény, levelei az arid viszonyokhoz jól idomultak. Hágár a gyermeket Beer-sheba pusztájában egy tamariska-bokor alá teszi (1 Móz 21,15), Ábrahám ugyanitt ültet tamariska-fákat (1 Móz 21,33). Hegyvidékeken is megél (1 Sám 22,6),

Saul hamvait Jabesh-gilead lakói egy ilyen fácska alá temetik. Érdekeséggé válik megemlítenünk, hogy főleg homok talajú temetőekben nálunk is gyakran ültetnek tamariskát. *Ezüstfa* (*Eleagnus angustifolia*, étz sheamen, olajfa). A fája részben hasonlít a vadolajfához, de a virág illatosságában, a bogvótermésben (az ezüstfa termése lisztes, az olajfáé olajtartalmú) különböznek, a levél ad tévedésre okot. Fájából ajtókeretet készítettek (1 Kí 6,31-33), lombját istentiszteleti sátor díszítésére használták (*Neh* 8,15). *Akácia* (*Acacia seyal*, *A. tortilis*, shittah v. shittim). Pillangósvirágú fafaj, virága igen tetszetős, nagy, szép lilás-pirosas pamacsra a zöld lombozattal kontrasztos. Finom faanyagából készült a szent sátor, és az áldozati-illatosító oltár tartozékai (2 Móz 25., 26., 27., 30., 35., 36., 37. és 38. fejezet). A kőablak ládáját is akáciából faragták (5 Móz 10,3), sőt hárfá is készíthető belőle (*Mik* 6,5). Földrajzi fogalomként is említi a biblia: mint helységnév (4 Móz 25,1; *Józ* 2,1 és 3,1), mint táj, a Sittim völgye (*Joel* 3,18).

Tölgy (*Quercus aegilops*, *Q. coccifera*, *Q. ilex*, karmil v. tola'at v. allon v. éláh). Nemcsak az eredeti szövegben, hanem a Károli-féle fordításban is többféle kifejezés van a tölgyre. A veres, bíborveres és karmazsin arra utalnak, hogy e fajoknak — különösen a *Q. ilex* — van egy kosenil-tetű nevű élősködőjük. Ennek az állatnak az igen szép vörös nedvéből készült festéket a keleti népek nagyon kedvelték, sőt tenyészítették is, mint a kínaiak a selyemhernyót (pl. 2 Krón 2,7 és 14; *Ez* 1,18; 1 Móz 38,28). A tölgy Izrael-szerte díszlett, legalábbis erre lehet a gyakori említése alapján gondolni (1 Sám 17,2; *Ez* 1,29 és 6,13; 1 Móz 35,8 és Hós 4,13). *Nyárfa* (*Populus euphratica*, becáim v. arabim, sűrűfa, szederfa, fűzfa). Főleg vizes, folyómenti erdőkben gyakori (3 Móz 23,40; *Zsolt* 137,1-5), de zárt erdőségeket is képez (*Ez* 7,2). A pogányok körében nagy tisztelet övezte (*Él* fája). *Szantálfa* (*Santalum album*, ahalim v. ahalot, álóé). Fája kemény, magas illóanyagtartalmú, keménysége miatt többen a sasfára gondolnak (*Aquillaria agallocha*). Finom illatát a zsidó királyok (*Zsolt* 45,9), közrangú emberek (*Péld* 7,17 és *Én* 4,14) egyaránt kedvelték.

c) Szemtermésű növények

„És végy magadnak búzát és árpát és babot és lencsét és kölest és tönkölyt (*Triticum spelta*), és tedd ezeket egy edénybe, és ezekből csinálj magadnak kenyeret...” (*Ez* 4,9), de ide osztottuk be a csemegének számító jánoskenyeret és pisztáciát is. — *Búza* (*Triticum aestivum*, *T. compositum*, chittah v. chitim kussemeth). A búzát a legrégebb időktől termesztették Babilóniában, Mezopotámiában (1 Móz 30,14), Egyiptomban (2 Móz 9,32) és Palesztinában (2 Móz 34,22; 5 Móz 8,8; *Bir* 6,11). November-december hónapban vetették, az aratás május-június volt, nyilvánvalóan fajtától, időjárástól függően. A kor technikai színvonalának megfelelően, csak kis mértékben könnyítettek a segédeszközök az aratásban, cséplésben. Használtak cséplőhengert (*Ézs* 41,15) és cséplőszánt (*Ézs* 28,27). A szem tisztítása szeleléssel történt (*Zsolt* 1,4), a mag megszabadult a pelyvától, de még rostálták is. Örlése kézimalmokban folyt (*Jób* 41,15), a durván megörölt szemből legtöbbször kenyeret sütöttek, mégpedig forró hamuban (1 Kí 19,6; *Jn* 21,9 és 13) vagy sütőlapon (5 Móz 28,5). Kenyeret más szemes termésből is készítettek. *Árpa* (*Hordeum vulgare*, *H. ditichon*, *H. hexatichon*, séoráh v. s'o'rim). Szintén kiterjedten termesztették (Móz 8,8 és *Ruth* 1,22), aratásáról is ír a biblia (*Ruth* 2,17 és 23), valamint arról az esetről, amikor egy beérett árpatablát Absolón felgyújtat (2 Sám 14,30). Koraisága miatt jégkárokat szenvedhet (2 Móz 9,31). Lisztjéből tisztán is sütöttek kenyeret (*Bir* 7,13; 2 Kí 4,42 és *Jn* 6,9), de az árpaszemet állattal is etették, szalmáját pedig almázásra használták (1 Kí 4,28).

Köles (*Panicum maliaceum*, döchan). Belőle szintén sütöttek kenyeret (*Ez* 4,9), de tápértékben elmarad a búzakenyerétől. Régen nálunk is készült köleskenyér. *Bab* (*Vicia faba*, pól). Ismerték és fogyasztották, de kisebb jelentőségű a lencsehez képest (2 Sám 17,27-28 és *Ez* 4,9). *Lencse* (*Lens esculenta*, adášim). Kiváló fehérjeforrás, melyből Jákob is főzött főzeléket és megkínálta az elsőszülöttségéről lemondott Ézsaut (1 Móz 25,29-34). Egybefüggő táblákba vetették, egy lencse-tábla mellett gyülekeztek a zsidók, mikor a filiszteusokkal akartak megütközni. *Pisztácia* (*Pistacia vera*, botonim, dió). Karakterisztikus faj a Földközi tenger mellékén, termése ízletes csemege (1 Móz 43,11), máshol pedig helységnévként szerepel: Botonim (*Józ* 13,26). *Jánoskenyérfa* (*Ceratonia siliqua*, keration). Csak az Újszövetség tesz róla említést (*Lk* 15,16 és *Mt* 3,1-6), de az a hagyomány nem bizonyítható, hogy Keresztelő János ezzel táplálkozott volna a pusztában. A tékozló fiú

történetében pedig a héj, csak önmagában, kissé elrejtí az igazi értelmet: az édes termésfalat (=héj) állatokkal etették, erre tudott volna a fiú fanyalodni... A ki-magozott hüvelytermés megszáritva súlymérték gyanánt szolgált, a kerationból ered a nemesfémekre, drágakövekre elfogadott súlyegység, a karát.

d) Zöldség és aperitif hatású növények

Hagyma (*Allium cepa*=betsálim, *A. porrum*=chatzir, *A. sativum* és *A. ascolonium*=eshoomim). A felsorolásból kitűnik, hogy a zsidók egyaránt kedvelték a különféle zamatú vörös-, pöré-, aszkolóni- és fokhagymát, a pusztai vándorlás során a honvágy vulgáris kifejezője is (4 Móz 11,5-6). *Saláta* (*Cichorium endivia*, *C. intybus*, *Lactuca sativa*, merörim). Több szerző elképzelhetőnek tartja a pitypan-got (fiatal leveléből saláta készíthető!), vízitormát és sóskát is. Mózes II. könyve előírja, hogy minden év niszán hónapjának 14. napján családonként egy bárányt kell peszáz-áldozatul levágni. Este a nyárson sült húst pászkával és keserű sa-látával elfogyasztották. A Tóra előírása szerint a szülő köteles volt az egyiptomi kivonulásról mesélni, ez a széder-est (2 Móz 12,8 és 4 Móz 9,9-12). *Dinnye* (*Cucumis melo* és *Citrullus vulgaris*, avatiach v. abattichim), és *uborka* (*Cucumis sativus*, kishuin): a zsidók Egyiptomban ismerték meg, megkedvelhették, mert sza-badulásukkor magukkal vitték és termesztették is (4 Móz 11,5 és Éz 1,8).

Üröm (*Artemisia judaica*, *A. herba-alba*, la'anah). Többször írnak a szerzők róla, a kellemetlen keserű ízét emlegetve, a prófétai keserűség jellemzésére is hoz-zák (Móz 29,18; Jer 23,15; Hós 10,4), hasonlítható e növényhez a házasságtörés is (Péld 5,4). A Jelenések könyvében pedig arról olvashatunk, hogy a vizek meg-keserednek, mert azokat ellepi az öröm (Jel 8,10-11). *Jóféle sáfrány* (*Crocus sativus*, karkóm). Az Izraelt jelképező kertben megvolt a sáfrány, feltehetően ende-mikus faj. Összel nyílik, ibolyás virágai vannak, bibéjét régen fűszerként, többek között a leves színezésére használták (Én 4,14). Legtöbbször a bibét megszáritot-ták, majd megörölték és porát olívaolajban feloldották. *Babér* (*Laurus nobilis*, ezrách, vadfa). Hitelesen csak egy helyen szerepel (Zsolt 37,35-36). Levele meg-száritva ételízesítésre alkalmas, nem növeszt nagy fát. Virága kicsi, jelentéktelen. Átvitt értelemben egyébként utal rá Mózes III. könyve: „semmi munkát ne vé-gezettek, se a bennszülött, se a közöttetek tartózkodó jövevény.” (3 Móz 16,29 és 18,26) (7).

Vadmajoranna (*Origanum maru*, ézób v. ézöv, izsóp). Az izsópot hasonló erély-lyel lehet az ézób megfelelőjének állítani. A zsidók e növény ágaival hintették meg az ajófélfát (2 Móz 12,22), tisztító vízzel kapcsolatban is használták (4 Móz 19,6), sőt bépkoklosok ellen is (3 Móz 14,4...). A megtisztulási rituálissal az ézób összenőtt (Zsolt 51,7), ami átment az Újszövetségbe is (Zsid 9,19). *Fahéj* (*Cinna-monum zeylanicum*, kinamôn v. kinnemôn). Arábiában is él — Ceylonon kívül —, kérge az aranyárga színű fahéjolajat tartalmazza, esszenciaként nagybecsű volt Keleten. Aldozati kenetbe keverték (2 Móz 30,23-26), de illatosították vele az ágyat (Péld 7,17) és parfümként is használták (Én 4,10). *Kápri-cserje* (*Capparis sicula*, *C. spinosa*, tapher, kapor). Olívaolajban és sósvízben szokták a déliek el-készíteni, főleg a nehéz húsételekhez kedvelik, de fogyasztják önmagában is. A bibliában csak egy helyütt, ott is mellékesen szerepel (Préd 12,5-7), talán a zsi-dók idejében kevésbé ismerhették. *Mustár* (*Brassica nigra*, színapi). Három evan-gélista említi Jézusnak a mustármagról szóló példabeszédét (Mt 13,31-32; 17,20; Mk 4,31-32 és Lk 13,19; 17,6): minden magnál kisebb, de mikor kikel és fává fejlő-dik, ágai között madarak is fészkelnek. Legjobb esetben a mustár 1,5 m körüli magasságot érhet el, ezért több botanikus szerint a *Salvadora persica* fáról van szó. Viszont ellene szól, hogy e faj nem honos Palesztinában. *Koriander* (*Coriand-rum sativum*, gad). Egyéves növény, a levélcimpái felfelé fokozatosan elkeskenyed-nek. Ikerkaszatja gömbalakú, lilás, virágai fehéresek, fűszeres illatú. Két helyen is a manna termésének magyarázatául említik (2 Móz 16,31 és 4 Móz 11,7).

e) Gyümölcstermő növények

Mandula (*Amygdalus communis*, shákéd v. luz). Palesztinában és Perzsiában honos faj. Igen korán nyílik, csak később hozza lombját, szinte a tavasz éber hirnöke (shákéd és shokéd=éber; Jer 1,11). Áron vessezje mandula volt, mely egy éjjel kivirágzott (4 Móz 17,1-10). A zsidók remek megfigyelőképességére utal, hogy analógiát találtak a mandulavirág kifehéredése (eredetileg rózsaszín) és az em-ber őszülése, öregedése között (Préd 12,7). Templomi gyertyatartók díszül is kifa-

ragták (2 Móz 25,33-36 és 37,19-20). Szerepel egy másik héber szó is a mandulára: a luz, mégpedig helységnév formában. Jákob és József története említi Luz városát (1 Móz 28,19 és 35,6; Józs 16,2).

Kajszibarack (Armeniaca vulgaris, tappûach, tudás fája, almafa). Talán nincs is még egy növényfaj a bibliában, mely annyi vitára, annyiféle vélekedésre adott alapot, mint a tappûach szó jelentése: alma, citrusz-féleség, birs, Tabernaemontana alternifolia és kajsz. A kajszibaracknak különleges zamatú típusai előfordulhatnak Palesztinában, mi legvalószínűbbnek ezt tartjuk, annál is inkább, mert „Mint az aranyalma ezüst tányéron: olyan a helyén mondott ige!” (Péld 25,11). Tehát aranyalma, viszont Ciprus szigetén még ma is aranyalmának nevezik a kajszibarackot.

Dió (Juglans regia, egőz). Kaukázustól Indiáig endemikus növény, melynek faanyaga igen jó, szinte kiváló, és olajtartalmú magbele folytán is értékes. Krisztus idejében széles körben természetették Galileában és a Libanon-hegység lábainál. A dió szerepel az Izrael jelképező kertben (En 6,11). *Eperfa* (Morus nigra, toot v. shikmah v. bakah, szederfa). Perzsiából került be a zsidók földjére. Levele a selyemhernyó csemegéje, az ókorban a legfinomabb ruhaanyagot adta (Ez 16,10 és 13; Jel 18,12). Használja e szót Lukács evangélista is (Lk 17,6), Dávid eperfasor mellett fejleszti fel seregét a filiszteusok elleni csata előtt (2 Sám 5,23 és 1 Krón 14,14-15). Máshol a győzelmi hangulattal kapcsolatban kerül szóba (Zsolt 84,6). *Szeder* (Rubus ulmifolius, R. sanctus, atád v. atáb). Kellemetlenül szúrós (4 Móz 33,55; Bir 8,7 és 16; Lk 6,44), kúszó növény, termése ehető, nedves és hűvösebb helyeken jól megél. Túlzott elszaporodása a föld művelését akadályozza (Ez 7,23-25 és 9,18). Károli tövis és túske formában fordította le az atád-ot.

Szőlő (Vitis vinifera, gëphen v. enav). Termesztése több ezer éves múltra tekint vissza, József idejében már ismerték Egyiptomban (1 Móz 40,9-11). A választott nép a kivonulás után Eskol-völgyében is találkozott szőlővel, egy hatalmas fürtjét vitték a hírnökök mutatóba, a föld gazdagságát jelképezve (4 Móz 13,24). Szinte ültetési láz bontakozott ki, kertekben (5 Móz 6,11) és hegyoldalakon (Bir 14,5) egyaránt telepítettek belőle. Ézsaiás próféta remek útmutatót szolgáltat a szőlőtelepítéshez: a köves hegyoldalakat megtisztították, földjét felásták és a szőlő vesszejét elpalántálták, tehát nem magról vetették. A szőlő bekerítéséről is gondoskodtak, sőt érés idejére öröknyhót építettek (Ézs 1,8 és 5,1-7). Másutt Ézekiel még konkrétan jellemzi a szőlő számára alkalmas talajt: jó földbe és víz mellé kell telepíteni (Ez 17,9 és 19,10). Tájékozódhatunk arról is, hogy milyen termésre képes a szőlőültetvény: „Mert tiz hold szőlő egy báth bort ereszt...” (Ézs 5,10), ami 11,966 USA-gallonnak és 0,1 acre-nek felel meg (8), vagyis 6 hl/kh a must mennyisége.

A mustból erjeszthető bor révén a szőlő nagy veszélyt is rejt magában, a mértéktelenség miatt lett részeg már Noé is (1 Móz 9,20-21), de később sem volt példamentes a nép, a próféták gyakorta ostorozták az iszákosakat (Joel 3,3 és Náh 3,11). Jó kereskedelmi áru volt (Ez 27,18), a jó cégér adva volt szintén és gyorsan elterjedt (Jer 48,32). Persze a bogvóját is fogyasztották, sőt aszalták és feltehetően ismerték már a magnélküli fajták egynémelyikét (1 Sám 25,18 és 1 Krón 12,40). Előfordult már akkor is a szőlő elfajzása, ami lehet a fajta egyedeinek a leromlásából fakadó folyamat, de például az is, hogy esetleg magról vetettek (Jer 2,21). A szőlőművelők mindenkor nagy ünnepe: a szüret, az évi munka gyümölcsének igazi számbavétele. A fürtöket késsel vágják le a tőkéről (Jel 14,18-20), azután kosárba gyűjtötték (Jer 6,9) és a földek végén vagy a gazda udvarában taposás után, víg rikoltozással egybekötve, a levét kisajtolták (Jer 25,30; Ézs 16,8-10; Joel 3,13 és Am 9,13). Dominálhatott a piros szőlő, a belőle készült must bizony vörösre festhette a sajtoló munkások ruháját (Ézs 63,2-3).

Fentebb utaltunk rá, hogy a nép körében, a szőlőkultúra nagy becsben állt (2 Móz 22,5), felszította az emberi haszonlesést, lopásra serkentett (Jer 49,9), sőt birtokszerzés reményében gyilkosságra is vetemedtek (Mt 21,33-41; Mk 12,1-9 és Lk 20,9-16). Néha a fenevadak miatt sem volt tanácsos egyedül kimenni a hegyi szőlőkbe, oroszlánok csapatostól kóboroltak (Bir 14,5). A róka már akkor sem kímélte az érett szőlőt, szívesen lakmározott a fürtökről (En 2,15), jégverés is előfordult (Zsolt 78,47), sőt a sáska is komoly gondot okozott (Joel 1,5,7,10-12).

A dús szőlőtőke Izrael szimbóluma (Hós 10,1), a címereben szőlőfürt szerepel, sőt Jezus egy helyen ön magát szintén a szőlőtőhöz hasonlítja: „En vagyok az igazi szőlőtő, Atyám a szőlőműves. Minden szőlővesszőt, mely nem hoz gyümölcsöt

bennem, lemetsz rólam, a gyümölcsözőt pedig megtisztítja, hogy még többet teremjen..." (Jn 15,1-6).

Olajfa (*Olea europea*, zayit v. zaytim). Nagyon értékes növény (Bir 9,8-9), a bibliában több formában használták: olivaolaj (zayit), olajfa (shemen), balzsam (shemen) és „a felkent” (nī'shoach). Eredetileg a nemes olajfa Líbiából származik, talán erre van egy ködös utalás is (1 Móz 8,1). Izraelben négy változata fordult elő: a vadolajfa kisebb és keskenyebb levelű, mint a nemes, és a termése kicsi, hajtásai tövisesek. A három kultúrváltozat pedig kerekded levelű, virága kicsi és sárgásfehéres. A termésük fekete, liláskék. Nagyon lassan nőnek, de a fák nagy kort megérnek. A vadolajfa termését szintén hasznosították (5 Móz 32,13 és Jób 29,6), nevet adott a vadolajfa az egyik hegynek, az Olajfák hegyének (2 Sám 15,30; Zak 14,4; Lk 19,29; 21,37 és Csel 1,12), ahol Jézus keresztfeszítése előtt vérral verítékezett. Természetesen az olajfatermesztés színvonalának emelkedésével ültetvényeket létesítettek országszerte (1 Sám 8,14; Ézs 16,20 és 5 Móz 6,11).

Sáskajáráson (Am 4,9) kívül, az olajfa alapvető tulajdonsága: a szakaszos terméshozás is sok gondot okozott a zsidóknak: lehull a virág, megcsal az olajfa termése (Jób 15,33 és Hab 3,17). Kultúrtörténetileg is érdekes Pál apostol parabolája, amelyben a vadolajfa a pogány vallást, a nemes olajfa a zsidó népet és a belőle kinőtt kereszténységet szimbolizálja. Persze, a valóságban fordítva van: a vadnövény az alany és ebbe oltják a nemes, de ez semmit nem von le a csodálatosan szép hasonlat értékéből. Egyben pedig arra vall, hogy az I. században már ismerni kellett az embereknek, sőt kiterjedten alkalmazták a legklasszikusabb keresztényi beavatkozást, az oltást (Róm 11,17 és 24).

A termést, mint ma is, lerázták, leverték a fáról ősszel (Ézs 17,6 és 24,13). A gyümölcsöt szétdörzsölték, kosárba tették és hagyták az olajat kicsorogni, majd a színoilaj nyérése után, meg is préselték. Ez volt a préselt olaj, míg a harmadik nyeredéket használták étkezésre (10). Az olajprést említi a biblia, de csak egy helyen (Joel 2,24), egybeült csak utalásszerűen: világításhoz sajtoltak (2 Móz 27,20), és az ő kerítéseik közt ütik az olajat (Jób 24,11). Az olajat világításra, kenetkez, áldozati ételhez, sebkénésre használták (2 Móz 27,20; 29,40; 3 Móz 24,2; 4 Móz 28,5; Mt 25,3-4 és 8; Mk 6,13 és Lk 10,34). Kereskedelmi értéke révén fizetőeszköz is volt, Hiram részben olivaolajat kapott a nemes fáért Salamontól (1 Kir 5,11; 2 Krón 2,10), de eljutott az olaj Egyiptomba is (Hós 12,1).

Gránátalma (*Punica granatum*, rimmon). Kistermetű bokor vagy fácska, egy ilyen alá húzódott Saul (1 Sám 14,2). Ágai gyakran tüskések, a lándzsás levelek legtöbbször épek, a levélnyél pirosas, lombhullató növény. Mutatócs csengőszerű virága skarlátpiros, de van sárga és fehér virágú változata (dísnövény). A gyümölcs kemény héjába foglalt sok apró résztermésként kibontva, mind tartalmaz egy-egy magot, ezért a régi kultúrnépeknél a termékenység szimbóluma, orgiasztikus növény. A húsa savanykás, belőle készül a forráság ellen kiváló szomjúságoldó serbet, de édesítve, erjesztve és utána fűszerezve kellemes bor is nyerhető a gránátalmából (En 8,2). Magját kipréselték, megcukrozták, szárították és süteményekbe belesütötték. A mórok révén került Spanyolországba. Az Újszövetség írói nem említik, de ismét megjelent a kereszténységben a XVI. század táján, mégpedig Itáliában a brokát miseruhák díszítőelemeként. Hozzánk török közvetítéssel jutott el, népi himzéseink részben a motívumot megőrizték (Orosháza környeke). — A föníciai Rimmon-kultusz sokáig élt a zsidók körében, eszmeileg megtisztítva került a főpapi palást elődjának díszítésére (2 Móz 28,33-34 és 39,24-26), a szobrászok a templom díszítésére is használták (1 Kir 6,29.32.35; Jer 52,22-23; 2 Kir 25,17; 2 Krón 3,16 és 4,13). A Rimmon-tisztelet ténylegesen is élt a zsidóknál: „Mikor bemegy az én uralom a Rimmon templomába, hogy ott imádkozzék, és ő az én kezemre támaszkodik, ha akkor én is meghajlok a Rimmon templomában: azt, hogy én meghajlok a Rimmon templomában, bocsássa meg az Úr a te szolgáltnak ebben a dologban.” (2 Kir 5,18).

A gránátalma endemikus voltát nehéz pontosan megállapítani (4 Móz 13,24 és 5 Móz 8,8), az biztos, hogy a zsidók ismerték (Joel 1,12 és Agg 2,19). Az Énekek éneke mint kertben díszlő fát említi, amelynek a kinyílását a völgyény szeretné látni (En 4,3 és 13; 6,8 és 7,12), a virágnyílás akkor sem nyújtott kisebb gyönyörűséget, mint mostanság mediterrán környezetben. Helységnev formában is szerepel: Rimmon, En-Rimmon, Rimmon-perez, ami jelentheti a gránátalma gyakori előfordulását is (4 Móz 33,19-20, Józ 15,32, 19,7 és 13.), sőt a pusztai vándorlás során eljutottak a Rimmon-sziklához is, ott kerestek oltalmat (Bir 20,45).

Fügefa (*Ficus carica*, tēnäh). Nagy, terebélyes koronát nevel, kertekben gyümölcsse és kiváló húse miatt szívesen ültették (*Jn* 1,49). Januárban már újra kihajt és lombos késő őszig. A termésképzése igen bonyolult, lényege az, hogy a termés biztonsága nagyban függ egy gubacsdarázsfaajtól. Rajzása általában egybeesik a fügefá virágzásával, a rövid termőjű virágokba rakja a tojásait, közben pedig elvégzi a hosszú termőjű virágok megporzását. Ebből lesz a caprificus termés (3. termés; *Jel* 6,13), a második a főtermés és a korai adja a ficus gyümölcsöt (1. termés; *Náh* 3,12). Krisztus is az utóbbit hiányolta a fügefán, amikor elátkozta (*Mt* 2,18-21 és *Mk* 11,12). A terméketlenség oka más esetben, hogy a fa például kevés tápanyagot kapott; a derék vécéllér megpróbálkozik a fa környékének megtrágyázásával, megásásával és reménykedik, hogy nem kell kivágni (*Lk* 13,6-9). Kilombosodása a nyár közeledtét jelzi (*Mt* 23,32 és *Lk* 21,29-30), igaz, a levele jól tapad és ruha készíthető belőle, de az ősszüleink nem viselhették, mert a füge elterjedése és a Genezis megírása nagyon távol állnak időben.

A saskák nem kímélték fehéresszürke fáját, szinte teljesen lefalták a fügefá hancsát (*Joel* 1,7 és *Am* 4,9). A jó és rossz gyümölcs (fügeé) párhuzam először Jeremiásnál tűnik fel (*Jer* 24,1-8) és írnak róla az evangélisták is (*Mt* 7,16-20 és *Lk* 6,43-44). Termését aszalták és úgy fogyasztották (1 *Sám* 25,18 és 29,12), de lehetséges volt vele a kelevényes sebek gyógyítása is (2 *Kir* 20,7). **Vadfüge** (*Ficus sycamorus*, shikmoth). Fája bokrosodó habitust mutat, erre könnyű volt felmászni Zakeusnak, hogy Jézust láthassa (*Lk* 19,4). Ágain fürtökben hozza apró, kökemény, de édes húsú termését. Pusztában, legtöbbször magánosan él; a nomád pásztoroknak kedvenc csemegéje (1 *Krón* 27,28; *Ezs* 9,10 és *Am* 7,14). Faanyagából készítették az egyiptomiak a múmiakoporsót, sőt találtak vadfüge gyümölcsöt a halottak mellett is, korát 3000 évnél idősebbre becsülik. A zsidók sokáig még tartották a prófétai időkben is a Természet ünnepét, vadfügefák alatt folytak az orgiák, amelyeket élesen elítéltek a próféták.

Datolyapálma (*Phoenix dactylifera*, elot v. tamarim). Egy ideig Palesztina és Egyiptom jelképe. A keleti művészet díszítő motívumként gyakran használta Izraelben (1 *Kir* 6,29 és 32; *Ez* 40,31) és Egyiptomban egyaránt. A hajtásszerű levelek a győzelmet jelképezték, az öröm és ujjongás kifejezésére szolgált (*Jn* 12,13 és *Jel* 7,9). Nagy, széles leveleit tetőfedésre használták, de készült belőle szőnyeg, kosár, kötél és seprő is. Fája a 30-40 m magasságot is elérheti, törzse lassan-lassan alakul ki (egyszikű növény, nincs másodlagos vastagodása!). 10 éves korában kezd teremni, fürtjei tetemes súlyt képviselnek, évente és fánként átlagosan 6-8 fürtöt hoz. Magjából olajat sajtolnak. Herodotosz említ egy intoxikáló oldatot, amelyet a babilóniaiak használtak, erről néhány biblikus botanikus feltételezi, hogy megfelel a datolyából készített „erős ital”-nak (3 *Móz* 10,9; 4 *Móz* 6,3; 5 *Móz* 14,26; *Péld* 31,4; *Ezs* 5,11.24; 28,7; *Lk* 1,15 stb.). A zsidók mézként is használták (d'vash), annál is inkább, mert a cukrot nem ismerték (1 *Móz* 43,11; 1 *Sám* 14,25; *Zsolt* 19,10; *Péld* 24,13; *Jel* 10,9 stb.).

Szimbolizálta még a bájoságot, kecsességet is, sőt értelme, jelentése is ez lett a Tamarah v. Tamar női névben. Abszolón húga ezt a nevet viselte (2 *Sám* 13,1; 14,27 és 1 *Krón* 3,9). A pálmalevél (lulab) összekötve mirtusszal (hadas) és jobb kézben tartva, bal kézben citrommal (etrog) a tartalmas élet hármassá jelképezte (6). — A datolya kétféle (a porzós és termős virágok külön egyeden találhatók). Ezt az egyiptomiak és babilóniaiak ösztönösen tudták: a levágott porzós virágokat (a virágpor mint a mag) úgy tették a termős fákra (ez a talaj), mint ahogy elvetik a magot a földbe.

Számos bibliai helyet tudtak azonosítani épp a pálmafák gyakori előfordulásával jelzett helységek közül: **Hazazon-Tamar** (pálmafák ledöntése; 1 *Móz* 14,7; 2 *Krón* 20,2), ennek szomszédos városkája Engedi, ahol paleontológusok olajpalába ágyazva megkövesedett, több ezer éves pálmalevelet találtak, jelezve a datolya ottani ősi előfordulását. **Jerikó** (a pálmafák városa; 5 *Móz* 34,3; 2 *Krón* 28,15 és *Bir* 3,13), **Baál-Tamar** (porzós pálmafa; *Bir* 20,33), vagy csak **Tamar** (pálmafa; *Ez* 47,19 és 48,28), **Betánia** (a pálmafák háza; *Mk* 11,1; *Lk* 19,29 és *Jn* 11,18), **Elim**, melynek 70 pálmafája volt és pihenőhely, felúton Egyiptom és Sinai között (2 *Móz* 15,27; 4 *Móz* 33,9), **Elath** és **Eloth** (5 *Móz* 2,8; 1 *Kir* 9,26; 2 *Kir* 14,22 és 14,22; 2 *Krón* 8,4.17 és 26,2). — **Föniciában** a bibliai időkre a datolya nagyon elszaporodott, a pálmafák országa, a faj is erről az országról kapta tudományos nevét (*Csel* 11,19 és 15,3), de van kapcsolata a datolyával **Phenice** krétai városkának is, ahol Pál apostol a telet megvárta a továbbhajózás biztonsága érdekében (*Csel* 27,12).

f) Illatosító és ipari növények

Tragant-mézgafű (Astragalus gummifer, A. tragacantha, nechót v. bősem). Finom illatú mézgájából balzsamot, kenetet készítettek (2 Kí 20,13; Én 4,14; 5,1,3; 8,2,4; Ézs 39,2). Egyiptomban is használták (1 Móz 34,11), a gileádi karavánok áruja volt (1 Móz 37,25). **Mirrha**fű (Commifora kataf, C. myrrha=mör, C. opobalsum=t'zori v. tzari és C. africana=bedöloch). Mind a négy faj trópusi növény, melyeknek jellemzője a gyantajáratok. Afrikában és Arábiában élnek ezek a fák. A zsidók csak cserekereskedelem útján jutottak hozzá (Ez 27,17-21), valódi kincsnek számított (Ézs 39,2). Honos lehetett a mirrhafű Sébában, ahonnan a három király érkezett (Mt 2,11; 1 Kí 10,10) és az Edenkertben (1 Móz 2,12). Feltétlen e helyek valamelyikén, vagy mindegyikén folyt természetűsük is (Én 5,13). Finom füstjét áldozathoz használták (2 Móz 30,23 és Én 3,6), átjárta a papi öltözeteket (Zsolt 45,8). A nők illatosították vele az ágyukat, sőt a szépítkezéshez is tartozott, vagyis kozmetikai szer volt (Péld 7,17 és Eszt 2,12). Az enyészet ellen a holttest bekenéséhez is felhasználták, Jézust is így helyezték a sírba (Jn 19,39). — Érdekes módon izesítették is vele a bort, feltehetően jobban védett a hőség ellen, amihez hasonlólt tapasztaltunk Görögországban is, de ott ugyanezt fenyőgyantával készítették el (Mk 15,23).

Tömjénfa (Boswellia carterii, B. papyrifera, B. thurifera, lebónach v. levónáh). A tömjén földrajzi elterjedésére ugyanaz mondható, mint a mirrhafű. Legtöbbet Sébából hozták a tevékaravánok (Ézs 60,6 és Jer 6,20), de ezen az útvonalon Izrael csak közbülső állomás volt. A pogány tradíció sokáig megmaradt, erre vall, hogy a zsidók gyakran a tömjént Baál tiszteletére használták fel (2 Kí 17,11; 18,4; 2 Krón 9,29; 28,4 és 34,25). Mózes II. és III. könyve többször említi a tömjénfűst áldozatot Izrael Ura előtt (2 Móz 30,1.7.9.34 és 3 Móz 2,1-2; 5,11; 6,15 stb). Zakariás épp egy tömjénáldozat bemutatása közben értesül — látomás formájában —, hogy fia fog születni (Lk 1,9-10). A gyermek Jézusnak a Háromkirályok tömjént is hoztak mirrhával és arannyal együtt, a hódolat jeleként (Mt 2,11). **Terpentinfa** (Pistacia terebinthus var. palaestina, etz v. eláh). Hasonlóan a vadfügéhez és a jánoskenyér fához, leggyakrabban magánosan áll a pusztában. Nagy koronája remek árnyékot ad (Hós 4,13), de ősszel lehullatja a lombját (Ézs 1,30). A terpentinfát különös tisztelet övezte Palesztinában, ilyenek voltak a nevezetes sikeni (1 Móz 36,41), az ofrai (Bír 6,11) és a jábesi (1 Krón 10,12) példányok. Az utóbbi helyen több lehetett belőle, mert egy völgy is a terpentinfáról kapta nevét (1 Sám 17,2). A terpentinfa tehát a bálványimádással kapcsolódik össze, alatta állították fel a zsidók a bálványoltárokat (Ez 6,13). E fából nyerték a mastix-gyantát, még ma is értékes.

Sztórax- és benzoéfa (Styrax officinalis=nátáph, S. benzoin=shechelet). Mindkettő füstölőszer volt, de a sztóraxot drogként is hasznosították (2 Móz 30,34). Kisméretű fa vagy bokor, virágai nagyon szép narancsszínűek, virágzása csodálatos látványt nyújt. Kisázsiaián és Szíriában, valamint Galileában honos a sztórax-fa, a benzoéfa aligha. Számontartották a gyógyászati célon túl parfümként is. **Áloé** (Aloë succotrina, áloé) ... Húsos, pozsgás, tüskésen fogazott levelű, fás törzsű növény. Levelhónaljban fűrtben hozza a virágzatát, amely rendkívül illatos. Maga a növény a gyógyászatilag értékes áloé-gyantát szolgáltatja, a halottbalzsamozásnak is fontos kelléke (Jn 19,39). — Megjegyezzük még, hogy a Károli-féle és angol bibliafordítások többször fordítanak áloénak egy-egy növényt, de az botanikailag igen kétségesnek tekinthető.

Gyapot (Gossypium herbaceum, karpas, gyapjú). A bibliában csak egy biztos utalás van rá, hogy a zsidók ismerték a gyapotot, a természetéről szóló leírásoknak semmi nyoma sincs (Eszt 1,6). A gyapot a mályvával közeli rokonságban van; van indiai, afrikai és amerikai faja. Magja olajat tartalmaz, és a mag repítőszőre, az igen tiszta cellulóz, textil-nyersanyag. **Len** (Linum usitatissimum, pishtim v. gristah). Egyéves, kék virágú kelet-mediterrán faj. Olajtartalmú magja és értékes rostja van. Növelte természetesenek kockázatát a jégveszély (2 Móz 9,31). Ha megért, gyökerestől kiszédték és a ház végénél felakasztva szárították (Józs 2,6). Külön munkaként végezték a lenfésülést és szövést (Ézs 19,9), sőt festéssel kék, bíborpiros és karmazsin színű fonalat is nyertek (2 Móz 28,33); ilyen fonallal aztán himezték (2 Móz 25,4; 26,1.31.36). Többnyire szövetet szöttek a fonalból, ebből varrtak ruházatot, lábravalót, lepedőt (1 Móz 41,42; 3 Móz 6,10; 2 Móz 28,39; 2 Móz 28,42 és Ez 44,13), de szöttek szőnyeget (2 Móz 38,9; Péld 7,16), sátor- és viitorlaanyagot (Ez 27,7) és lepeleket is (Mt 27,59; Mk 15,46; Lk 23,53 és Jn 19,40). A

saját felhasználáson felüli lenvászmat eladták, és kereskedők értékesítették (Péld 31,24 és Ez 27,16).

Cukornád (*Saccharum officinarum*, kaneh v. kattov). A pázsitfűfélék családjába tartozik, Kelet-ázsiai faj, a cukorgyártás legősibb nyersanyaga. 5-6 m-re megnő, felhasználása sokrétű (építkezéstől az étkezésig), a nádméz kb. 20% cukrot tartalmaz. A nedve finom illatú, ezt említik is a szerzők (Ézs 43,24), de a cukrát nem hasznosították, helyette mézzel édesítettek (1 Móz 43,11; 1 Sám 14,25; Zsolt 19,10; Péld 24,13 és Jel 10,9). Hogy a nádcukrot nem ismerték, kedvelték — az tény, de hogy miért, pontosan nem lehet tudni, pedig nedves helyeken előfordult (Józs 16,8). Igaz, hogy ebben az időben a faj nem is tartalmazhatott nagyobb mennyiségű cukrot, mert az ilyen irányú szelekció lényegében ekkor kezdődött el. (A cukornád az egyik legfiatalabb természetett növényünk!) **Közönséges nád** (*Phragmites vulgaris*, agmón). A nád álló, vagy lassan folyó vizekben hatalmas állományokat alkot (Jób 40,16), magas termetű, indákkal kúszó és azzal szaporodó növény. Szára építkezési anyag, de erről nincs adat, viszont készült belőle mérópálca (Éz 40,3) és író toll (2 Sám 8,17; Ézs 33,18 és Jer 36,36).

Fűzfa (*Salix acmophylla*, *S. alba*, *S. fragilis*, *S. safsaf*, arabah v. tzaphtzaphah). Virágai kicsik, jellegtelenek, a bennük levő mézefajtók biztosítják a rovarmegporzást. Vesszeje fonásra, kötésre alkalmas (Bir 16,7-9). Vizes, mélyfekvésű helyeken igen gyakori növény (Jób 40,17; Ézs 15,7 és 44,4), de ültették is (Ez 17,5). A Zsoltárok könyve számol be arról, hogy a babilóni fogságra való visszaemlékezés során a zenével kísért ének szünetében a hárfákat fűzfára tették fel (Zsolt 137,1-2). Az Arába patak völgye arra utal, hogy a kis folyóvizet fűzfaliget övezte, ezekről szedtek ágat és így ünnepelt a nép (3 Móz 23,40). **Papiruszsás** (*Cyperus papyrus*, góméh). A Nílus völgyében él (2 Móz 2,1.3.5), feltétlen megkívánja a vizet, rövidebb szárazság, alacsony vízállás is elpusztítja (Jób 8,11; Ézs 19,6-7 és 58,5). A sás aratása nem lehetett veszélytelen munka, mert benne sakálók tanyáztak (Ézs 35,7). A faj egyiptomi elterjedtsége és az írás kialakulása összefügg: a kiváló minőségű papiruszhártyára könnyebben kezelhető feljegyzéseket készíthettek, mint akár cserépre, kőre, vagy fára. Csináltak belőle csónakot is; ezek a Níluson közlekedtek (Ézs 18,2). Thor Heyerdahl Rá-expedíciója bebizonyította, hogy ilyen eszközkel még az Újvilágba is eljuthattak. Útja fényesen bizonyította hipotézisének helyességét.

Nyilvánvaló, hogy a fentiek a témáról nem nyújthattak teljes képet, de nem is ez volt a célunk! Sokkal inkább az, hogy felhívjuk rá a figyelmet: a zsidó nép és az a közeg, melyben éltek, sokkal mélyebb és nagyobb természetismerettel rendelkezett, mint hinnők. Félégyházi professzor (10) 3000 fajról tesz említést Izraelben. Ehhez képest elenyésző az a 250-270 növény, amely konkrétan szerepel a bibliában és még inkább az a tanulmányunkban tárgyalt több mint 60 faj. Ötezer év alatt jelentős változások következtek be Izrael flórájában, mivel az éghajlat megváltozott, eltoldódás figyelhető meg a sivatagi, arid klíma irányában. Ennek az lett az eredménye, hogy a pusztai és szukkulens fajok, fajszám és egyedszám tekintetében előretörték, míg a vízigényesebbek visszaszorultak. Ma már kielégítő termés csak öntözéssel érhető el, a Jordán folyó és a tenger-mellék területét leszámítva. — Nagyfelületű kultúrák elterjedése is megváltoztatta Izrael arculatát: megjelent az őszibarack, a körte, a citrom, a narancs és mandarin, sőt a kókuszdió is. Szója és batáta, a gyapot nagy volumenben, kevésbé a csresznye és meggy: mind-mind a fáradozások eredményességét és természetelakító hatását jelzik. Az inszoláció és az évszaki adottságok kiválóan alkalmasak teszik Izraelt a fenti növények termesztésére. Az öntözés térhódításával még remény van a Negev-sivatag megszelídítésére is (11).

Vallástörténetileg nem elhanyagolható, hogy a fontosabb kultúrnövények alapján a közel-keleti népek vallására, vallási fejlődésére is fény deríthető. Alapvetően az a személyes meggyőződésünk, hogy e nagy kultúrkörnek öt kultikus növénye volt: lótosz, füge, gránátalma, datolya és olajfa. — A lótosz tisztelete a bibliai időkben már kezdett visszaszorulni Egyiptomban, sokkal erősebb volt a tisztelete ekkor Indiában. A további négy növény tisztelete még élt a választott nép körében, de az Őszövetséggel, Krisztus születésével eltűnik a Rimmon-kultusznak még a nyoma is. A füge, datolya és olajfa növényeket az újszövetségi írók említik, néha átvitt értelemben is, vagy csak hasonlat céljából. A füge és olajfa lassan és egyre erőteljesebben feltűnik a görögöknél, kultuszuk felvirágzik. A datolyapálma — egykor fontos növény — úgy tűnik el, hogy a mohamedán vallás központjába kerül. — A lényegen ez a feltételezésünk mit sem változtat,

de szükségesnek éreztük megemlíteni; és ezt a folyamatot felfoghatjuk egy „elnyújtott elnővényszerűsítési” folyamatnak is: így vált — többek között — igazán spiritualistává a kereszténység.

Irodalom 1. Haynald L. (1879): A szentírási mézgák és gyanták termőnövényei. Magy. Növ. Lap. 3: 177-222 p. 2. McMillan, H. (1902): The poetry of plants. 336 p. 3. Skinner, C. M. (1911): Myths, and legends of flowers, trees, fruits, and plants in all ages and all climes. 302 p. 4. Borah, A. (1923-29): Trees of the Bible I-VI. Am. F. et F. life vol. 34-35. 5. Walker, W. (1957): All the plants of the Bible. 244 p. 6. Moldenke, H. N. — Moldenke, A. L. (1952): Plants of the Bible. 328 p. 7. Davis, J. D. (1944): Dictionary of the Bible. 658 p. 8. Rónay Gy. (1971): Zakeus a fügefán. 184 p. 9. van Deursen, A. (1971): A biblia világa képekben. 128 p. 10. A biblia világa (1972): 317 p. 11. Blank, R. (1971): Izrael (Reiseführer). Polyglott, 64 p.

IJJAS ANTAL

A BIBLIA VILÁGA

A bibliának van egy belső, vallási tartalma. A hívő ember számára az önmagát kinyilatkoztató teremtető Isten kinyilatkoztatásáról szóló beszámoló ez. Ennek az írásműnek azonban van egy külső kerete is. S ez nem más, mint az a földrajzi, történelmi és eseményháttér, amelyben ez az „isten színjáték” a maga részleteivel kifejezésre jut. Földrajzilag a Közel- vagy Középkeletnek a Földközi tenger keleti partjaitól Indiáig terjedő részéről van szó. A régészet és az őstörténet úgy is nevezi ezt, hogy a „sumér-sémi kulturális internacionálé területe”. Arról a teljes környezetről tehát, amely annak idején a zsidó népet körülvette, valamint ennek a népnek történetéről, vallástörténetéről, művelődéstörténetéről, szent iratainak szövegtörténetéről igyekszik beszámolni a Biblia világa című könyv.*

Jegyezzük meg mindjárt, hogy egy ilyen jellegű munka tudományos hitele független attól, hogy valaki osztja-e a szentírás belső vallási világának hitét. Teljesen elegendő, ha az előadott megállapítások tudományosan tárgyilagosságok. Az előző egyébként nyíltan megmondja, hogy ez a könyv mint művelődéstörténeli sorozat keletkezett. Azokból az előadásokból, amelyeknek összegyűjtése a Magyar Rádió tudományos ismeretterjesztő rovatának „szép és nehéz munkája” volt 1971-ben és 72-ben. Ez a mű a maga sajátos területén úgy fogta föl a bibliát, mint amely „történelmi környezetben a kollektív emlékezés páratlanul gazdag olvasókönyve és egyik őrzője az egyetemes kultúra alapjainak. Népek, nemzetek életét gazdagította, hitek és vallások sarjadtak belőle, olvassák, vizsgálják évezredek óta. Az enciklopédisták még — az objektív történelmi ismeret hiányos volta miatt — a vallási legendák reális vagy irreális volta fölött tanakodtak elsősorban; a ma történésze viszont nélkülözhetetlen anyagot talál benne kutatásaihoz. Az ókori Kelet világából származott és kanonizált gyűjteményei majd mindenki könyvespolcán megtalálhatók. A magyar nép egyik legrégebbi olvasmánya... a biblia volt.”

A könyv mindamellett csak óvatos fönttartással ígér tárgyilagosságot: „A bibliát az ókori Kelet kultúrájának szerves részeként fogta fel és történelmi forrásként értékelte, remélve, hogy az új művelődéstörténeli sorozat a misztikum fátyla nélkül (a kiemelés tőlem: I. A.) talál utat hallgatóihoz”. Tehát állást foglal vele kapcsolatban egy sejtetett kritikai szempontból („a misztikum fátyla nélkül”). De mégis a maga területén marad, mert — amint írja: „A biblia nemcsak szent könyv zsidók és keresztények számára, nemcsak vallások szentírása, hanem az európai kultúra egyik forrása, mindmáig eleven táplálója.” El sem képzelhető nélküle ez a kultúra — akárcsak az ókori görög és latin kultúra nélkül. Mégpedig vallási kultúrájának gyakorlati funkciója is volt bizonyos történelmi pillanatokban. Az előadássorozat egyik legfőbb érdeme, hogy sokoldalúan és tárgyilagosan,

* A biblia világa. Szerkesztette és a bevezetőt írta Rapcsányi László. Budapest, 1972. Minerva. Kiadás.

tudományos alapossággal és toleranciával közelítette meg az anyagot..." Valóban: *sokoldalúan és tárgyilagosan, tudományos alapossággal és toleranciával.* „Nem sértegett senkit. Sem a hívőt, akinek a biblia több kultúrtörténeti emléknél, sem az ateistát, aki tiszteli e felbecsülhetetlen értékű szöveggyűjteményt”. (Magyar Nemzet, 1971. november 16.)

Görgey Gábornak utóbb idézett ismertetése rámutat a bibliával kapcsolatos állásfoglalások két kiindulópontjára. A hitre az egyik oldalon, az ateizmusra a másik oldalon. Rapcsányi László szerkesztő-riporter azonban nem erre a lényegében áthidalhatatlan világnézeti ellentétre tette a hangsúlyt, hanem azokra a tudományos igazságokra, amelyeket minden elfogulatlan és tárgyilagos embernek el kell ismernie. Ma már a keresztény kutató is tudatában van annak, hogy bár mind az Ó- mind az Újszövetséget valóságosan Isten szavának kell tartania, másrészt azonban olyan emberi műnek is, amely természetszerűleg van alávetve az emberi művek mivoltának és sorsának. Nézzük mindezeknek csak néhány vonatkozását.

A legfontosabb talán az, hogy a bibliának ez a két része — történetileg szorosan egységbe tartozik és egymás nélkül elképzelhetetlen. Az Újszövetség nem valami utólagosan, mesterkelten és véletlenből rátelepült gondolatvilág az Ószövetségre, hanem annak megvalósulása és kibontakozása, bár a keleti háttér helyett hellénisztikus háttérben (106. old.).

Ez a nézet bizony messzebbre jut a biblia múlt századi értelmezésén, amikor Strauss, az eléggé nehézkes német tudós és Renan, a lebegő könnyedségű francia író, úgy fogták föl a kereszténységet, mint valami gigantikus torzítást, az Ószövetségre ráült történelemhamisítást. Az Ó- és Újszövetség mai specialista szakemberei ezzel szemben úgy tekintik ezt a vonatkozást, hogy az Ószövetséget történelmi szükségszerűséggel követte az új. Ezt mutatja az ún. „kései” zsidó vallásos irodalom, amely különböző tárgyi okokból már nem kaphatott fölvételt az ószövetségi kánonba; ezt a kumráni mozgalom, és ugyanezt az első három század korai rabbinizmusa.

A legszorosabb a kapcsolat az Ó- és Újszövetség közt — és ez a könyvnek legtöbb olvasójára, még a katolikusokra, sőt papokra is szenzációként fog hatni — a több helyütt és több vonatkozásban is érintett „szövetség-gondolat”. Szerzőink egyike sem válik küllenné a maga világnézetéhez és ideológiájához, amikor ez a „szövetségsgeszme” kerül tárgyalásra. Ez itt elsősorban jogi értelemben kerül megvilágításba, de ma amikor egyre jobban előtérbe nyomul, hogy éppen ez az Ó- és Újszövetség középponti ténye: ennek a „szövetség-gondolatnak” jogászai oldalról való, szakszerű, széleskörű, világos és új magyarázata nem éppen csekélység. Még államjogi, politikai — mondjuk így: nemzetközi-jogi-gondolatként sem. Ezt mintegy száz évvel ezelőtt, sem a világi Ószövetség-kutatás, sem a teológia nem értékelte ily jelentősnek. A szövetségekötés mint államjogi aktus már a sumér jog szerint is az egyik oldalról hűséget, engedelmességet, vazallusi alávetettséget jelent, adófizetési kötelezettséget és így tovább; egyszóval rendkívül összetett és bonyolult fogalmat fejez ki nagyon egyszerűen. Másrészt a másik oldalról is teljes hűséget jelentett és a védelemre való kötelezettség vállalását. A szövetség-eszme, Isten szövetségkötése a zsidósággal, mint nemzettel: az Egyiptomból való kivonulás után, a Szináj sivatagában való vándorláskor került föl teljes világossággal a sumér jogrendszer akkori értelmében, de teljesen teológiai tartalommal. Az adott esetben azért teológiai a fogalom, mert a monotheista és láthatatlan egy Isten és egyetlen kiválasztott népe között történik a szerződés. Egyre tudatosabbá válva, egyre nagyobb súllyal keresztülvonul a zsidó nép egész történetén. Egyáltalában nem hat mitikusnak, hanem realitásként fölfogott valóság, hogy ennek a szövetség-szerződésnek értelmében várja el a zsidó nép a Jordánon túlról történt kánaani honfoglalás után a maga Istenének védelmét, törzsi és nemzeti egzisztenciájának biztosítását. Ezért őrizte meg törzsi szervezetét, azért nem kívánt afölé királyságot, mert a mózesi „Szövetség Istenét” tekintette uralkodójának. Csak a filiszteusoktól közösségi életveszélybe hozva vállalta először a királyságot, Saul személyében. Majd pedig Dávidban, aki alatt noha fölüjlult most már a királyságnak szövetségkötése Istennel, ezt alig négyszáz év múlva — a babiloni fogságba vezető katasztrófa után — az egész nép szívesen vetette és feledte el, és soha jobban nem érezte magát, mint az utána következő főpapi theokráciájában, mint a szövetség-gondolatnak e forma szerinti megvalósulásában.

Mi volt ennek a szövetség-eszmének utolsó aktuusa? Jézus szavainak történelmi ténye az Utolsó vacsorán: — „Ez az én vérem kelyhe, az Új és Örök szövetségé...” — De eddig már nem vezethetnek el a *A biblia világának* elemzése. Ezt azonban nem kívánjuk és nem is kívánhatjuk tőlük. A maguk részéről tökéletesen elegendő tettek földadatuknak azzal, hogy rámutattak az Ószövetségben a szövetség-gondolat középponti fontosságára.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy egy valójában rádióközlésre szánt párbeszédéből összeállított könyvnek egész légköre és minden hangsúlya, mennyire elsősorban a kérdezőn, a kérdéseiben, a válaszok továbbfűzésén, a beszélgetésnek mintegy észrevehetően, de mégiscsak tudatos irányításán múlik. Itt ismét meg kell emlékeznünk Rapcsányi Lászlóról, aki nyolc partnerrel tizenhárom beszélgetést folytatott le. Olyan kérdésekről, mint az, hogy mi a biblia (Hahn István, az ókori Kelet történetének tanszékvezető professzora). Az Ó- és Újszövetség földrajzi kerete (Félegyházy József teológiai tanár, egyháztörténész). A biblia és az ókori Kelet (Komoróczy Géza, asszirológus, semiológus, hebraista és Kumrán-kutató). Feliratok, asztronok, paoiruszok és a biblia (Scheiber Sándor, az Országos Rabbiképző Intézet igazgatója). A törvény és igazságszolgáltatás a bibliában (Pákozdy László Márton, a Ref. Theológiai Akadémián az általános és bibliai vallástörténeti tanszék betöltője). Osztályok és osztályharcok a bibliában (Hahn István). A biblia természetismerete és világtétele (Komoróczy Géza). A bibliai nyelvészet útjain (Scheiber Sándor). A biblia és a zenetörténet (Szabolcsy Bence). A biblia a művészetben (Rónay György író és folyóirat felelős szerkesztője).

A beszélgetéseket lefolytató számára: ahány fejezet, annyi témakör, amelyeknek mindegyikébe bele kellett dolgoznia magát. Ahány kérdés: annyi lehetősége a glissandónak, a kisiklásnak. A feleletet adók részéről pedig annak, hogy választuk (minthogy szaktud sok) túlságosan is csak a szakértők felé igazodik, vagy túlságosan is általános lesz. S szintén a glissandó lehetősége: kiéleződhetne világnézetük igazolása felé.

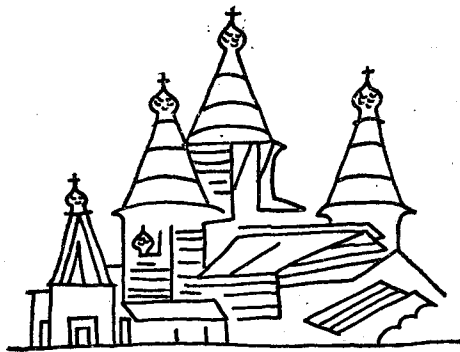
A Szkhilla és Kharübdisz között szerencsésen hajóztak át valamennyien a tárgyilagossá szaktudomány-népszerűsítés bárkáján, és ez egyaránt érdeme a kérdezőnek és a válaszok adójának. Osztoznak annak érdemében, hogy a könyv felsejült fejezetei nemcsak forma, de tartalom szerint is „párbeszéd” voltak. Egyik fél sem akarta a másikat világnézetileg meggyőzni. Mindazok a pontok, amikben eltérés lehetséges, olyanok, hogy azokban zsidó tudósok is vitatkoznak zsidókkal, protestánsok protestánsokkal, katolikus tudósok katolikusokkal és ateisták ateistákkal. Sőt ha valamit hiányolunk, bátran kimondhatjuk: hogy a beszélgetőpartnerek között nem volt katolikus ószövetségi biblikus, aki a rádió nyilvánosságán át, nyilván igen nagy meglepődést keltve mondta volna meg ebben tájékozatlan katolikus hallgatóinak, mily messzire jutott már a katolikus szentírási tudományosság. Nem vesztegeti erőit és idejét pl. Jónás és cethala legendájának bizonyítására, hanem bátran vallja, hogy az novella-formájában közölt ószövetségi tanítás. És a tanítást akarja abból és az ehhez hasonló többi elbeszélő-formákból kihüvelyezni. Vagy hogy a mózesi Teremtéstörténet Prológusnak nevezett fontos darabja helyett, hogy az „emberiség egyik legrégebbi ösemléke” volna, előállításának valósága szerint az Ószövetség aránylag fiatalabb rétegei közül való; a babiloni fogság alatti teológiai spekulációk egyik (hitünk szerint sugalmazott) eredménye. Sajnos, az az Aisleitner professzor, a katolikus szentírási tudományosság egyik dicsősége, aki ezt a sémi nyelvészet érveivel is régesrég igazolta, mintegy tíz éve halott.

Így aztán helyette a dialektikus-materialista tudóstól, Komoróczy Gézától kell megtudnia az előadásorozat hallgatóinak, avagy *A biblia világa* olvasóinak a főt említett tétel valóságát. — Avagy például azt, hogy a „pánbabilonista vita” ma már csak elavult tudománytörténeti emlék (annak is egyik legodonabb darabja). Bár semmiképpen sem tartható katasztrofálisnak az, hogy a katolikus történetkritikai szentírástudomány és a világi jellegű biblikus szaktudományok egyre inkább közös eredményekre jutnak. Így *A biblia világában* szintén Komoróczy Gézától értesülhet a katolikus olvasó is arról, hogy az Istennel való szövetség őse és első hőse, Ábrahám: feltétlenül történeti személynév, amihez már csak egy lépésre áll történeti személyiségének elismerése és „legendájából” bizonyos történeti hitelű életrajzi elemek és tények kihámozása. A zsidóság, kereszténység és iszlám — tehát a három világvallás — egyaránt tartja első alapítójának őt, e rejtélyes, részben bizonyíthatóan rengeteg személyes vonásból álló vallási géniuszt, akiről

Mózes első könyvének nem kevesebb mint tizenkét fejezete szól. Ma már Komoróczy szerint sem tartható valónak, hogy a Sir Woolley által az Eufrátesz folyó déli részén föltárt Ur város azonos volna az ő szülővárosával. Sokkal inkább a Tigris és Eufrátesz egyre inkább egymás felé keskenyedő északi közének Hárán szomszédságában fekvő, nemrégiben föltárt Urú városa az ő szülőhelye.

Kiválónak és jelentősnek kell tartanunk Hahn István „Osztályok és osztályharcok a bibliában” című fejezetének egyik gondolatsorát. Azoknak, akik esetleg azt hinnék, hogy az osztályok és az osztályharcok tárgyköre sztereotip és agyonnyúzott téma a marxista történetírásban, meg kell mondanunk, hogy az ott a legfontosabb és legközpontibb tények egyike, és számunkra is igazságokat közöl. Persze nem abban a vulgáris formájában, amelyből éppen a marxista elméletet féltreértő vulgarizálók támadták az Oszövetséget, a jézusi tanítást, az Újszövetséget, Szent Pál apostolt és az egyházat: hogy sem a próféták, sem ők nem hirdetik az osztályharc legradikálisabb formáját a rabszolgaság kérdésében. Egészen kiváló és rendkívül szabatos a válasz, amit Hahn István erre ad. Az is világos előtte, hogy a próféták állásfoglalása is elvi: elfogadják az adott helyzetet, bár élesen igazságtalannak tartják. S az is, hogy mit is használtak volna vajon a rabszolgázadások még akkor? Változtattak-e volna valamit is a helyzeten, amikor a rabszolgák fölé egy rabszolgatartó társadalom összes erői tornyosultak? A rabszolgaság ellenzőinek akkor be kellett érniök az elvi állásfoglalással. Jézus sem hirdet fegyveres harcot, amint ezt a római uralom ellen is fölöslegesnek tartja. „A bűnösök, a megvetett foglalkozásúak, a szegények, a megalázottak és megszomorítottak számára szól a hegyi beszéd, a Boldogok a szegények harci kiáltása, a szellemileg is elnyomó osztályok felé, akik bűnösöknek és ostobáknak is tartották azokat” — írja Hahn István. — Érthetővé teszi ez az evangélium erkölcsi lemondását a gonosszal szemben való földi — azaz valóságos — ellenállásról, de megérteti a papi körök, a jómódú elemek, a római uralommal összefonódott új arisztokrácia haragját is... a merész tanításokkal szemben. De a közelmúlt és a jelen forradalmárai: az ószövetségi próféták és evangéliumi parabolák igéinek értelmében küzdöttek a földi igazságtalanságok megszüntetéséért. „Hosszú történeti utakon torkoltak bele az elhangzott prófétai igék a tömegeknek történetet formáló forradalmi mozgalmába”. Így végzi ezekre vonatkozó elemzéseit, amelyek kétezer év történetét ívelik át, és igazságot szolgáltatnak egyebek között Jézus hegyi beszédének. Ugyanebben a szellemben válaszol a törvény és az igazság kérdéseiben Pákozdy László Márton, de ő még tovább menve abban, hogy „Jézus nem eltörölni jött a törvényt és a prófétákat, hanem betölteni...”

De ha mindazt kommentálnók, amit *A biblia világa* gazdagon tartalmaz, egy másik és még nagyobb könyv lenne belőle. Meg kell ismételnünk, amit mondtunk már: Ezzel a kis könyvvel Rapcsányi László és beszélgetőpartnerei hasznos és nagyszerű munkát végeztek.

Borsowszky Jolán rajza

A VIGILIA GALÉRIÁJA

SAMU GÉZA

Samu Géza szobrász 1947-ben született — fizikai munkából élő család fiaként — a Tolna megyei Kocsolán. 1962 és 1966 között a pécsi Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola ötvös-szakos tanulója volt. Érettségi után be szeretett volna kerülni a budapesti Iparművészeti Főiskola ötvös tanszakára, de sem 1966-ban, sem 1967-ben nem indult ötvös-osztály. Ekkor ötvös szakmunkás lett az Iparművészeti Vállalatnál, majd behívták katonának. Néhány hónap múlva leszerelték, ekkor kispap lett, majd később múzeumi kiállításrendező... Közben újságkihordó is volt. 1969 óta — egészségi állapota folytán — nyugdíjas. Mióta nyugállományban van, minden idejét és energiáját a művészetnek tudja szentelni.

Az elmúlt években volt néhány önálló kiállítása (az első a pesterzsébeti művelődési házban, a „Csili”-ben, az utolsó 1972 őszén Újpesten), munkásságáról több elismerő cikk íródott (Új Írás, Világ Ifjúsága, Művészet, Új Ember stb.); ezek közül a költő Juhász Ferenc és a művészettörténész Rózsa Gyula írása a legjelentősebbek. Csányi Miklós rendező és Bornyi Gyula operatőr színes tv-filmet készítettek róla, a film forgatása nemrégiben meg is kezdődött. Samu Géza szülőfalujában, Kocsolán él; mostanában készül áttelepülni egy kis — Pécs melletti — községbe, Bükkösdre, ahol megvásárolt egy kétszáz éves, elhagyatott vízimalmot, amelyhez hozzátartozik egy darabka föld is.

Eddigi termése: mintegy húsz nagyobb méretű szobor, ezenkívül harminc-harmincöt darab — néhány centiméternyi nagyságú — „miniplasztika”, sok rajz és tizenkét-tizenöt vers. Szobrait — amelyeknek nem szeret címet adni és amelyeknek egy része színes, polikróm — mindig rajz előzi meg, gyakran elő-

fordul azonban, hogy a kész mű lényegesen eltér a rajztól. Olyan grafikát, amely nem valamely tervezett szobor előfutára, ritkán készít.

Munkáinak leggyakrabban fa, olykor kovácsolt vas és égetett agyag (terrakotta) az anyaga. Kedvet érez magában a bronz- és rézsobrokhoz is, de — mint mondja — kevés jó bronzöntő van Magyarországon, s egyébként is: ez a technika nagyon költséges. Így olyan anyaghoz nyúl, amely olcsó, könnyen hozzáférhető (Kocsola környéke fában gazdag...) s megmunkálása nem igényel nagy apparátust és idegen személy közreműködését, „csupán” hozzáértést, szakmai tudást és nemegyszer kemény kétkezi munkát...

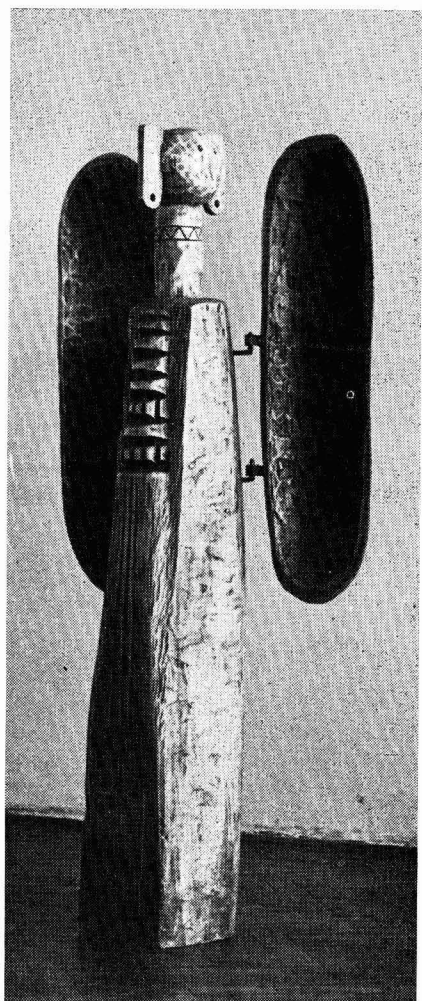
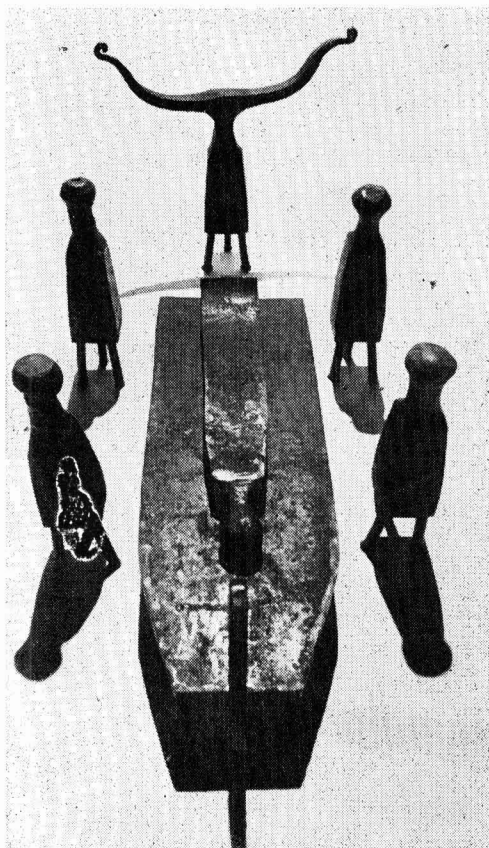
Arra a kérdésemre, hogy „szobor”-nak nevezhetők-e munkái Samu Géza ezt válaszolja: „Attól függ, hogy mit ért az ember ezen a kifejezésen: »szobor«... Hagyományos értelemben ezek talán nem szobrok, de én mégsem tudok jobb megjelölést találni munkáimra. Maradjunk tehát mégis annál, hogy a dolgaim szobrok, még ha szabálytalan, rendhagyó szobrok is...”

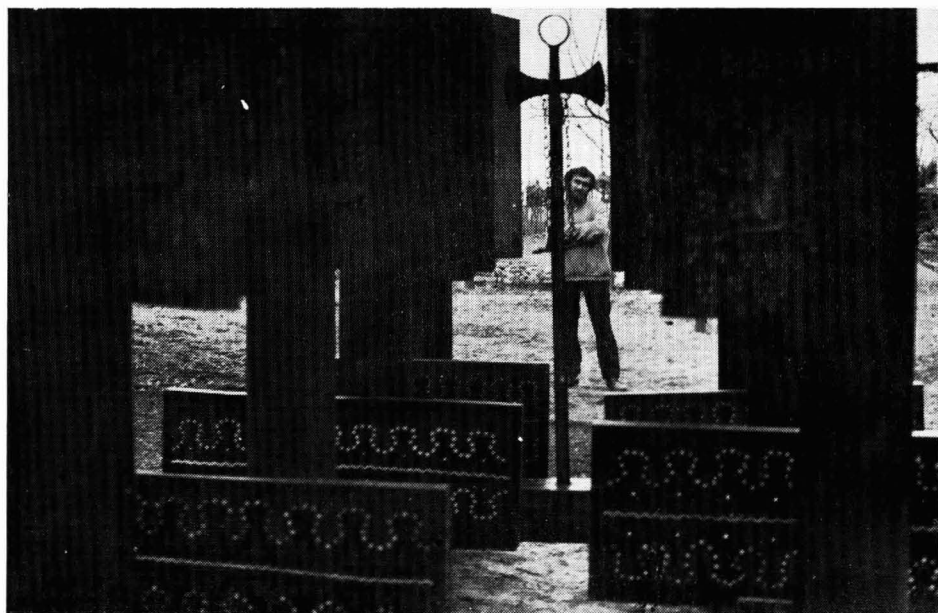
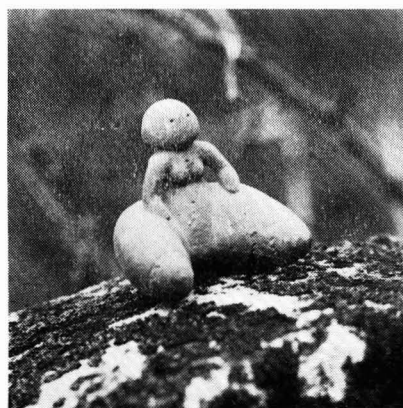
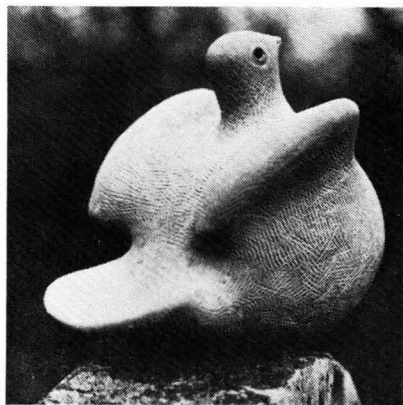
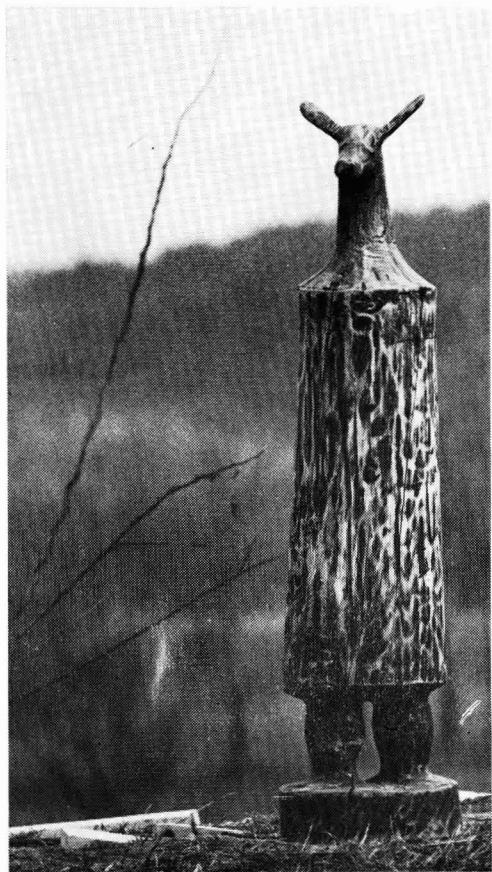
Samu Géza művei a régi falusi bográrok és kovácmesterek munkálkodásával tartanak szoros kapcsolatot. (Anyai nagyapja népi ezermester volt.) Samu dagasztótéknőket, mángorlófákat, sütőlapátokat, kerekeket, fűrészelő bakokat s más háziipari tárgyakat, a magyar parasztok és pásztorok által egykor általánosan használt eszközöket illeszt-szerkeszt össze és alakít át, újszerű és izgalmas kompozíciókat, titokzatos és bizarr kabalisztikus jeleket, méltóságteljes és nemegyszer mitikus hangulatú alakzatokat formálva belőlük.

„A szürrealista szobor térben megalkotott pontos szerkezet, amely semmi-re sem használható, de mélyen felkavar...” Herbert Read e definíciója Samu Géza munkáira is érvényes, mégis: Marcel Duchamp, Max Ernst, Giacometti, Picasso és Miró szürrealista plasztikáinál erősebben hatott rá az ő- és ókori — etruszk, prekolumbián, mezopotámiai, egyiptomi, archaikus görög — szobrászat, a magyar népművészet és a kelet-európai népek mondái, népmeséi, hiedelemvilága.

A művész maga is úgy látja, hogy alkotói szemlélete sokat köszönhet a prehisztorikus és az ún. „primitív” művé-

SAMU GÉZA
MUNKÁI

Samu Géza munkái

szetnek: „A történelem előtti kultúrák és a mai természeti népek szobrászatának letisztult formarendje, őszintesége, ökonomikus kifejezés módja mélyen megragadott. Vonzódom azokhoz a korokhoz, amelyekben az emberek és az élet hétköznapi tárgyai még nem szakadtak el egymástól, amelyekben a magas kultúra és a népművészet még nem vált külön. Ezeknek a népeknek a szobrai és használati tárgyai összekötő kapcsolatot, hidat képeztek az ember világa és a transzcendens világ között, s az utóbbinak üzenetét közvetítették az előbbi számára. Úgy érzem, ezekben a korokban, e népek körében — s nem a periklészi Athénben, s nem a hellénizmus, a római császárság és a reneszánsz évszázadaiban — születtek meg a legnagyobb plasztikai művek...”

Mikor aziránt érdeklődöm, hogy kik a példaképei a XX. századi mesterek közül, Brancusit, Henry Moore-t és Mailtec mai román szobrászt nevezi meg. De tanítómesterének tekinti Papp László fiatal szobrászt és ötvöst is. „Ha őt nem ismertem volna meg, talán én is a szokványos útra kerülök. Az ő eredményeiből építkeztem tovább. Nagy hálaival tartozom neki...” Tisztelet és megbecsülés él benne Medgyessy és Borsos Miklós puritán, szűkszavú művésze iránt is. A közműveltség és a jelen magyar festői közül Vajda Lajost, Anna Margitot, Bálint Endrét és Kondor Bélát érzi lelki rokonainak. Sokat olvas, költőket is és prózaírókat is: Rilket és Apollinaire-t, József Attilát és Weörest, Krúdyt és Déryt, Kodolányit és Szabó Lőrincet, Kassákot és Pilinszkyt, Nagy Lászlót és Juhász Ferencet...

Beszélgetésünk közben ars poeticáját is megfogalmazza: „Napjainkban a művészetet az a veszély fenyegeti, hogy csupán technikai tevékenységgé válik. A szobrásznak abban az anyagban kell gondolkodnia, amelyet művéhez felhasznál. Mások a lehetőségei az agyagnak, a kőnek, a fémnek, a fának. Ha a művész ezt elfelejti, akkor dekadencia, dekorativitás, tetszetősség, manír, üres ügyeskedés lesz az eredmény. Az ősi, egyszerű anyagok természetéhez, tulajdonságaihoz, struktúrájához, »lelkéhez« alkalmazkodva próbálom kifejezni gondolataimat, eszméimet, azt a bennem élő szellemi tartalmat, amelyet egyik írásában Paul Éluard »a csodás dolgok iránti hajlam«-nak nevez.”

DÉVÉNYI IVÁN

TÓTH SÁNDOR VERSEI

Madách sírja

gyökér-csend
szikla-rés
felhőtorony

madarak hangja
éj-kalitkában
domb-vitorlákon
jár a szél

ki üti meg olykor
a világ-dobot

a kő
kő alatt
szemfödél

Exodus

rét-magány
gömbváz-hajlék
az éjszaka partjain
szélsodorta-csillag
felhők alján

egyetlen hang tölti meg
a csend árkait

vizekből
megindul az élők sokasága
a hegyre
hogy még egyszer egyenek
a kenyérből
a halból

Epitaphium

ősi felejtés urnáiba
tért meg az álmod
a végső angyal
ha sőt hint porodra
szép lesz az ébredés
miként halálad

A pusztában

Honkeresés-e? temetés-e?
Csak a jajok a némaságban,
seb-törte ajkak remegése,
csak a hideg van, a homály van,
csak egy szempár a szürkületben:
csak a távol leső oroszlán...
De űz a parancs, űz szünetlen:
át kell menni ezen a pusztán.

Sárból falat akik emeltek,
juhot füvekre kik tereltek,
fáradottak, búval rakottak,
a szolgaságtól elpereltek
kiknek szemében égő éden,
torkában mondhatatlan átok,
jönnek egy jel bűvöletében:
tépett, esendő óriások.

Teljesítetlen űs ígéret
látomások kábulatában,
veszett, beérhetetlen élet
csillag-omlások távlatában,
csak el, csak el halál utánig,
végső tűz-nap virradatáig,
minden titkok torkolatáig
míg a vérzúgás csönddé válik...

Fent hűlt világok fénygolyói:
világító mécs milliárdnyi,
most kell lázadni és zokogni,
élettelen rögt imádni,
és hinni abban, ami nem jön.
Holtak nyugalma várhat aztán...
Segíts új élethez, Teremtőm!
At kell menni ezen a pusztán.

Félelem

Akárki légy angyal vagy ördög
küszöbödön koldulva könyörgök
Jajj ne fogadj be

Sziklák felett

Tenyerükön tartják a sziklák
a fény felé az élet maradékát
Ím az utolsó barázda
az utolsó szőlőtő
a végső kapavágás
a szélső rózsaaág
a végső remény

Áll a hajlék élet s halál határán
a vágy és beteljesülés határán
vészesen végső
írgalmatlanul írgalmazó
Emberek és csillagok járnak ki-be ottan
mélység és magasság örvénye fojtogat ottan
felfoghatatlan fényjelek fölizzva lobbannak utolsót
hontalan jövevények tántorogva táncolnak ottan
halottan

UTAZÁS AZ ÖCSÉMMEEL

III.

Irta THURZÓ GÁBOR

At a sivatagon; Joseph Smith hívei; a Temple Square

California, Nevada, órák hosszat át a sivatagon. A Death Valleyben, valóban a „Halál völgyében”. A semmiről eddig nem volt elképzelésem. A semmi megfoghatatlan. Itt, a „Halál völgyében”, szinte megfogható. A halott, lakatlan, lakhatatlan világ. Kopár, sárga, terméketlen hegyekről lefelé, víztelen sárga völgyekbe, majd újra felfelé; újabb sárga, vagy inkább rozsdás hegyek, különös ősidői alakzatok. De a freeway — nálunk gyorsforgalmi út a fordítása — maga az építészet költészete. Bonyolult, de áttekinthető, szalad fel a Sequoia nedves, havas erdeibe át a jéggé dermedt Tijoga hágón, utak elválva, találkozva egymás fölött és alatt, valami csodálatos ritmusban, bonyolult versmértékben. Költő, aki kitalálta, a kereszteződések, leválások, áthidalások metrum-rendszerét. És szigorúak, kérlelhetetlenül logikusak és költőiek ezek a freewayk — akár Los Angeles-ben az építész-költőné négyes áthidalása, akár itt a sivatagban, — hadd túlózzak: olyan pontos és rafinált alexandrinusok, mint Racine-é, Corneille-é, és micsoda strofa-rendszerek egy nagyváros előtt, havas hegyekből a számarkórós sivatag közé lezúduló három felé elágazó utak: ilyen pontosak és irtalmatlan törvényűek a szonettek, a stanzák. Ez az útrendszer — Los Angeles zűrzavarában, a hegyeken, a sivatagon — az építészet költői és persze célszerű víziója. A maga nemében éppoly kikezddhetetlen remek, akár a Notre Dame, vagy Monreale kerengője, vagy a müncheni olimpiai stadion, vagy egy háromszáz éves parasztház a Balaton fölött, a Bakony alján.

At a sivatagon, órákon át, Salt Lake City-be, a mormon fővárosba, Utahba. Aztán valami gyáva, életért kérezkodó zöld, egy tenyérnyi oázis, majd összetelődik — folyó lehet valahol — a zöld, mint egy nyáj. Csúf kis városkák. A legcsúfabb — itt már vadul zöldellnek a májusi fák — talán Afton. Ahogy közelítünk — a városkapu, hatalmas agancsokból összetákolva. És rajta a büszke felirat — hiszen mi másra lehetne büszke Afton? —: „A világ legnagyobb szarvasagancsokból épített diadalíve”. Ezen csak mosolyogni lehet, nevetni nem. Nevetni a következő földszintes, motelekkel, benzinkutakkal agyonfojtott városkának a kapuja előtt lehet: „A világ második legnagyobb szarvasagancs-diadalíve”. És már Utahban vagyunk, a mormonok államában. Beceneve — mindegyik amerikai államnak van beceneve, hivatalos virága, fája, madara, nemzeti dala — „A méhkas állama”. Méhkas? Ez furcsa kicsit, hisz Utah és fővárosa, Salt Lake City, a mormon vallás fellegvára. Afféle hajdani pápai állam, és fővárosa — Salt Lake City — Róma.

— Mért a méhkas állama?

— Mert az utahiak a leggazdagabbak — feleli az öcsém.

Egy forduló csak — és gazdag-lombú, párazöld fák, tündöklő kertek, surrogó locsolók, tavaszi boldogságban tobzódó rózsák, rododendronok. Ez Manti — nézek a térképbe. Mintha eltűnt volna az eddig ismert Amerika, ez a Riviera, a Garda-tó partja.

— Nézd a térképet, — jobbra vagy balra?

Jobbra, — és már feltűnik ebben a dús, áradó zöldben, domb tetején egy homoksárga, hat tornyú templom. Az angol gótika, átültetve, modernizálva ide, Mantiba. Rideg, érdektelen — mint amikor mi itthon építettünk gótikus templomokat.

— A mormonok — magyarázza az öcsém, és valóban jobbra kell fordulni a túlméretezett katedrális mellett —, az ő kezükben van az Államok bankjainak jelentős része.

Eddig csak annyit tudtam a mormonokról, hogy többnejűek.

— Már régen nem azok.

Az öcsém szorgalmas európai. Itt él, közel két évtizede, de illőnek tartja, hogy ismerje az országot — pontosabban: ezt a fél-világot, — ahol él, amelynek állampolgára lett.

— Nálad a Readers Digest, olvasd el Utahot.

Mindent megtudok. Azt is, amit nem akarok. De a lényeges: Utah lakóinak évi átlagos keresete — *per capita*, így közli a könyv — 3200 dollár. És már a Wasatch völgyeiben, hegyoldalain kanyarog az út. Nedves, alpesi, szemgyógyító zöld. Még bevakít a távolodó nap, majd eltűnik, úgy látszik, megunta a hajnal óta tartó tiszta sugárzást, párák közé burkolózó fénye vörösre vált, esteledik, és valahol lent városi tarka fények, a hirtelen-kelt holdfényben hatalmas ezüst-tál: a Salt Lake, a sós tó.

— Biztosan kapunk motelt.

És végre kapunk is, a sárga fényözönben zúgó-áramló freeway alatt. Az egyetlen, amit kaphatunk. Egy ős-motel, megölte a freeway; egy ős-motel a régi országút mentén. Óriási szoba, irgalmatlan ágyak, de roskadó karosszékekkel tömött living room, jégszekrény, gáztűzhely, a falakon mormon szentképek — a „nazarénus-stílus”, ahogy nálunk mondanák. És a WC nem működik. A meleg víz sem folyik. Boldog vagyok, otthon érzem magam — egy szálloda valahol Magyarországon.

— Hogy épp ide hoztalak — szégyenkezik az öcsém, és rakodunk, a tranzisztoros rádiót, tévé-készüléket, magnót, lemezjátszót. — De tudod, ezt a motelt hagyják meghalni. Aztán felszántják a nyomát is.

Nem mindegy? Szemben velem Coppertown, a világ legnagyobb nyílt rézbánya — holnap már látom is — fényfűzérével, a sanda félhold, felhő-lepleket húzva magára, majd elhajítva. És a freeway költészete, sárga fényekben. Az öcsém már alszik, — miért ne aludna? 1200 kilométert vezetett!

Kora reggel, már indulunk. Visszarakodunk, még megnézzük Coppertownt. A nyíltszíni rézbánya áttekinthetetlen amfiteátrum. Látszóval figyelek — a túloldalon hangyáknál kisebbek az emberek, kiskörömnél apróbbak a baggerok, a teherautók. És aztán — Salt Lake City.

Minden itt nyugaton — az East-et nem ismerem — földszintesen kezdődik. Salt Lake City is, a mormon Róma. Akár Los Angeles, majd utunk végén San Francisco. Benzinkutak, motelek, supermarketek, aztán a városközpont húszemeletes irodaházakkal. Egy emelkedő után a parlament, éppúgy a Capitolium — pontosabban a hajdani, rekonstruált római Capitolium, mása mint Washingtonban — kupolával, oszlopsorokkal, futószalagon faragott, bamba és semleges tekintetű géniuszokkal, görög és római istenekkel. És néhány lépés a Temple Square, magas falak mögött, a templom-tér, még egyszer körülalazva a hat tornyú mormon székesegyház. A külső falon belül a kerek Tabernaculum, modern építmény, afféle imaház, hangversenyerem lehet, hatalmas égigérő sípokkal zsúfolt orgona, a szektaalapító Joseph Smith ferencjóska, lebegő, széles nyakkendőjű, pátoszos szobra, aztán a *visitor center*, vagyis a tájékoztató iroda hatalmas épülete, meghitt, szürke és kék falak, szőnyegek, reklámfüzetekkel teli pultok, kedves hölgyek a pultok mögött, mint egy szálloda információjának alkalmazottjai, osztogatják a szentképeket, prospektusokat, felvilágosító iratokat (az egyiknek címe: „Melyik az igazi egyház?”); kupola, rajta a csillagos mennybolt, nazarénus stílusú faliképekkel, Jézus a tanítványaival, Jézus és az Atya megjelenik Joseph Smithnek, kis színház, mozi, ahol képeket vetítenek az Ó- és Újtestamentumból, magnó-szöveg kíséretében, valami furcsa zene zümmög csak. Mindenüvé bemehetünk, csak a „szentek szentjébe”, a székesegyházba nem, ide is csak azok a kiválasztottak, akiket istentiszteletre a „melkizetek papjai” — jómódú bankárok, kereskedők — beengednek.

Azok a rózsaszín, kakaóbarna szentképek, a magnó, amint az „igaz bibliából” idéz. És már az udvaron vagyunk, a dús, tiszta, állandóan locsolt fák között. A templom fala alatt lobogó-fátylas, szűzies menyasszony lohol csokrával, nyomában — akár futóverseny lenne — a rokonság, és csak később a szmokingos vőlegény. És eltűnnek a székesegyház nagyon magas, hat tornyú épületében.

A Tabernákulum előtt kövérkés, kékruhás, pompásan megkötött nyakkendőjű fiatalember, idegenvezető vagy pap egyszerre lehet, újra meg újra megigazítja nyakkendőjét, megkérdezi a körbegyűltektől:

— Mit tudtok, testvéreim, Joseph Smithről és a mormonokról?

Hosszan, körülményesen, de igen érthetően beszél. Odafigyelek is, meg nem is, majd otthon megnézem a Herder-lexikonban. Amit a kékruhás fiatalember mond, szép körmondatokban, az a legenda. Amit a Herder-lexikon ír, az a valóság. Még gyülekezik, siet a násznép.

Joseph Smith — írja a lexikon — vallásos, de pszichopata, labilis idegzetű

farmer volt. Gyakran keresték fel ébrenlétében is az álmok. Tizenöt se volt — 1820-ban született —, megjelent előtte éber-álmában az Atya és a Fiú, és közölték: egyik létező felekezethez se tartozzék. Majd távoztak. Tizennyolc éves volt a farmer, amikor újabb látogatót kapott — ez persze már nem két ilyen protokoll-személyiség volt, mint az Atya és a Fiú —, a látogató mindössze egy angyal. Bemutatkozott, Moroninak hívják. És közölte, Cumorah dombján aranytablák találhatók a *valódi* kinyilatkoztatás szavaival. Csak két évet kellett várnia Joseph Smith-nek, és Moroni már hozta is a két aranytablát, az Urimot és a Thummint. Bár reformált ősegiptomi nyelven fogalmazták őket, az ifjú farmer rögtön megértette, lefordította a tablákat, és így született meg 15 kötetben a „Mormon Könyv”, a lexikon szerint az Ótestamentum lapos fordítása. Joseph Smith legnagyobb meglepetésére, — mert csak ez lepte meg, az Atya, a Fiú, Moroni angyal megjelenését természetesnek tartotta — a táblákból kiderült, hogy ez nem más, mint az ős-amerikaiak szent írása. Megtudta, hogy az ős-amerikaiak József törzsből származtak, és köztük időzött, járt, tanított a feltámadott Krisztus. Ez régen, 1800 évvel ezelőtt történt, Krisztus aztán visszament a mennyekbe, hogy az Utolsó Napon, nyilván ide, az amerikaiak földjére, visszaérkezék. Távozása után rövidesen civakodni, egyenetlenkedni kezdtek az ős-amerikaiak, háborúskodtak egymással, halomra öldököltek barátot és ellenséget. Hogy a feltámadt Krisztus miért nem jött rövid időre rendet teremteni közéjük, arról nem szól az írás. A titokzatos tablák eltűntek, vajon ki tudja, Moroni angyal, vagy apja a nagy Mormon próféta ásta-e el Cumorah dombjain, ez senkit sem érdekelt, Joseph Smithet különösen nem, hisz a Rejtett Titkok birtokában volt már. Ezután hat hívővel övezve megalapította a mormon vallást, előzőleg természetesen Keresztelő Szent János saját kezűleg még egyszer megkeresztelte, Péter, Pál, valamint Jakab apostol pedig ellátta a melkizedek papságával. A gyülekezet nőttön-nőtt, hol itt üttöte fel sátrát, hol amott. Majd ismét váratlan látogatója érkezett a vallásalapítónak — hogy ki, ezt nem tudjuk, a lexikon megfjeiti: a kinyilatkoztatás félreértett magyarázatának tulajdonítja —, és a látomás-látogató utasította, hogy vezesse be a többbnejűséget. Ennek Joseph Smith készségesen engedelmeskedett. Így éltek, békés többbnejűségben, a mormonok. Közeledett az elnökválasztás, Smith is jelöltette magát. De ennél tovább nem jutott, mert több köztörvényű büntett miatt lakat alá tették, és Carthago börtönében — alig volt még negyven éves — a felbőszült tömeg halálra lődözte. Mint minden új vallás vagy politikai rendszer esetében, itt is kitört az utódlási harc. Brigham Young győzött, és fárasztó menetben, át a sivatagon, elvezette akkor már több mint tízezres seregét a Nagy Sós Tó környékére, megalapította Salt Lake City-t, megszületett a nagyon karcsú és nagyon magas székesegyház, létrehozta Utah államot és a bankhálózatot. 1876-ban közel százezer, nyolcéves korában megkeresztelt hívő élt a Sós Tó partjain. Ezek az amerikai gazdasági fellendülés döntő évei voltak. Az „elnök”, a mormonok pápája, Woodruff, eltörölte a különben is egyre több zavart okozó többbnejűséget, így aztán Utah tagállama lehetett az Egyesült Államoknak. A mormon vallás megerősödött, terjedt, nemcsak Utahban, Európában is — főleg Svájcban, Skandináviában — több millió a hívő.

Az idegenvezető megáll a székesegyházat szigorúan elzáró falak előtt. Ismét igazít tökéletes nyakkendőjén.

— Testvéreim — hisz keresztényekkel beszél, legyenek katolikusok vagy metódisták, reformátusok, vagy baptisták —, a mormonok élén az „Első Elnökség” áll, tagjai: az Elnök és két tanácsadója. Utánuk az apostolok kollégiuma következik, a patriárkáké, evangélistáké, a hetven éven túliaké. Ők valamennyien a magasrendű Melkizedek papságának a tagjai. Ők irányítanak minden hivatalt. Ezután Áron papsága a soros, ők a lelkek gondozásával, a szentségek kiszolgáltatásával, a tanítással foglalkoznak.

Egy izgatott, kövérkés német hölgy mindent jegyez.

— És uram, ezek mind felavatott papok?

— Nem. Civil foglalkozású hivatalviselők.

— És mennyien vannak?

— Körülbelül négyszázezeren.

— Ha megengedi — buzgón jegyez —, még egy kérdést. Megígértem odahaza Heidelbergben, hogy az utazásomról beszámolok. Tehát ha megengedi...

Az idegenvezető nem válaszol, tovább tereli nyáját. Halvány párában, csepergő esőben ez a ködös, rejtélyes, csúf, de a maga hatalmas karcsúságában mégis szép székesegyház. Szinte lebeg a falak, borostyán-girlandok indái, az ősi fák mögött. Madarak szólnak és rebbennek, meghitt ez a csönd, ide nem zúdul be az üzlet-város lármája. Csak ez a szárnycsattogás, kusza, dallamos csivitelés.

Már ott állunk Joseph Smith szobra előtt. A székesegyházat misztikus titokba záró falon, bronzlapokra vésvé, a vallásalapító tételei.

— Vallásunk a bibliára épül, — magyarázza a kékruhás idegenvezető, madárzsivajban, szemező esőben. — De csak a *helyesen* fordított bibliára. Ez számít Isten szavának. De kánoni jellegűek, ahogy önök katolikusok közöttünk mondanák, a nagy Joseph Smith és utódainak a kinyilatkoztatásai is. Itt tér el a mi tanításunk az általános keresztény tanítástól. A mi istenfogalmunk antropomorf jellegű. Mi az emberrel való azonosság alapján állapítottuk meg az Atya és a Fiú testi mivoltát, és ebből vezetjük le...

A német hölgy újra kérdez:

— Mink tehát, sorry, ez nagyon fontos, valamiképpen azonosak vagyunk Istennel?

A remekbe igazított nyakkendőjű fiatalember nem válaszol. Folytatja. A hölgy ott áll mellettem, felém fordul:

— Mert ebből nyilván ez következik. Igazam van?

Mit feleljek? A hölgy gyorsan jegyez a noteszébe.

— ...ebből vezetjük le tehát Isten és az ember potenciális lény-azonosságát. Most, amikor elérkeztünk a legteljesebb kifejlődéshez, amilyenek mi *most* vagyunk, olyan volt valamikor az Isten. Elohim nemzette Jehovát, mint Krisztust, majd egyre-másra a tökéletlen szellemalakokat, akik földi alakban testesülnek meg, mert ez az átmenet kell ahhoz, hogy az istenülésre képesek legyünk...

Egyre mélyértelműbb, egyre zavarosabb a magyarázat. Már csak messziről halloom a fiatalembert, aki olyan szenvtelenül mutatja meg a mormon hit mélységeit, ahogy egy római idegenvezető az ezerszermegunt San Pietrót, vagy a katakombákat.

Az öcsém int, oda se figyelt, az eget nézte, a kedvező fényképezési lehetőségeket.

— Gyere, most leveszlek a templom előtt.

— Így jó? — és szemben velem, a bronztáblákon „Krisztus mormon egyházának hittételei”.

— Kicsit menj odébb. Most jó.

Fényképezni próbál — hol kisüt, hol eltűnik rólam a nap —, és én olvasok. „1. Hiszünk Istenben, az örök Atyában és Fiában, Jézus Krisztusban, valamint a Szentlélekben. 2. Hiszünk abban, hogy az ember önnön bűneiért bűnhődik, és nem Ádám bűneiért. 3. Hiszünk abban, hogy áldozata által mindenki üdvözl, amennyiben engedelmeskedik az evangélium törvényeinek és utasításainak.” — A nap makacsul süt, de engem most árnyékba borít. Várni kell a fényképezéssel. — „4. Hiszünk abban, hogy az evangélium fő parancsai: hinni Urunk Jézus Krisztusban, aztán a bűnbánat, hála, hogy a keresztség által megszabadítottunk bűneinktől, végül könyörgés a Szentlélek áldásaiért.”

Az öcsém, egy hatalmas, bokornyai rododendron mellől:

— Megint ez a rohadt felhő. Állj magadtól kicsit jobbra.

— Így jó? — És „magamtól kicsit jobbra állok”.

— De most nincs benne a templom.

Ötödik, hatodik, hetedik hittétel, — hinni kell abban, hogy Isten próféciák által hívja az embert, kezét ráteszi és ezzel megbízza, hogy hirdesse, szolgálja a szentírást; hinni kell abban, hogy akár az Ósegyház szervezetében, mindannyian lehetünk papok, próféták; és hinnünk kell a Nyelvek ajándékában, próféciákban, megnyilatkozásokban, látomásokban...

Hirtelen látomás, — kiszakadt, napot áraszt egy folton a szürke lepel, az ég. Süt rám a nap.

— Most jó!

— De megint nincs benne a templom! — kiált vissza az öcsém.

Ismeretlen, apró madarak csapnak ki a borostyán-függönyből. Újra várni kell a napra. És olvasom, hogy a mormonok kötelesek hinni a korrektil fordított bib-

liában (vagyis amit Joseph Smith eszkbált össze), az aranytáblák isteni szavaiban, mindenben amit Isten e korrektül fordított bibliában elénk adott, hinniök kell abban, hogy Isten fontos esetekben azért nyilatkozik meg, hogy elérhessünk az Ő országába. Ezenkívül a mormonoknak abban is hinniök kell, hogy Sion újra felépül, természetesen az Egyesült Államokban, abban, hogy akkor majd Krisztus személyesen uralkodik a világon, abban, hogy a világ visszanyeri a paradicsomi üdvösséget. És az egyik hittétel arra kér: könyörögjünk, hogy a Mindenható vegye számításba önnön lekiismeretünket, és az Ő akarata szerint egyazon joga legyen minden embernek.

Már nem csattognak, a fák lombjaiban tűntek el, a madarak.

— Most ne mozdulj! Oké!

És kattant a kamera. A tábla alatt állók. „12. Hiszünk a királyok, elnökök, uralkodók és magisztrátusok létében, engedelmeskedünk nekik, megbecsüljük őket, és megtartjuk parancsaikat.”

— Kész! — kiált messziről az öcsém.

És mozdulhatok — kész a fotó, rajta én és a mormon székesegyház. Hadd lássák otthon, nemcsak Sequoia-ban, a Yosemite-völgyben, Las Vegasban, a Yellowstone Parkban voltunk, hanem itt is. Most már rágyújtanék, de a Temple Square szent hely, nem lehet cigarettázni. És míg az öcsém új filmet teker a gépébe, elolvasom az utolsó, a tizenharmadik hittételt. És megilletődöm. Joseph Smith látomásai rengeteg butaságot tartalmaztak, Mormon próféta és fia, Moroni angyal, az orránál fogva vezették — hisz félrevezetni csak azt lehet, aki látomásaiban, a csodákban hisz — de az utolsó hittétel fején találja a szöveget. Ezt együtt vallhatjuk a mormonokkal, ezek az emberi együttélés alapszabályai — „Fogadjuk, hogy becsületesek leszünk, igazak, tiszták, jót akarók és erre buzdítjuk felebarátainkat is. Hogy elmondhassuk Szent Pállal: remélünk mindent, elviselünk mindent, reméljük, hogy elviselhetünk mindent. Ha valami se nem becsületes, se nem szeretetet érdemlő, értéktelen, arra nem törekszünk.”

És már újra a sivatagban, útban Reno, a válások városába.

— Egyet nem értek: mért csak a kivételezettek léphetnek a templomba?

Az öcsém gyakorlatiasabb, mint én. Ezt feleli:

— Mert az elnökség tagjai és a melkizedek papjai nyilván ott tartják üzleti megbeszéléseiket. Persze, mint bankárok, nagyvállalkozók.

(Folytatjuk)

Sinkó Veron: Mese-hintó

(textilterv)

BALÁSSY LÁSZLÓ VERSEI

Domján Edit emlékére

A Napmadár
alázuhant az éjbe
a magányból előlép a halál
Egy csillag földre szállt — kihunyt a fénye
nem látod soha már
Magának ő csak perceket kapott
(ki törődött vele?!)
tehetség siker

mind-mind hajsza volt
és nem volt élete
Hattyú dalolt a fekete vizen
és nem figyelt föl senki sem
Emlékek, film, magnószalag
és csönd

csönd

csönd

Más nem maradt

Vázlat háború után

Ó, mennyi dermedt mozdulat
a hóban szerteszét
Pilátus ül a romokon
és mossa a kezét

Farizeusok

Imamalmok forognak
szavak szétnyíló szárnyain
lebeg
a magakellető áhítat
(Lukács 18, 9-12!)
ők leskelődnek
mint ugrásrakész
elszánt orgyilkosok

Pascalis mysterii

Legendává halványulnak a szentek?
A napsugár a tóban
még nem a Nap;
György, Filoména, Januárus (meg a többi)
akárki volt:
a Fény visszfénye csak
és Az cselekszi a csodát
Akit a tükrökép mutat

Kaifás

és amikor már minden vád megdőlt
mindig van kéznél
két hamis tanú

Michelangelo

Hány bőrt nyúznátok le róla ha élne?
Ő festi az Ítéletet
a mindenség mennyezetére

Betesza

Feküdtünk öt-oszlopú csarnokokban
nem hullámozott a tó
(Megrokkantunk a háborúkban)
Te arra jöttél
azt mondtad: „Kelj föl és járj”
Mi fölkelünk
és járni kezdtünk

Auschwitzi szárnyasoltár

16.670
egy szám a másik helyett
énekelnek a halálraítéltek
aztán az injekciós tű
(a szegek meg a láncza a Golgotán)
Könyörög érettünk
Boldog Kolbe Maximilián

POSSONYI LÁSZLÓ KÖSZÖNTÉSE

Hetven év nagy idő; kétszeresen nagy olyan korokban — s a miénk is ilyen —, amelyekben minden esztendő legalább kétszeresen számít. De még ennél is nagyobb dolog, ha valaki egy évszázadnyinál súlyosabb hét évtizednek a terhével a vállán ugyanolyan friss, nyitott, fáradhatatlanul érdeklődő és megértő, amilyen hetvenedik esztendejébe jutva Possonyi László.

A magyar katolikus szellemi élet rendkívül sokat kapott tőle. Legelsősorban azt, hogy ma itt, ezen a helyen köszönhetjük, és köszönhetjük meg neki a Vigiliát. A lapot — tudjuk — ő alapította közvetlen barátaival, akiket dolgaik, érdeklődésük, szeszélyeik rövidesen másfelé tereltek; maradt hát a földadat és terhe az ő vállain. Talán lesz majd egyszer valaki (vagy ő maga?), aki megírja ennek a meghökkentő kalandnak a történetét, ezt a folyamatos bűvészmutatványt, ahogyan a folyóiratot, mely voltaképp sehová sem tartozott s amolyan szabad partizán vállalkozása volt egy semmi hazai skatulyába bele nem préselhető keresztény szellemiségnek, esztendőkön át tökéletes és nyájas tájékoztatlansággal átkormányozta Szküllák és Karübdiszek közt, egyszerűen nemlétezőknek tekintve a legfenyegetőbb veszélyeket — vagy talán fordítva: nagyon is tájékozottan, nagyon is tudatában a veszélyeknek, de rendíthetetlen bizalommal és hittel abban, hogy a misszió, amit vállalt, az igazságé, és a jövőbe vezet. Mert a Vigilia sokszor valóban nem élt másból — és rejtély, hogyan élt meg — mint a hitből és a bizalomból. Megélt, s ami sokkal több: úgy élte anyagilag ingatag létét, hogy közben megteremtette azt a — ha nem is egyetlen, de a nagyon kevesek közé tartozó — keresztény, katolikus hagyományt, amit egy világfordulat után folytatni lehetett és kellett; és amit 1946 decemberétől a tizenegyedik évfolyamával újraszülető Vigilia valóban folytatott is.

Hogy a Vigilia mennyi idejét, erejét, figyelmét vette el áldozatul egyéb, személyesebb terveitől, daraboktól, regényektől? Ennek csak ő a megmondhatója. Azt pedig, hogy mit sikerült mégis megvalósítania, minden bizonnyal értékéhez híven fogja lemérni, aki egyszer vállalkozni fog rá, hogy megírja a magyar irodalom nagy egységén belül a katolikus ihletésű irodalom történetét. Ebben alighanem három fejezetet is fog kapni: egyet az irodalom-szervező, egyet a prózaíró, s egyet a színházi ember: a szerző és a kritikus.

Új szellemet, új szemléletet és új indulatot is hozott a katolikus magyar szellemi életbe. Mindig az emberi haladás oldalán állt, mindig azért dolgozott legjobb ereje és képességei szerint. Ez a sosem önző, gondjaiban is jókedvű férfinunka őrizte meg hetven esztendő korára is, bölcs, naiv, okos és mozgékony szellemű gyermeknek, egynek a választottak közül, akiket Jézus mindig a legszivesebben enged magához és ültet a térdére.

A Vigilia szeretettel és hálával köszönti; és kéri, tartsa meg továbbra is gondjában és szeretetében.

RÓNAY GYÖRGY

A Vigilia BESZÉLGETÉSE

POSSONYI LÁSZLÓVAL

A lélek Sinai hegyén, ahol állítólag nagy nyugalom van, szép csendesen el lehet szunnyadni, észrevétlenül meg lehet feledkezni a világról. Már aki hajlamos rá. Már aki csak álmodni szeret. A lélek csipkerózsika-álmát azonban iróember nem alussza végig, az élet-idegenség betegségét nem fekszi ki. Különösen nem, ha még tanúságtevő is: a kereszténységről, hitéről vall írásban és magatartásban. Az író, az újságíró valóság-élménye, meggyőződés-láza nem a kényelmes földi biztonság révébe kalauzolja őt, hanem a sokszor oly hiábavalónak látszó szeretet-tettek, a sokszor pusztába kiáltott szónak tetsző igehirdetésre ösztönzi, mondván: „Mihaszna szolgálak vagyunk, hisz csak a kötelességünket teljesítjük, a küldetésünket töltjük be.”

— Félelmetesen szeretem az egyedül-létet. Aztán pénzügyi állásom idején, a nappali hivatali órák után, éjjel élttem a lapszerkesztésnek, a Korunk Szava s később a Vigilia szerkesztésének. Anyám hiába intett, hogy a két végén égő gyertya hamar elfogy. Balla Borisz csak éjjel volt hajlandó tárgyalni, a szerkesztőségi órák Aradival éjfélkor, vagy egy órakereszteltak a Centrál vagy a Belvárosi kávéházban. S miután a Vigiliától egészen 1943-ig semmi fizetést sem húztam, újságírói robotban, színikritikusként, irodalmi szerkesztőként, sőt horribile dictu, vezércikkíróként tengettem életemet. Gyermekeim, feleségem, családom a Vigilia volt.

A fölszabadulás után pedig katolikus íróként oly siralmas anyagi helyzetbe kerültem, hogy házasságra sem gondolhattam. S aztán a Vigiliát is elvesztettem, s annak özvegye vagyok a mai napig is. Közbeeső botlásaimat pedig bocsássa meg az Isten, ahogyan én is megbocsátottam minden ellenem vétkezőnek, irigynek, intrikusnak, börtönbedugónak, s azoknak is, akik éppen a szegénységem és lerongyoltságom miatt vetettek meg. Mikor én mindnyájukért vezekeltem és imádkoztam...

A VIGILIA ALAPÍTÁSA

A kórházban látogattam meg. Megint a szíve. Le kellene fogynia. De még kényszerből, életveszélyben sem tud: szereti a test örömeit. A magyaros kosztot, a márkás cigarettákat, a gint. Injekciót kap. A tű behatol a vénába. Meg sem rezzen, talán nem is érzi. Megszokta. Az orvos kimegy a szobából. Laci bácsi rámkacsint: — Csak nem ijedtél meg? Kiülünk az erkélyre. Messzire látni. Hegyek, hegyek — keretek, koszorúk. Hűvös szellő borzolja az erdőket, mi

is érezzük, a sleppje elér bennünket. Fenyőillatot hoz. Hátunk mögött, a kert felől madárszó hangzik: kontráznak a beszélgetésünkhöz. Mindennek olyan elmúlás-szaga, végtelen-igézete van. Az emlékezéshez remek diszletezés.

— Amikor a Vigilia kiadását elhatároztuk, még kezünkben volt az alaplap, a kéthetenként megjelenő Korunk Szava, melyet Széchenyi György látott el szűkösen anyagiakkal. Ma is őrzöm a havi ezer pengőre limitált szerkesztőségi honorárium-lista összes nyugtáit. Én a Korunk Szavára nem írhattam ki a nevemet, mert 1928 óta felelős pénzügyi állásban dolgoztam, s ebben az időben én voltam — a boletta-korszak ez — az országos malomfelügyelő és a II. d. ügyosztály főnöke, 65 malomellenőrrel a kezem alatt. Közgazdasági doktori diplomám birtokában, szívbeteg édesanyám kedvéért vállaltam ezt a robotot. Családunkban már volt írói pályán elkallódott férfi, s ha csak jelét adtam írói készségemnek, a nővéreim kórusban kiáltották: „Gábor bácsi”. Ő Renan műveit adta ki Balassagyarmaton, feltaláló volt s hamar elpusztult. A Vigilia első beharangozásakor azonban éppen a Széchenyi György nevét fejeztettük ki a jövőendő munkatársak névsorából, s amellet Apponyi György egyik antiszociális nyilatkozatát is kipeccéztük. Széchenyi tehát szakított velünk — az utóbbi időkben egyébként is csak velem volt hajlandó tárgyalni —, és Katona Jenő kezébe adta a Korunk Szavát. Pedig 1935 gyertyaszentelő napján az első negyedéves, kétszáz oldalas Vigilia-kötet már megjelent, kitérő napiroson, Babits Mihály *Intelem* vezeklésre című versével. Itt már én voltam a kiadó és a felelős szerkesztő is, meg kellett válnom a pénzügytől, bárhog

marasztaltak, s háromezer pengőn felüli végkiegészítést kaptam. Ez és későbbi váradi örökrészem ára, sőt egy regényem teljes, hétezer pengőnyi honorárium is belement a lapba. Az egyháziak közül a két főmunkatárs, Sík Sándor és Harsányi Lajos adtak 500, illetve 200 pengőt egyszer s mindenkorra. Mécs László népszerűségével, verseinek ingyenes közlési jogával volt nagy segítségünkre, Babits szintén. Volt egy kis megtakarított pénzem is, amelyet kölcsönadtam az előző években Balla Borisznak. Ő is eladta aztán apai örökségéből származó házát, ez is hétezer pengőre rúgott. Belement a lapba Aradi és Balla egy-egy regényhonorárium is, úgyhogy összesen 40.000 pengőnyi deficitje volt a lapnak 1935 és 1944 között. Aradi és Balla három év után külképviseleti pályára mentek, azt mondták, szüntessem meg a lapot. Nem szüntettem meg. Viharos nyomdászamla-lejáratok, szerkesztőségi átalakulások után a német megszállás-kor, 1944 márciusában magam kértem a lap szüneteltetését. Majdnem Gestapokézzre kerültem érte.

— Az áldott emlékü Harsányi Lajoson és Sík Sándoron kívül egyházi segítséget nem kaptunk. S emellett, hogy szerény anyagi háttérrel rendelkezünk, ráadásul még a szellemi beállítottságunk is baloldali volt. Ágoston Péter, a nagyváradi jogakadémia erősen baloldali tanára, Ady és Jászi Oszkár barátja gyakran megfordult házunkban vendégként. Váradon, a premonstrei gimnáziumban már 1917-ben fölszólaltam az önképzőkörben, hogy ne csak az elcséptelt Ady-verseket szavaljuk, hanem a *Proletár fiú versét*, a *dísznöféjű nagyurat* és *Az ős kajánt* is. Ugyanakkor, vagy tíz évvel később, a dunántúli gimnáziumok egyikében-másikában tilos volt még csak Ady nevét is említeni. A század eleji Várad szelleme élesen Tisza István-ellenes és baloldali volt. Ezt hoztam örökségül Szent László városából.

— A Vigiliában is nekifogtunk tehát az akkor még feltűnést keltő amalgamizálásnak. Az emberiség új tavaszára akartuk előkészíteni a magyarságot, hogy a világ sodrából, tengertelen kicsi nemzetként ki ne maradjunk. Századunk első felében a francia szabadgondolkodásban edzett katolikus irányú irodalom állt hozzánk legközelebb. A lap címe a rövid évfajratot megélt francia „Vigilie” vezetett rá.

— Egyelőre külföldi irodalmi nagyságok fordításával, Claudel, Péguy, Bernanos, Mauriac, Gertrud von Lefort, Undset, Bergyajev közvetítésével próbáltunk

az akkori kegyes magyar fehér irodalom fölé emelkedni. Költészetben, a főmunkatárs költő-triász mellett — Harsányi, Mécs, Sík —, hamarosan jelentkezett és csatlakozott hozzánk a spirituális hajlamú új költői nemzedék: Dsida Jenő, Szerb Antal, Rónay György, Toldalag, Horváth Béla, Cserei Szász László, Kocsis László, később Pilinszky, Keresztury és Bóka László is. Nehezebb volt külföldi mintaképeinkhez méltó nivójú elbeszélőket találnunk. De mintegy varázsütésre az élre tört Thurzó Gábor, Rónay, Ijjas Antal, a korán elhunyt Ortutay Lovass Gyula — a ma élő Ortutay néprajzi cikkel mutatkozott be. József Attila halála után élettársa, Szántó Judit nekünk engedte át *Juditnak* című, féltett emlékként őrzött versét. Babitstól Rónayig, Horváth Bélától Mécs Lászlóig ívelt tehát költői szívárványunk.

— Nem készültem írónak, s lehet, nem is lettem az sokfelé-szaggatottságom közben. De a közgazdasági egyetem könyvkiadói szándékkal végeztem el. Mivel a Vigilia kiadója és szerkesztője — anyagi felelősséggel — én voltam, mikor elkevetkezett az ideje, a könyvkiadás felelőssége is rám nehezedett. Aradi és Balla a harmadik évfolyam után nemcsak a szerkesztésből, hanem az anyagi veszteségvállalásból is kiléptek: követségi, konzuli állást vállaltak. Az addig negyedéves kötetekben megjelenő lapot előbb tízhónaposra, aztán évente tizenkétszer megjelenőre alakítottuk át. Akkor több tucat katolikus lap jelent meg a nyolcmilliórs országban, a konkurrencia is nagy volt, de a Vigilia úttörő irányát is kevesen értették meg. Hogy a lap ügynökökkel, eladható legyen, könyvsorozatot is kellett az előfizetési díj mellé ajánlanunk, mert évi 10-12 pengő előfizetési díj mellett az ügynökök nem dolgozhattak; a kb. 40 pengős összeg azonban már megérte a fáradságot, megemelkedett az ügynökölési százalék. Így sikerült a Vigiliát a negyvenes évek elejére 6000 példánnyon felül is terjeszteni. Ez akkoriban nagy sikert jelentett. Évente csak három-négy könyvet adtunk ki, köztük Thornton Wilder: *Sorsom az ég*, André Gide: *Nők iskolája*, Ijjas Antal: *Széchenyi kapitány*. Horváth Béla: *Hol vagy, te nép* című köteteket, valamint Just Béla regényeit, amelyek egyúttal illetmény-kötetek is voltak. *Szilágyi Irma* című regényem harmadik kiadása is a Vigilia-könyvek közé tartozott, akárcsak egykori Mauriac-fordításom, a *Frontenac-misztérium*. Emellett ifjúsági mű-

veket is megjelentettünk: Bulwer, Cervantes, és Mark Twain átdolgozásokat, valamint jó néhány verseskötetet.

— A német megszállás azután mindenek véget vetett: a lap és személyem is szerepelt a Gestapo feketelistáján, s így magam is, aki az üldözötteket menekítettem, bújtattam, segítettem — sokszor a lap legalitása révén is —, üldözött és bujkáló lettem. Az ostrom lakásomat, a kiadóhivatalt és minden egyéb javamat megsemmisítette. Csak némi adósság maradt hátra. Ezért a felszabadulás után nem folytathattam sem a lapot, sem a könyvkiadást. De a Vigilia — mint kultúránk szerves része — élni akart, és élt is tovább... A szerkesztés más, de illetékes kezekbe került át. Ez visszamenőleges elismerés volt tíz évi fáradozásaimért.

ÉRDEKES EMBEREK

— *Milyen szerkesztő lehetett? Fodor József azt írja emlékezeiseiben, hogy meglepően vehemens, a tettelegességtől sem riadt vissza. Hisztérikus volt, azaz tipikus újságíró-egyeniség: körömszakadtáig védte az igazát, nem hajolt meg hivatali tekintélyek és protekciók előtt, csak a tehetséget, a rátermettséget becsülte. Öltre ment érte, ha kellett. Mellette nem kallódott el senki, csak ő maga... Szinte csálhatatlan ízlésű, jó szemű és megbízható ösztönű redaktorként ismerték, saját művészetét, önálló írói kibontakozását viszont veszni hagyta. Míg másokért csatázott, dühét másokért apasztotta, nem maradt ereje a maga csatáihoz, s maradék dühét végül elfogyasztotta hedonizmusa. Mindezt ma már nehéz elhinni róla: egykor otellói szerepkörben e falstaffi alkat...*

— Kortársaim közül, a test és vér gyengeségei által még jobban kísértésekre hozható emberek közül azokat tartottam a legtöbbre, akik úrrá tudtak lenni a földi nehézkedési erőn. Claudel, Sigrid Undset, Maritaint. 1936-ban a Vigilia meghívta Maritaint Pestre, ő el is jött és előadást vállalt a Szent István Társulatnál. Ugyanúgy barátunkká vált, mint Claudel, akinek *Angyali üdvözlés* című drámája csúcspontját Bulla Elmával adtuk elő egyetlen alkalommal egy zsúfolt nagytermű zeneakadémiai Vigilia-esten. És barátunk volt Sigrid Undset is, akivel Balla Borisz levelezett, s akinek néhány kisebb művét magam fordítottam le, bár a legnagyobbra, az *Olaf Audunsonra* csak készültem. Ez a regény ma is adóssága a magyar — különben oly fejlett —

fordításirodalomnak. Életem zsenge korában a legérdekesebb ember számomra Ady volt, aki sokban hozzájárult megteremtéséhez is, és szerintem a XX. század legnagyobb költő-zsenije világviszonylatban. Sajnos csak látásból és írásaiból ismertem. Érdekes emberi életívet írt le Bajcsy-Zsilinszky Endre az Attila utcai korcsmázásainktól a sopronkőhidai mártíromságig. Vele többszörösen Balla Borisz hozott össze, aki a lapjában is dolgozott. S nem kevésbé volt érdekes egyéniség Balla barátom: három zseniális regénye után az óceán fölött szétépte a félben levő negyediket, s talán lemondásból, nem nyúlt többé szépirói tollhoz. Lisieuxi Szent Teréz és Ady után a konverziómat neki köszönhetem.

— Just Béla a legellentetesebb tulajdonságokból összerótt, okos, találékony és tehetséges író volt. Telve nyugtalansággal, feszültséggel. Ha játékszenvedélye, a rulett-láz elfogta, képes volt sok törvényszabályt is áthágni. A Vigilia megmaradásában mégis érdemei vannak, mert üzleti szellemével, ötletességével gyakran ő jelzett kiutat, hogy honnan milyen kölcsönt vegyek fel, amit persze egyedül nekem kellett törlesztenem. Balla Borisz világlátókörű szellemi indításokat tudott adni, a lelki élet és a misztika rejtelseinek búvárlójaként ismertük, aki azonban írni lusta. Just fölszedegette a Balla által elhullatott morzsákat és jól fésült, feszes, franciás könnyedségű stílusban regénykéket formált belőlük. A sors iróniája, hogy az Informations Catholiques Internationales a világ katolikus íróit ismertette, egyes-egyedül őt szerepeltette magyar íróként. Just értett a reklámhoz és az önadminisztráláshoz is, alig volt dolog, amitől visszaretent volna. A Gide-féle „action gratuite” nem egyszer erkölcsi meredélyek felé vezetett. A fölszabadulás után fontos, bizalmi állást kapott, mégis az elsők között diszsidált. Franciaországban pénzhez jutott, egy spanyol szigeten villát vásárolt, és mezítláb a parton, kutyáival incselkedve, hátrafelé lépkedve beetalpalt egy tuskéin hullámérget hordozó tengeri sündisznóba. Az orvos nélküli partvidéken harmadnapra már csak a lába levágásával lett volna megmenthető. Ebbe azonban nem egvezett bele: borzalmas kínok között, felfúvódva és elüszkösödve halt meg. Villáit — értesülésem szerint — a magyar katolikus írókra hagyta. Angyal és ördög volt egy személyben: vérbeli Jókai-alak.

— Gyermekkoromban a legnagyobb örömöm az volt, ha a német kisasszo-

nyommal vagy mással tavasszal, nyáron, őszi időben a váradi szőlőhegyre mehettem, a Dorongos oldal és a Nagysötét-ág líceum-bokrokkal, vadszedréssel szeggett göröngyös útjain. Ahogy elhagytuk a Nagyállomást, és a repülőhidat, kevesebb lett a ház, kevesebb a járőkelő és minden szembejövőnek szabad volt köszönni. És a felnőtt, törődött vincellér-emberek, kapások, kosarakat cipelő kofák mindannyian vissza is köszöntek. Emberség lakozott a tájon — jobbról az azóta lebontott, miniatűr San Pietrót formázó Kálvária-templom, balról, egy magaslaton több öles vaskereszt — mint ma egy televíziós torony — magasodott. Az elemiben, mivel csak be kellett íratnom egy papírbeltben a rádiókat, ceruzákat, tollakat, félév végére tetemesre nőtt az általam fogyasztott iskolai szerek ára. Szegény, mezítelábás vincellér- és napszámos-gyerekek is jártak a Stark iskolába, akiknek nem tellett a vásárlásra. Végül is a többi gyerekek kellett megtiltani, hogy tőlem bármit is elfogadjanak, mert ha kértek, nem bírtam megtagadni a segítségét. Amíg volt valamim, adtam, s amikor rászorultam, tudtam elfogadni is. S ma sem tudom, ki tesz jobbat, aki ad, vagy aki elfogad és alkalmat nyújt embertársának, hogy adakozzon.

— Szerettem az embereket, de tudtam gyűlölni is emberirtó ideáikat, a l'art pour l'art gonoszokat. Imáim hozzásegítettek, hogy a gyűlölséget lassan kitepegessem magamból, s csak a rossz esszenciáját gyűlöljem; az emberirtást, nyomorítást, háborúzást és feljelentést. S míg régente egy olyan szociális országért imádkoztam, amelyben a magyarság utolérheti az Árpádok, Anjouk és Hunyadiak óta nélkülözött európai optimumot, s ahol nemcsak a magyarok, hanem az idegenek is boldogulhatnak, ma már a rosszhangzású „idegenek” helyett az „összes itt lakó népekért” imádkozom.

A SZÍNHÁZ SZERELMESE

A kétágyas szobát ma még egyedül lakja. A napokban új beteg várható. A múlt héten ketten haltak meg a másik ágyon. Félelemmel terhes itt minden sarok, megüli a levegőt a vesztőhely szaga. Laci bácsi ajka körül most mégis tétova félmosoly játszik. Szerinte hetven év éppen elegendő idő az emberéletre. Egy cigányasszony megjósolta neki, hogy a nyolcvanát már nem éri meg. A horoszkópja azonban — amit titokban megcsináltatott — matuzsálemi kort jövendöl.

— Tulajdonképpen műfajom a dráma és a színikritika. Rövid drámáiról pályafutásom alatt többször is megízleltem a sikert. Calderon *Nagy Világ-színházának* átdolgozása magyar misztérium-játékká, jóleső ízelítő volt a színpadból. Farkas Ferenc írta a zenét, Lukács Margit, Szabó Margit, Szőrényi Éva játszotta a női, Petheő Attila, Abonyi Géza, Kovács Károly, Major Tamás a férfi főszerepeket. Ungvári, mint a Halál kaszája sokakban rémületet, önvizsgáló megrázkódtatást keltett. Aztán jött első önálló művem, a *Szilágyi Irma*. A negyvenes évek kezdetén a bérleti rendszer csak 14-25 előadást tett lehetővé a Nemzetiben. Az én Irmámat át kellett vinni a 25. előadás után a Városi Színházba, ahol még hat zsúfolt házat ért meg. És aztán játszották Kassától Marosvásárhelyig, Debrecenben, Váradon, pontosan azokon a tájakon, ameddig Bethlen Gábor fejedelem-sége terjedt. Nemsokára a Magyar és a Vígszínház kért tőlem darabot. Írtam is a Vígszínháznak egy finoman anti-kapitalista darabot, a *Kakukkfiókot*, de mire színre került volna, Budapest bombázása is megkezdődött. Kitűzött darabom helyett inkább Lagerlöf Selma kissé epikus művét játszották, jóformán üres házak előtt. Hiába nyilatkozott aztán Kárpáthy Aurél, a kis Madách Színház rövid ideig működő társigazgatója hirlapilag, hogy van magyar darab kéznél, például a *Kakukkfiók*, az ő színházától való kiválásával az a fiókban maradt. Különbös is vész üldözte. A Vígszínház romjai közt találtam meg, ahol a nyilasok elől bújtam. Mikor a színház volt igazgatójának a ládáját fosztogatók feltörték, a helyiséget fölgújtották, én 16 vödör vízzel oltottam el a tüzet. Valamiben gázolt a lábam. Lehajoltam: darabom szétszórt lapjaira bukkantam. A ládában azonban drága dohányneműek is voltak, és 8-10 csomag Darling — kedvenc akkori cigarettám — meg egy csomó szivar a zongorányi láda fölfeszített fedele mögé esett. A szivarokat szétszórtam búvótársaim között, s kerestem a darabomon 10 csomag Darlingot.

— Általában elsőnek mindig szindarabként írtam meg regényeimet, kivétel csak *Az árnyék*, melynek a második felvonásáig jutottam el. A nácizmus, a vasszarkasok kigúnyolása volt ez, finom éllel, de akkor színpadra úgysem kerülhetett, hát regényként fejeztem be. Még egyszer próbálkoztam darabírással: 1848 százéves évfordulójára. A darab a kitüntetett négy legjobb kö-

zött kapott helyet, de nem adták elő, merésznek tűnő témája miatt: a szabadságharc idején a német ajkú városokban jelentkező zsidóüldözésről és egy kezdetben antiszemita íróról szólt. Eből írtam aztán a legutóbb megjelent *Bűnbak és áruló* című regényemet. Miután bolond az, aki olyan szekér után fut, ami nem veszi föl, abbahagytam a darabírást. Fordítottam. Strindberg *Húsvétját* Somlay Artúrral, Bourdel *La prisonnière*-jét Bulla Elmával adták. Max Mell átdolgozásomat a konvertita üldözöttek játszották az Eskü téri színházban. Többi fordításaim elvesztek, pedig volt köztük egy Achard-darab is — *Auprès de ma belle* —, amit Párizsban évekig nem lehetett levenni a színpadról. Nyoma veszett ennek is.

— Öt- vagy hatéves lehettem, mikor a *Balkáni hercegnő* és az *Orfeusz a pokolban* című operettekbe elvittek. Nővéreimet a nagyváradi Szigligeti Színház zeneszerző karmestere, Várady Aladár tanította énekelni, a kevésbé telt házak esetén féláru páholyjegyekkel is szolgálván. Az 1910-es évektől kezdve az első világháborús évekig így csak Jacobi, Kálmán, Lehár, Strauss, Millőcker és Suppé operettjeiben tölthettem a kedvemet. Gimnazista koromban aztán világirodalmi és magyar klasszikusokon, Madáchon, Shakespeare-en, Sophoklész-en, Molière-en, valamint Rostand-on, Bródyn, Molnáron, Barta Lajoson nevelődtem. Színházrajongásomnak köszönhetem, hogy az 1919-es tanácsköztársaság kulturális életét „loco” élhettem át. Húsvét előtt — 16 éves voltam — betegség ürügyén Pestre utaztam itteni rokonainkhoz. Ekkor a románok már Csucsánál harcoltak a székely hadosztállyal, és 1919 nagypéntekén be is vonultak Váradra. Én Pesten ragadtam és minden nap, vasárnap néha háromszor is, délelőtt, délután és este, színházban ültem. Kulturális életünket többek között Lukács György, Balázs Béla és Bartók Béla irányították. Ma is el tudok sorolni vagy harminc akkori színházi előadást, jórészt szereplőkkel együtt. Csokonai, Bródy, Gárdonyi, Lengyel Menyhért, Molnár, a feledhetetlen Szomory II. Józsefével, Karinthy voltak műsoron, a külföldiek közül G. B. Shaw, Schiller, Goethe, Maeterlinck, Calderon, Shakespeare, Hauptmann a legjobb színészekkel: Csörtöstől Varsányi Irénig, Beregitől Somlayig, Fedák-tól Szerémyig és Urayig. Május vége felé ébredtem rá, hogy elvész gimnáziumi évem, ha haza nem szököm Pestről. Regénybe illő kalandok közt — egy

koffer francia könyv mentett át a szegedi francia határzáron —, szerb és román katonák igazoltatásai, zulukaffer kaszárnyaáristom után tértem vissza Váradra. Itt néhány hármassal csúfított bizonyítvánnyal túlestem a VI. gimnáziumon, s mikor csak tehettem, színházban ültem. Mit érdekelt, hogy a remek pszichológus premontrei tanárok azt kérdezték: Akarsz-e kémiaiából felelni, vagy hármast kapsz, és a jegy az érettségi bizonyítványban is benne lesz. Dehogy akartam én kémiaiából felelni, hiszen fel se vágtam a tankönyvemet...

TEGNAP ÉS MA

Többhónapos kórházi ápolása-kezelése után a lakásán kerestem föl. A Köröndhöz közel lakik. Egy naftalin és penlenka-szagú, zsiros csizmára emlékeztető bérház sötét, dohos, földszinti szobájában. Ablakai az udvarra néznek. A nap nem süt be soha. Laci bácsi nappal is egy szál körte alatt vakoskodik: olvas, ír, töpreng. Szobája akár lomtár vagy fogházi cella is lehetne. Csak az ágy — kemény derékaljú priccs — és egy behemót, öblös fotel áll benne biztonságosan. Az asztalon ritka csendélet: szalonna, kenyér, lekvár, zokni, lábos, nyakkendő, egy tányéron vaj, uborka. A földön könyvhalmok, újságkötegek, ingek. A szekrényben hulladék, néhány pulóver, egy-két öltöny és kabát. De legfőképpen hulladék. Gyűjtőhelye a kacsatoknak, a kidobnivalóknak. A falon szentkép: László Szent Teréz. A polcon a *Vigilia* régi évfolyamai: 1935-től 1944-ig. Egy szoba az övé. Társbérlet.

— Az új bort nem lehet régi kecskebőr tömlőkbe tölteni, az erjedő erő szétveti azt. Amit sokan válságnak látnak, elenyészik az arianizmus vagy a reformáció válságához viszonyítva. Az egyház óriási lépést tett a világbéke követelése, a faji diszkrimináció és a vallási türelmetlenség elítélése terén. Tudatosítja, hogy minden ember, színes vagy fehér, hívő vagy hitetlen emberi létfölteteleiért felelősek vagyunk. Mégpedig egyetemesen. Ehhez az új borhoz szerintem az új tömlő a jövő papása lesz. Nekik kell olyan nevelést adni, ami a latin nyelv múltbeli nemzetek fölöttiségét és kulturális feladatait is ellátni és pótolni tudja. Tehát a hitbeli dolgok mellett széles körű nyelvtudást, műveltséget, szociológiát, a világunkba illő illetant, ami egyetemes hivatásukat mai értékrendszer alapján is biztosítja. És persze vajdó világunknak meg kell teremnie önfeláldozó hé-

roszait és szentjeit, akikben épp az jelelenti majd a zseni újdonságát, hogy megszületésükig elképzelni se tudjuk őket. De jönni fognak. Hiszem, hogy a szocialista-kommunista társadalmak is megszülik majd a maguk Szent Ferenzeit, Erzsébetjeit, Kis és Nagy Terézzeit, akikre hívó és nem-hívó emberek egyre nagyobb tisztelettel néznek és életükben példaképként is követhetik őket. Így hitünk gyakorló megvallása a jövő társadalmainak hasznára lesz. S ennek elérése, előmozdítása, szolgálata nemcsak a katolikus, hanem minden keresztény végcélja a földi életben.

— Szeretem a fiatalokat, s persze féltetem őket. Mindegyiknek olyan szülőanyát kívántam volna, aki gyanútlan szeretetével, gyermekébe vetett bizalmával megkeseríti szájukban az elkerülhetetlen ifjúkori bűnöket, amikkel anyuk bizalmát is kijátsszák. S nem nyárs-polgári jófiúságra, sunyi látszat-tiszteségre nevelném őket. Már öltözködési excentricitásukkal is lázadnak a megelőző korosztályok kispolgári ízlése és szemlélete ellen. Csak lázadjanak, keressenek. A must forrásában zavaros, de idejében kitisztul. Az ifjonti szerelmet sem sajnálom tőlük. Csak az exhibicionizmusuk ijeszt el néha. A szerelem két ember magánügye, nem kellene úton-útfélen elkoptatni, kiszolgáltatni. Hiszem azonban, hogy mai ifjúságunk zömében különb, mint mi voltunk ötven évvel ezelőtt. A felnőttek felelőssége, hogy otthont, lakást, családalapítási lehetőséget biztosítsanak nekik, és a tisztesség egyedül járható útját kívánatossá tegyék előttük.

— Anélkül, hogy az elásott talentumok vétkét érezném öreg fejemre súlyosodni, elégedett vagyok a sorsommal. A főlsszabadulás utáni állástalan hanyattatásaim idején ész-t-szovjet írókat fordítottam Ina Stultsohnnal, Éber Inával, aki magyarul nem tudott, de észtil és oroszul igen.

Ez idő tájt főként kenyéren, olcsó élelmiszereken éltem, ettől 120 kilósra híztam. De közben majdnem közelből megismertem a zugkocsmák és vendéglők publikumát, és alámerülésemben is szeretni tanultam a hullott embereket. Azt hiszem, ma is ugyanúgy tennék mindent, mint ahogy tettem.

AZ ÜKUMENÉ TISZTÍTÓTÜZE

Mi mindent mondtak róla! Hogy sokat fecseg. Modoros, a monarchiás idők bohém, szeparés újságíróira emlékeztet. Hogy eleven szecesszió. Hogy feledékeny-

sége és kezdődő siketsége ellenére féltelmes a hallása és a memóriája — ha éppen szüksége van rá. Hogy túlélte önmagát. Hogy a kereszténysége gyanús. De kiről nem hangzanak el pletykák, kegyetlen megjegyzések, sértő megszólások? Mit lehet tenni? Laci bácsi mindig tudta, hogy az emberi lélek és az élet csapdájánál ki-ki csak a saját iránytűjére számíthat, csak a neki szóló belső üzenetre építheti nyugalma és tisztességét. Az útvesztők azért vannak, hogy erősítsenek, felvértezzenek bennünket — önmagunk gyengeségeivel szemben is.

— A Vigilia legfontosabb feladatának ma is azt tartom, hogy minden emberhez, hívőhöz és nem-hívőhöz egyaránt szóljon és töretlenül fejlessze az emberiség szocialista-humán erényeit. A párbeszéd a különböző meggyőződésű, de egyformán jóra törekvő gondolkodó főkkel, valóságos Kolumbusz-tojása.

En — ha lenne — több helyet szorítanék olyan külföldi és magyar szép-irodalmi anyagnak, amely az érzelmen, a katarzison át az ember szánalmát és részvétet keltő momentumainak előmutatásával nevel. Igaz, ma az érzelmi irodalom középfokú szellemiség mellett nem divatos és nem is lehet azzá. De van egy gorkiji, undseti, bernanosi érzelmi részvét-faktor is, amely mint termékenyítő csíra elültethető az emberekbe, anélkül, hogy a kegyes, ún. fehér irodalom banalitásaiba süllyednénk.

— Kisgyermekkoromban vallási hullám sodrában éltem. Kilencéves koromban, az akkori X. Pius pápa által engedélyezett korhatár-leszállítás alapján, gyóntam, áldoztam és bér mátkoztam, katolikus anyám titkos jóváhagyásával, s hitetlen, de magát mégis reformátusnak valló apám nyilvánvaló tudta nélkül. Szimultán tanultam a katolikus és a református hittant.

Tizennégy éves koromban aztán konfirmálkoznom is kellett hivatalos keresztlevellem, anyám reverzalisa folytán. Kezembe vettem a kelyhet s felfohász-kodtam: Istenem, ha akarod szentség, ha akarod, nem szentség: én a Te nevedben veszem... Ezután zárult szoros-ra a váradi ortodox hitközség elnökének fiával, Leitner Miklóssal való barátságom. Osztályunk legtehetségesebb, legmélyebb tudású és kamaszkorában is legerkölcösebb tanulója volt. Engem nemcsak matematika-undorom bukással fenyegető szakadéka in vezetett át, hanem közös olvasási program alapján, Aiszkülösztől Shakespeare-ig és Goe-

théig, a klasszikus drámairodalmon is, a teljes oeuvre megismerésének igényével. Esténként, csillag-feljöttekor elkísértem őt az ortodox templomba, s bár csak a templomkapu előtt vártam meg az ő tízperces imahódolatát, a valódi, őszö-vetségi zsidó erkölcsi tanok tetemes részét megvitattuk. Görögkeleti sógo-rom családjának vallási életét is meg-ismerve, már potenciálisan bennem élt az ökumené 16-18 éves koromban.

MOSOLY A TŰLVILÁGRA

Arcán egy pillanatra föl villan a mosoly, aztán hirtelen kihuny és szája körül nyomban két merev ránccá dermed. A vonásai megkeményednek, áthatolhatatlanná válnak. Arca feszültséget tükröz, hangjában csöndes ironia bujkál. Aztán egy szemöldökráncolás, magas homlokának még szélesebbé nyújtása, ajkának csücsörítése — és az a bizonyos mosoly lassacskán visszatér. Összekulcsolja a kezét, tenyerét széttárt ujjakkal az íróasztal szélére helyezi, felső testével kényelmesen nekitámaszkodik.

— A halált úgy várom, mint egy minden művészetet, lendületet és megrendülést felülmúló színjáték függönyfelmenetelét. Szerintem Isten nem ítélkezik földi módra, csak egyszerűen az emberben fölgújtott jóra való készség, szeretet és a Benne való hit révén por-szemként, mágneses erővel magához

rántja az övéit. A pokol és a purgatórium a Tőle való távolesés, a lelki ismeret-furdalás kínja földi bűneinkért. A kérdés csak az: szerettem-e eléggé Istent s a földön az igazságot, gyümölcsözőt-e valamit az életem vagy sem? S azt hiszem, az öregkor békéjét az hozza meg, ha hibáinktól, vétkeinktől, földi nehézkedéseinktől fokról fokra elszakadunk.

— Rendíthetetlen, belső bizonyosságú meggyőződése, hogy ez a földi élet csupán átmenet. Átmeneti gond, törődés, átmeneti siker vagy balsiker, szerencse vagy szerencsétlenség. Szerintem ahhoz, hogy az ember az emberben hiessen, előbb Istenben, egy örök rendben és igazságosságban kell hinnie. Én éppolyan erősen bíزم tehát az emberekben, hozzám hasonló esendőségük ellenére is, amilyen rendületlenül Istenben hiszek. Minden jóra irányuló mocsanásuk, még ha félre is sikerül néha, bizalommal tölt el. S bizalom nélkül az embernek se kicsi, se nagy tette nem sikerülhet — és az emberiségnek sem. Az én szememben a legfőbb áldás a földön a hit és a kegyelem. Erre kell megnyitnunk a nehezen hallók fülét, a rövidre látók szemét. Azokét, akik csak a sebek megtapintása esetén tudnak hinni, mint Tamás.

HEGYI BÉLA

Papírpapírs

*fölszippant a sárkányorrú láz
ncki kellene ugrani megölni
csacstság
kitagadott szavak lebzselnek a száj körül
a váll zsöllyéiben
az órainga botorkál
vacog a higany a hőmérőben
becsapódnak az ajtók
halljátok
minden ajtó
megszenesedik a teadélutánok szőnyege
ki ássa ki alóla a fölperzselt keringőket*

*elszintelenedik az álmok klorofilja
plasztik koporsó az idő*

*vargabetükön járkal a kitaszított
eljut talán még
kapuzárás előtt
a havasi elragadtatásba*

TŰZ TAMÁS

A KRISTÁLYOSODÁS NAPJA

Részlet egy önéletrajzból

Írta POSSONYI LÁSZLÓ

... az Isten az élettel együtt mindegyikünknek valamilyen tehetséget ad, és azt a szent kötelességet rója ránk, hogy ne rejtjük véka alá. Miért, minek? Ezt nem tudjuk. De azt tudnunk kell, hogy e számunkra megfoghatatlan világban mindenben okvetlenül van valami értelem, valami magasabb isteni szándék, mely arra irányul, hogy ezen a világon minden „jó legyen”, s hogy ennek az isteni szándéknak a buzgó teljesítésével mindenkori érdemeket szerezzünk Öelőtte, és ez az öröm a büszkeség forrása. Bernard pedig tudta, érezte ezt. Egész életében buzgón, méltón, híven teljesítette szerény kötelességét, melyet Isten reá rótt; nem félelemből, hanem őszintén szolgált. És miért ne mondta volna azt, amit utolsó percében mondott? „Bocsásd el most Uram a te szolgádat, és én meg merem mondani neked és az embereknek: azt hiszem, jó tengerész voltam.”

(Ivan Bunyin: Bernard. 1952-ben írta, s talán utolsó műve volt közeli halála előtt.)

Ha már ilyen hosszú idézettel kezdem, azt is megmondom, hogy Ivan Bunyin, a nagy orosz író több mint harminc évi keserves emigráció, folytonos hazavágyás után, miközben leginkább a dél-franciaországi Alpes Maritimes-ben bolyongott, találkozott egyszer egy öreg-öreg tengerésszel, aki még Maupassant jachtjának mindenhez értő kormányosa volt, s haláláig szeretettel emlékezett tragikus sorsú gazdájára. A tengerparton nevezetességgént mutogatták, így ismerte meg Bunyin is az öreget, akiről aztán élete legszívhezszólbó sorait írta.

Bunyint is ez kötötte, ez kergette emigrációba: ez a jachtos, úri-kaszinós, az életet apró kis kalandokban látó és élvező múlt századi írói szemlélet. S ő az emigráció keserű kenyerét éve lassan Istenhez közeledett, s halála előtt letette végső vallomását egy olyan életről, amelyet érdemes élni. Egy egyszerű, öreg francia matróz életében találta meg, ahogyan hazavágyakoztában orosz parasztok és kisemberek életében is megsejtette. Csak éppen sohasem tudta levonni a konzekvenciákat.

A századforduló táján divatos volt magukat jobban adminisztrálni tudó írók körében ez a jachtos élet, még a mi Herczeg Ferencünk is szerzett egy jachtot, hisz a legjózanabb fejű embernek is kell valami mámor, ha más nem, a tovasiklás, a rohanás máмора, és az autósport akkor még nevetségesen trampli gyermekcipőkben járt. Az ősnépektől is gyakorolt hajózás pedig már a legkifinomultabb sajkaformákon szelte a kékvizű tengert. Balla Borisz két lábbal, én pedig csak eggyel, de jártunk mind a ketten ennek a jachtos, úri-kaszinós világnak megmaradt töredék tájain. Mind a kettőnknek éles kritikai érzékünk volt a hazugságok, az embertelenségek s minden emberi színlelés leleplezésére s önmagunk ugyanily kegyetlen szétboncolására. S ott álltunk eléggé jóképűen, éhes kis női csukák csoportosulása közepett, miközben mintha mi lettünk volna a lék, amelyen át bizonyos életszükségleti szempontból szippantani lehet valami levegődúsabb életet. Csoda-e, hogy kamaszskutya mohóságunkkal belémerültünk a játékba, hogy elpiszkolódtunk kissé benne, s hogy éles önvizslató szemmel minden nap lemértük, mennyivel lettünk a saját szemünkben is kevesebbek. Dehát az ilyen kis belső fásultságokkal szemben egyelőre mindenki az adagok szaporításához folyamodik, hogy a kellő jóérzést fönnttarthassa egyre zsarnokibbá váló fizikumában.

Fél vagy egész éjszakát átérő beszélgetések, kábult és szinte lopott alvások, apró kis szenzációk hajszolása közben teltek el lázas ébrenlétű napjaink. Az élet titkát nyomoztuk. S az élet egyre szomorúbban, egyre reménytelenebbül tekintett vissza ránk, bárhogyan mákonyoztuk volna ízeit. Valahol ereink mélyén ott volt bennünk a Tolsztojok és Dosztojevszkijek szláv bánata és emberi részvéte is, nemcsak olvasmányaink, de anyáink vérképlete szerint is. S ott volt bennünk

a dühöngő, basáskodó, örökösen vesztébe rohanó mongol-türk ösztön is, amely csak perzselni, rombolni, rabolni tud a világon, s ha épít, rabszolgák hadával haszontalanul, önkényes síremlékeket hoz a világra.

Mögöttem nem állott miniszteri múltú apa, zsebpénzt dugdosó rokoni kezek sem voltak a közelemben, és örökség sem várt rám valamire való, hiszen a váradiból már csak egy családi háznyi maradt. Ezzel arányban volt tehát felelősség-érzetem is. Gógóm nem engedte volna, hogy azokat a sokszor unalmas, de sokszor örömet is adó vizsgákat le ne tegyem. Hiszen ha nem matematikáról, fizikáról, sivar köz- és közgazgatási jogról volt szó, szerettem tanulni. Azon az 1927-es tavaszon is készültem tehát valami fontos vizsgámra. Azaz készültem volna. Mert Borisz nemcsak hogy a saját kezébe unt tankönyvet venni. Azt sem bírta látni, hogy más tanuljon a közelében. Olyan volt, mint a kigyulladt erdőszélen a tüzfergeteg, amelynek minden elérhető föl kell fálnia. Ha otthon volt, millió megbeszélési valónk akadt. Ő szabad idejében — s mikor nem volt ő szabad — házról házra járt vendégségbe, s mindig egy rakásnyi könyvvel tért haza. A középkor érdekelte a legjobban és a misztika, nagy szentek, nagy emberi sorsok története és a filozófia, még ha Bergyajevtől vagy az akkor divatos Kayserlingtól származott is. S ezekkel a csábító ízű könyvekkel teleszórta az én szobámat is. Olyan hős aztán én sem voltam, hogy Tolsztoj vagy Avilai Nagy Szent Tereź helyett kettős könyvvitelt tanuljak. Pedig a kettős könyvvitelt éppen azért kellett megtanulnom, hogy ebben a vesztébe rohanó, múltját siratgató magyar látszat-életbe kellő realitást hozzak. Saját pedigrem és kötelességérzetem kényszerített erre. S bármily mohó is volt szellemi viaskodásom ezzel a folyton társas életben mozgó és a magyar élet összes politikai, gazdasági és urambátyámos hajszálrugóit ismerő barátommal szemben, aki démoni megszállottsággal cseplőtte előttem a „nagy életre” sóvárgó, de koldustarisznyás magyar társadalmat, végeredményként halálosan le is törte munkakedvemet. Az örökös éjjelezések és megszámlálhatatlan cigaretták kábult, fejfájásos délutánokat eredményeztek. Alkonyatkor már megkezdődött a programcsinálás, a mozi vagy a színház kiválasztása, ahová elmenjünk, a szerkesztőségekbe való besétálás a végtelen dumákkal, s utána egy-egy novellaszerkesztővel való boros-feketés darvadozás annak érdekében, hogy a novellánk azzal a húsz-harminc pengős honoráriummal minél hamarabb megjelenhessen. Mert a haza készülődő irodalmi szerkesztőt legjobb volt éjfél tájt meglepni s vele tartani újságíró-léte korcsmai oázisára. Sem Borisz, sem én nem kedveltük a bort és a szeszes italokat, ahogyan kártyát sem vettünk sohasem a kezünkbe. Ezekről a primitív élvezetektől fiatalos finnyasságunk akkoriban még megóvott. S így, ha nem akadt valami számunkra is érdekes vitatárgy, ezek a találkozások meglehetősen unalmasok voltak hajnalba érő elnyújtottságukkal. Bajcsy-Zsilinszkyék valahol az Attila utca egyik sarkán darvadoztak — innen a politizálás miatt menekültem —, Miklós Jenőék a Kőművesben, Szabó Dezső valamelyik budai kávéházban. Mikes Lajost leginkább csak a piszkos-poros Rákóczi úti szerkesztőségi szobájában láttam égit érő papírhalmazai közt. S fölöttébb untam az egészet.

Igaz, akkor még nagyon göcsörtösen írtam, s többnyire parasztokról, akiket nem is ismertem eléggé. Meg sorsverte, vidéki csodabogarakról, tragikus kis élet-sorsokról, mint amilyen Petelei kisvárosba szorított lefojtottsága volt. Borisz pedig tündökölt, mert akkor jött folytatásokban első regénye, a Früegeni legenda. A regény nagy része Tirolban játszódott egy csöndes, de mégis előkelő szagú kis fürdőhelyen, ahol a pesti miniszteri titkár beléseretett egy Irina nevű orosz leányba, akit emigráns-sorsa már-már a minősített prostitúcióba süllyesztett. A leányban fölébred e nagy szerelem folytán élete fölötti undora, a titkárt pedig Pesten polgári felesége várja. Borisznak tehát mindennap el kellett mennie bizonyos írói társaságokba, ahol az aznapi bókákat és megjegyzéseket learatta valóban tehetséges és új hangú regénye fölött. Nekem azonban nem érte meg a napi négy-öt órai darvadozás, hogy végül is a kolléga regényére kerüljön a sor. Inkább vártam rá otthon — hisz tudtam, hogy hazajöttekor úgyis felkölt újabb szenzációs megbeszélésekre, de tanulni ezekben a várakozásos időkben sem igen lehetett, hisz körülöttem a legremekebb könyvek tornyosodtak, amelyek mind a Früegeni legenda olaszos-franciás-svájcias s általam nem ismert légkörében mozogtak. En pedig mohón vettem magam ezekre az olvasmányokra.

S közben valamelyik csütörtökre eső ünnepre virradtunk. Űrnapja vagy áldozócsütörtök lehetett, s nem is a hajnal, hanem a kora délelőtt kergetett ágy-

ba. Kint tobzódott a hőség kábult ébredésemkor, s még a madarak is elpilledtek. Valami fojtott csönd terjengett felém a park-borította Mátray utca felől. S ekkor történt. De nem előzmény nélkül.

Hogy olvasóim is megíthessék, mi volt az a lelki atmoszféra, amelyben élünk, ideiktatok egy kis részletet Balla Borisz regényéből, amely egy megfakult újságlapon maradt, fent irományaim között. Nem is egy egész újságfolytatásnyit. Azért vettem elő, hogy azoknak a napoknak az atmoszféráját fölújítsam, és most látom, legokosabb, ha idézek belőle. A regény itt már a vége felé tart. György és Irina megismerték egymást, Irina otthagya üzletember barátját, majd egy katolikus paphoz menekült, aki a Györgyről való lemondást írta elő neki. György is elmegy a paphoz és a következő párbeszéd folyik le köztük:

„— Nem mondhatok mást, édes fiam, nem mondhatok mást — szólт később, amikor kicsit lecsillapodott (ti. György) minthogy a kielégülést hiába keressük itt lent... Te többre születél, ismétlem, mindig egészen különös és egészen magas követeléseket támaszt veled és a hozzád hasonlókkal szemben az Úr. Egyszerű, megnyugtató szavakat kapnál, ha nem volnál az, aki vagy. Talán praktikus tanácsokat. De tudom rólad — mondta fölemelt hangon páter Thomas —, hogy némely pillanatban közelebb állsz a végső igazsághoz, mint bárki más. Te gyűjtöttad meg Irinát. Irina sokat köszönhet neked. Aki úgy ég, mint ti égtek, az eléget magában mindent és mindent, és nem tud megállni, mert az az erő, az a nosztalgia a megfoghatatlan, távoli és állandó dolgok iránt, az bennetek fejedelmi bőséggel dolgozik. Ha két ennyire izzó élet egymás mellé kerül — ott elhamvad minden, mint Ugo di San-Salvetto és a früegeni Agotátok is... értesz engem. Ezért volt a szerelmek tiszta és szép, de eltérített, megállított benneteket. A lelki szférákban... hogy úgy mondjam — köhögött a pap —, a lelki szférákban éltetek... de csak élvezni akartátok színeit és tiszta, fonséges illatát. Csak a hangulata volt a tiétek. Rabjai voltatok szép lelketeknek s nem a mesterei. Élveztetek. Pedig gyötrelmem kell ahhoz, hogy valóban megérinthessük Jézust. Hoszszú évek apró, szürös, alantas, szinte elviselhetetlen perceinek sok-sok vizsgálja és próbája. Meg kell hajtánunk a fejünket.

György fölkel és föl és alá kezdett járni a szobában. A becsukott ablaktáblák között, a vékony réseken fehér hajnali fénysávok ereszkedtek be a szobába. A gyertya utolsókat sercegett, szétnyúlt, szétfolyt és füstölt.

— Irina Istennek kell, hogy szentelje életét — mondta ekkor halkan a pap.

György megállt és nem felelt.

— Benne van valami, ami még belőled is hiányzik. Te tudatosabb vagy nála, testvérem, és merészebb, és mégis gyöngébb. Ő azonban már messzibbre jutott.

György nem felelt.

— Őrajta fölfedeztem a legszebbet, a legritkébbet, azt, ami minden gyötrelmem legyőzését és végét jelenti, ami a bűn árnyaiba is fényességet bocsájt. Rajta fénylik a 'sourire chrétien', a keresztény mosoly.

— Ez a mosoly tette a Lisieuxi Kis Szent Terézt erőssé és mérhetetlenül boldoggá. A 'le sourire chrétien' legyőzi az anyagot. A szenvedés minden próbáját kiállja. Nem bír vele a modern technikai világszellem, a gyárak, gépek, aranyak szennye sem fog rajta. A 'le sourire chrétien' a gyötrelmek fogadása és egyúttal a vége... Ahol föltűnik, ott szétfoszlik a töprengés, a ravaszkodás, az alibik keresése, a gyáva kiegyezés. A legmagasabb alázat és a legmélyebb előkelőség: ez a keresztény mosoly. Jézus lelke, fénye. Ki akar ennél többet?

— Irina... Irina... — suttozta maga elé György és a falnak támaszkodva elfordította a fejét.

— És hidd el, testvérem, az ő távoli jegyesét szeretted benne, amikor elárasztottad szerelmeddel. Irina teste a tiéd volt s ő a bűn árnyában élt. De karikás, szelíd, bűnös és szép szeméből fény tündökölt és szomjas szája körül már ott játszadozott a sourire chrétien. Minden lázban és egyesülésben, az élvezet perceiben is, azt szeretted benne, hogy nem olyan, mint a többi. Nem praktikus, nem számító, nem közönséges. Egészen átlátszó, egészen borul térdre, egészen sír és hajt fejet. Megadja magát. Oh, tudod, milyen hatalom ez? Megadja magát! Ezek a sourire chrétien által titkon már megjelöltek... meg tudják adni magukat...

És ilyen lehetett a fruegeni Ágota is, akit angyalnak néztek és elvették a testét. Megbűnhődünk...

György ezalatt csöndesen sírt.

— Ez volt Irina lelke, és a távoli jegyesé, Jézusé volt ő mindig. A távoli jegyesnek visszfénye: a sourire chrétien, ez láncolt meg, ez gyűjtötte meg szívedet, testvérem. S amiért ezek voltak az okok, amelyeken szerelmek fölépült, éppen... azért... éppen azért, ismétlem, kedves testvérem: többre születtetek ti, mint a szerelem..."

Nem idézem tovább, az újságfolytatásból úgyis csak néhány sornyi áll még itt előttem. Ennek a regénynek a stílusában lehetnek ma már kivetni valók: utóvégre egy huszonnégy éves fiatalember írta, aki nem sokat csiszolgotott akkor még írásain. De nekem ez a csiszolatlan írása jobban tetszett, mint a későbbi agyonfátyolosított, sok kihúzgálás után hézagossá tett *Niczky növendék* és a *Megsebzett*. Szerzője maga is megtagadta ezt az írást, s egy-két csekély példányszámú kiadás után nem engedte többé kinyomatásra senkinek. Lehetett ezekben a sorokban egy kis társadalmi és, egy kis lelki sznobság is. Ahogy a sourire chrétien fogalmával játszik, ahogy fölfedezi azt honfitársainak, abban mintha a fiatal és prózát is sokszor író Ady lelkendezései csendülnének vissza. Ady is fölkapott néha valami párizsi vagy nyugati fogalmat, és ilyen gomblyukba-tűzős tetszelgéssel sé táltatta meg honfitársai előtt. Az Ady nagy forradalma mögöttünk volt, körük körül fojtottan fülledt volt a lehetetlen ódsiságokba, feudális tetszelgésbe, milliók nyomorába fullasztott magyar élet. A horizonton havi kétszáz pengős fixes állások, kispörköltök és sörözések álma terpeszkedett, mint a legmagasabb cél. Ki kellett törni ebből az atmoszférából valahogy, vagy szociálforradalmárként, vagy másképpen. Mi a lelki utat választottuk tiltakozásunk formájául. Mindegy volt hogyan, de el kellett mozdulni a holtponton, ki kellett mondani tiltakozásunkat az összes meglévő rossz iránt, ami bennünk és a környező világban elterpeszkedett.

Már délután két vagy három óra felé járhatott az idő. Borisz sietve öltözött, de közben mégis negyedórás szüneteket tartott. Én ideges voltam, mert az aznapra földadott penzumomra, a tanulásból emiatt egyre kevesebb időt remélhettem. Hívott, hogy menjünk este színházba. Alfréd Neumann *Oroszország* című darabja ment aznap este Csorossal a cár és Odryval a gróf Pahlen szerepében. A Magyar Színházban játszották. Nagyon vágytam erre a darabra, de csak olvastam, s mai napig sem láthattam. Nem, nekem tanulnom kell, nem tarthatok vele egy valószerűleg hajnalig eltartó darvadozásban. És fejfájással ebben a hőségben színházba menni. Nem, ezt nem teszem!

Végre elment. Úgy éreztem, hogy a türelmetlenségtől még jobban megfájdult a fejem. Próbáltam egy kis rendet csinálni a lakásban, de kezem lehanyatlott. Legalább egy-két órai munkába került volna, ha most elkezdke rakosgatni. És akkor egy parányi kis könyvet pillantottam meg az egyik éjjeliszekrényen: ő ejtette oda. A kolozsvári Bonaventura nyomda egyik kis tizenhatodréti kiadványa volt, Lisieuxi Kis Terézről szólt. Szórakozottan kinyitottam, papíron még kálvinista lévén mindig éltem egy kis gyanúperrel az ilyesfajta kegyes olvasmányocskák iránt. A könyv külseje sem volt éppen megnyerő. Nem tudom miért, mégis olvasni kezdtem belőle, talán csak azért, hogy averzióm jogosságáról tényként is meggyőződjem. Olvastam egy mondatot, aztán kettőt. A könyvből áradó szelíd és alázatos szavak egyszerre hűs patakként folytak körül a kívül tomboló és az ablakon át beáradó hőségben. Aztán történt valami velem, máig megfoghatatlanul és feledhetetlenül. A harmadik vagy negyedik oldal olvasása közben hangosan — vagy talán nem is hangosan, de annál mélyebben megrázkódva, befelé — sírni vagy zokogni kezdtem...

Ez a sírás gyermekkoromnak szólt, az elveszett ártatlanságnak, amit kamaszkoromtól kezdve, mintha valamiféle rút varok nőttek volna egész lényemre, nem vesztettem még el egészen, csak elfödtem, betakartam, bepikkelyeztem mindenféle kígyóbórszerű cinizmusokkal. De íme, belül a lélekben még volt valami ép-ség, ami most fájni, sajogni kezdett, s mintha a rápiszkosodott kéreg alól újra elő akart volna törni az a viszonylag tisztának is mondható gyermek, aki bennem volt elrejtve. Ez a sírás jóleső, kiapadhatatlan volt, vagy legalábbis azt kívántam, hogy sokáig, nagyon sokáig tartson, amíg kívül és belül lemos rólam minden rámkérgesedett szennyet. És most fájni kezdett életem minden léhasága, könnyelműsége, önzése, amivel külföldi útjaimra, örökös színházjárásaimra, ru-

háimra a pénzt megszereztem, szegény anyámat, az otthoni egyre ingadozóbb anyagi egyensúlyt sem kímélve. Fájt minden mohóságom, kíméletlenségem, lustaságom, elterpeszkedésem az életben. Fájt az is, hogy olyan könnyen tanultam minden engem érdeklő dolgot, hogy jóformán belé sem kellett tekintenem a tankönyvekbe, s amellet megjáróztam, hogy a kitüntetéses vizsgákat milyen nehéz verítékezéssel tettem le. Mikor legtöbbször a színházban ültem vagy ágyban fekvé olvastam mindent, amire kedvem szottyant.

Egyszerre fájni kezdtek a szegények, a nehéz verítékben úszó napszámosok és béresek, a kubikusok Teleki téren ácsorgó, munkára leső csoportjai, a fiaktól becsapott kispénzű özvegyek törődése, a mosónék kimarjult keze, az újpesti bőrgyár fekélyes lábszárú munkása, amint térdig gázol a maró cserlében, és a Melocco-gyár gyermeklánya, amint fagyos ujjakkal tömködik fakeretekbe a jéghideg cementmasszá téli időkben, látástól vakulásig.

Nekem a sors, az Isten, a gondviselés mennyi jót adott: észet, erőt, tehetséget, és hogyan háláltam ezt meg? Hogyan is éltem, Istenem, milyen disznó mód fetrengve kedvteléseimben, milyen állatian mohón rontva és kényeztetve testemet, feszítve-feszítve a húrt, idegeimnek húrját eddig a lerogyásig, amikor megint könnyeket kaptam egy gyermekded szent néhány szavából, amelyben mint egy tükörben egyszerre megláthattam egész ocsmányságomat.

Ez a sírás minden ernyedséget, minden fejfájást, munkától való viszolygást kisépért belőlem. Agyam száguldani kezdett, minden atomnyi műszere villámgyors zakatolásba fogott, s ekkor éreztem azt, hogy szellemem eddig cseppfolyós, laza, sporadikusan szétomló halmazába belépett egy sűrítő, rendszerező, kristályosító anyag.

Amit eddig tanultam embersorsból, irodalomból, történelemből, filozófiából, az csupa ellentmondásos, heterogén valami volt. Benne volt Dosztojevszkij kétségbeesése és epilepsziás valóságglátása, Ady egeket ostromló tagadása, amiből mégis valami hatalmas igénlés szűrődött le, Tolsztoj aggkorának beteges életgyűlölete, Szabó Dezső gyűlölet-orkánoktól hajszolt csapongása, amely önpusztító módon verdeste oda szellemi sajkáját minden köszirthez, hogy minél bővebben patkozzék körülötte a kiontott, hiába kiontott vér. Benne volt minden filozófia, Schopenhauer pesszimizmusa, Ibsen köde, Nietzsche lázadó műpogánysága. De benne voltak gyermekkorom szent legendái is, amikor a szénaboglyáról lecsúszva s megnémulva ráeszméltem magamban, hogy szentnek kell lenni az életben, benne volt a minap olvasott Gerhart Hauptmann-féle Parsifal legenda, amelyre azóta sem tudok rábukkanni és benne volt az egész élet, az egész művészet, minden, ami nekem a világegyetemből tudni adatott.

De már nem rendetlenül, megemésztetlenül, egymásra vicsorgó összevisszaságban, mint az ördögarcok gótikus székesegyházak ereszcatornáin, hanem abban a rendben, amiért a középkor székesegyházaira ördögarcokat is alkalmazott. Annak a nagy filozófiai összesítő rendszernek az értelmében, amely szerint még a rútnek, a betegnek, a torznak is Istent kell szolgálnia, ha másképpen nem, hát hogy elvezesse Isten óvott hajlokáról a boltozatokat beáztató káros nedveket és a csatornanyílásokba gyűlt minden, szél odafútta port és szemetet.

Később olvastam egy nagyszerű pszichológiai tanulmányt a gótikus szentegyházak szépségének a titkáról. Hogy egy ilyen erdőnyi gazdagságú, milliányiképpen indázó vonal és formaelágazásban valami döbbenetes titokzatos rend található. A középkor építőmesterei ismerték a titkot, de ez céheik rejtett kincse volt, apáról-fiúra öröklődött, a reformáció képrombolásaiban és puritanizmusában egyszer csak elveszett. A mérések és a mai kutatások azonban azt bizonyítják, hogy a kisebb és nagyobb hajók, ívezetek, boltozatok, ablakrózsák és oszlopfejek rendje, aránya, egymáshoz való viszonyulása a Szentháromság hármas számán és a hetes szám misztikus alkalmazásán alapszik: csodálatos törvényszerűsége.

Az én agyamba is egy ilyen törvényszerű, misztikus rend költözött ekkor. Mint mikor túltelített folyadékba lép a kristályosodást előidéző utolsó csepp szilárdító anyag: egyszerre minden tudásom, ráérzésem, művészi ösztönöm hatalmas rendbe sorakozott. Mintha csak hármas és hetes osztatú pillérsorok cövekelődtek volna le bennem, hogy hatalmas templomhajót alkossak: annak fülkéi, oltárai, apró kis szentélyei születtek, az oszlopokra indák futottak föl a magasságot jelképező boltívek kapcsolódásaiig: s mintha minden kis inda, ablakrózsa, oszlopfőciráda egy megváltozhatatlan rendet, a világmindenség rendjét, az ormokig

és égitestek forgásáig kiterjedő hatalmas rendszert alkotott volna, amelyben egyszerre boldogság volt élni, mert lemérhettem, mily kicsiny parány vagyok benne, s mégis milyen csodálatosan kiválasztott Istentől, hogy ebbe a titokzatos rendbe, az ő rendjébe bepillantanom enged.

Ebben a percben megszűnt bennem minden földi hiúság és nagyravágyás, nem kívántam többé híres íróvá lenni, se gazdag jötevővé anyagi síkokon. Gyermekek kívántam lenni az Atya ölében, jó, tiszta, engedelmes gyermek, elnyerni bocsánatát, amelynek édességét íme máris megízleltem velem, mikor ezt a belülről kilisztító fürgeteget rám bocsájtotta, hogy belássam minden bűnömet, hálátlanságomat és aljasságomat, hogy vádolhassam vele magamat és bocsánatáért könyörögjek.

Ösztönösen a földre vetettem magam, égő arcomat két kezembe rejtettem, úgy feküdtem elnyúlva s mozdulni sem merte, nehogy a halk illetést magamról elriasszam. Mert édesség szállt belém és béke, kimondhatatlan simogató érzés, amely mintha a szeretet áramával borított volna el. Csodálatos könnyűségű habok hús áramában vitt valami felé, amit ez ideig sohasem ízeltem, hiába lestem kritikus szemmel első áldozásom lelki hatásait, hiába kényszerítettem magam hosszas térdeplésekre és ministrálásokra. De ugyanaz a tisztaság, amely nyolckilencéves koromban még megvolt bennem, az a buzgalom, hogy az Úr házában szolgáljak, s ennek a szolgálatnak tiszta jóérzete most visszaköltözött belém, s tudtam, hogy ennél többet se hír, se rang, se család, sem asszony, sem gyermek, sem utód nem adhat többé. Megízleltem valami többet, mindennél nagyobbát és boldogítóbbat.

Megint egy sír

KOCSIS LÁSZLÓ EMLÉKÉNEK

*Megint egy név holtjaim névsorában,
már megint egy távoli sírhalom.
Arra gondoltam éppen mostanában,
utazni kéne végre egy napon*

*s meglátogatni őt, ki harminc éve
még kamaszkodó költőt fogadott.
Komoly költőt vártam, jószót remélve —
s láttam belépni egy vidám papot.*

*Egy kopaszodó, de csupa vidámság
embert. Fürge léptekkel jött felém.
— Szerbusz. — Hangjában tájszavaink mását
hallottam visszazengeni. — Nos, legény,*

*lássuk oroszlámkörmeidet. — Végül
fájó volt az ítélet: hagyjam el,
ha tudom, az írást. Annyit reményül:
soraimból néha költő felel,*

*tehetség-féle sok-sok gyatraságból.
A pompás falusi ebéd után,
nagyok, legnagyobbak zengő szavából
olvasott zengő hangon délután.*

*— Hagyd abba. — Szólt még. — Bár látom előre,
nem teszed le a tollat már soha. —
Indultam, kicsit lesújtva — jövőmbe.
S utánam intett széles mosolya.*

1973 március

HEGEDÜS LÁSZLÓ

Nincs oltalom

hiába sáncolom el magamat
hullámos rajokban rohamoznak a kerubok
janicsárjai az égmezőnek
virágfehér arcukon villámnyi győzelem
jaj a szoptatósoknak ama napokban
meg-megsuhog a szárnyak hűvös haragja
egy állóhelyben szétterül
az égi páva elképesztően merész tollsátra
sokértelmű ábrák futnak vakító forradalomba
egy filmrendezőt elsodor a látvány
nézzétek a fügefát
megtántorodnak a sziklatömbök
süllyed a hétszínsújtotta álomsziget

úgy állok ott
a gubancos sörényű boglyák között
mint aki nem lát csak nézelődik
belefeledkezem a pupillák gyűjtötte tűzörvénybe
ébredj
nézd a fügefát
a cserjék is egyenként kapnak lángra
ha itt volna most anyám
szoknyájába fogódzkodnék
félek
nem merészkedem tovább
bőrömrre hull egy halott pillangó
belém ivódik éget

nem múlik el ez a nemzedék amíg
skorpiók írják a zárómondatot
languszt a homokban
háttal a nyári éjszakának
összekócolja szavamat a látomás tengermoraja
nem múlik el ez a
romboid szédület
a mértanórák dermesztő iszonya
a tökéletesség eretnek önkivülete
nem múlik el amíg a fügefa
amíg a szoptatósok amíg a háztetők
egybeeső magánya

így fogtam a szoknyádat akkor is
emlékezhetsz
az alászálló enyves rémületben
nincstelenül
és árvaságba estem
a megnyirbált boldogság hálójában
így fogtam
ivadékok
vadkörte íze a számban
nem eresztlek

TEILHARD IMÁJA

Zárj magadba, Uram!

„Igen, hiszem, hogy teljesen rajtad kívül a sötétség sem lehet más, mint csak teljes semmi. Testeden kívül semmi sem létezhet, Jézus; s ezért még azok is, akik kiestek szeretetedből, még mindig részesednek — kárhozatukra — jelenléted fönn-tartó erejéből. Mindnyájan kiszakíthatatlanul Tebenned vagyunk, szilárdság és élet egyetemes erőtere!...

S bár az isteni szentély magához kötő melege fog le, mégis érzem, hogy minden teremtmény csillag-egén szabadon kalandozhatom keresztül-kasul. S ekkor — tudom — közeledem ahhoz a központhoz, ahol az Isten Szívének lefelé áradó sugárzásában összpontosul a Világ szíve.

Ezen az egyetemesen lángra lobbantó központon hass rám, Uram, minden olyan belső és külső hatás összűzével, amely — ha Hozzád kevésbé közel zuhanna rám, — semleges, bizonytalan vagy ellenséges maradna. De ha az az Energia hevíti, amely „mindent képes hatalma alá vonni”, akkor Szíved fizikai mélyén máris átváltozik győzelmes karod angyali eszközévé. Vonzásodra csodálatosan fonódik össze a teremtmények megkapó szépsége és elégtelensége, marasztaló bája és komisszága, kétségbeejtő gyöngesége és elrémitő ereje. Velük tágitss ki szívemet, majd csöndes szenvtelenséggel csitítsd is. Mutasd meg, mi az igazi tisztaság: nem a dolgoktól elszakító vérszegénység, hanem minden szépségen átható lendület. Nyilatkoztasd ki, mi a valódi szeretet: nem a meddő rettegés a bűntől, hanem az a merész szándék, hogy minden ember vállalva feszegeti az élet kapuit. S végül főleg azt add meg lelkemnek, hogy folyton erősebben lássa mindenütt jelenlétet, boldog szenvedéllyel akarjon kutatni, valami kevéskével mindig hozzájáruljon a Világ építéséhez, és ugyanakkor el is tudja fogadni a hatásait. S mindezt azért, hogy mindinkább Beléd hatolhasson.

Istenem, minden örömöm és sikerem, egész életem értelme és szomjas vágya ehhez az alapvető látomáshoz fűződik: Te ragyogsz a Mindenségben. Hirdessék csak mások — magasabb rendű szándékaik szerint — ragyogó Lelked nagyszerű vonásait! Engem olyan hivatástudat vezérel, amely lenyűgözi lényem legkisebb idegszálát is: nem vagyok másra képes, nem is akarok másról beszélni, mint csak megtestesült Lényed számtalan és messzire ható erejéről, amely elárasztja az Anyaságot. Mindig csak Tested misztériumát tudom hirdetni, a tiédet, minden valóságot átsugárzó Lélek!

Átadom magam Testednek, ahová csak kihat: vagyis annak a Világnak, amely hatalmad által és az én hitemben is csodásan élő kohóvá lett, s amelyben minden alámerül, hogy újjászülessék. Rád bízom magam minden erőforrással, amit teremtmény vonzásod fakasztott bennem, szerényke tudásommal, vallási és fölszentelt papi kötelekkeimmel együtt. S főleg Beléd vetem azt is, ami legjobban szívemhez nőtt: Rád bízom emberi meggyőződéseim alapjait. Átadom magam Testednek, hogy benne éljek és benne haljak meg.” (Mise a Világ felett, pp. 24-25.)

(REZEK ROMÁN fordítása)

KÖNYVEK KÖZÖTT

Aki a huszadik századi irodalomtörténeti irányzatok között akárcsak megközelítő pontossággal tájékozódni szeretne, alighanem a bőség zavarától riadna vissza. Strukturalista, fenomenológiai, szociológiai, egzisztencialista és formalista törekvések feszülnek egymásnak, vitáznak egymással, és olykor-olykor olyan érzése támad a kívülállónak, mintha maga az iskola fontosabb volna, mint a „tananyag”, mintha a falak csak önmagukért állnának, maga a mű, az irodalmi alkotás szép lassan a perifériára szorulva, kicsontozva, élményi teljességétől megfosztva preparátummá szegényedett, elvonatkoztatott fogalom-má vált. Vitathatatlan, hogy az irodalomtudomány fejlődése nagyon sok vonatkozásban finomította a megfigyelés módszereit, kitágította az elemzés szempontjait, sokoldalú megközelítés lehetőségeit teremtve meg, de a „működő pontosság” elve sokszor háttérbe szorult még a legnagyobbak kezében is. Egy időben nálunk is divat volt a verset csupán „strukturának” tekinteni, s a szakmabeliek megvetően figyelték az elemzésnek másfajta kísérleteit, s ha netán egy-egy költő közeledett a vershez, s az esztétikum megvalósulását kereste, biztos lehetett benne, hogy törekvését legalábbis ómódinak tekintik.

Mindezt azért tartottuk szükségesnek előre bocsájtani, mert szeretnénk hangsúlyozni, hogy a magyar marxista irodalomtörténetírás egyik legjelentősebb egyénisége, Szabolcsi Miklós, aki most új tanulmánykötettel jelentkezett*, bármily szívesen tájékozódik is az irodalomtudomány legújabb módszerei és eredményei között, s bármekkora érdemeket szerzett is egyikük-másikuk megismertetésével, termékeny alkalmazásával (gondoljunk csak *A verselemzés kérdései*hez strukturalista kiindulására, amely azonban csak kiindulás marad, mert Szabolcsi számára a vers mindig élményi egész, egy ihletésből fakadó produktum, az adott életmű szerves része marad), munkásságának mégis az adja az izgalmát és feszültségét, hogy nyitottsága folytán szüntelenül vitázik is magával, s az elért eredménnyel elégedetlenkedve máris másfelé figyel, még teljesebbet akar. Ez lehet az egyik oka, hogy hatalmas arányokban induló József Attila monográfiáját eddig nem sikerült tető alá hoznia, noha mint új kötetének első ciklusa mutatja, ezt a

könyvet ma joggal várhatjuk tőle. Ezek a kisebb tanulmányok és vitacikkek is azt igazolják, hogy még oly kedves költője értékelésében is új meg új utakat keres, talál. Korábban hajlott arra, hogy észrevétlenül ugyan, de szembeállítsa a „város” és a „falu” József Attiláját, most azonban teljesen feloldva e bántó kettősséget, mint egy sajátos lírai magatartás legnagyobb, részekre bonthatatlan alkotóját láttatja a költőt. S egyre újabb eredményeket mutat fel József Attila világirodalmi érdeklődésének, illetve helyének problémaköréből is. Sokszor — a megfelelő vagy eddig ismeretlen adatok híján hipotézisekre kényszerül, de még vitatható feltételezéseit (az *Azt a régi asszonyt* kezdetű költemény értelmezését például mintha nem támogatná elég meggyőző érv) is hajlandóak vagyunk elfogadni a szempontok nyitottsága és az adatok bősége láttán. Meglátásaival és eredményeivel természetesen lehet vitázni; de legtöbb írását szemlátomást épp azzal a szándékkal írja, hogy provokáljon, indulatokat, gondolatokat keltsen, s így segítsen hozzá a kérdések tisztázásához. (Elég csak az oly fontos jelenségeket érintő tanulmányára, a nemrégiben megjelent *Jel és kiáltásra* utalnunk, amelyben néha félig képzelt vitapartnereire kacsintva, a „felhívás kerégre” gesztusával, ám ugyanakkor fontos érvekkel igyekszik rendet tenni az avantgard és a neoavantgard értékelésében.)

Talán ezért is válnak kötete legizgalmasabb, legtöbb gondolatot és ellenkezést kiváltó darabjaivá a *Vita közben* ciklusba gyűjtött tanulmányok. Ezekben figyelhetjük meg talán leginkább módszerét. Rendkívül élesen exponálja a kérdéseket, legtöbbször a „megdöbbenés”-től sem riadva vissza, s aztán majdnem mindig igen gondos rendszerező elvek szerint bontja ki mondanivalóját. Ez a rendszerezés mai irodalomtudományunk egyik sarkalatos elve, legtöbbször azonban erősen vitatható, mert az adott korban egyszerre és egymás mellett jelentkező irodalmi jelenségeket elválasztja egymástól, „skatulyákba” gyömöszöli, a címke pedig nem mindig a legtalálóbb. (Meglehetősen paradoxon példa, de az is előfordult, hogy a jeles kritikus négy-öt könyvet azért bírált együtt, mert mindegyiket a Magvető adta ki.) Az írók és maga az irodalom, amely szüntelenül változik, alakul, fejlődik nem hajlandó tudomásul

*Szabolcsi Miklós: Változó világ — szocialista irodalom (Magvető)

venni a csoportosítás mechanisztikus szempontjait, s nem is áll meg egy adott pillanatban. Szabolcsi Miklós viszont azon kevesek egyike, akik egyszerre és egymás mellett látják a műveket, s rendelkezik azzal a képességgel, hogy találó szempontok szerint összehasonlítsa őket, legfontosabb jellegzetességeikről — érdemeikről, hiányaikról — képet alkosson. Értékrendjével természetesen lehet vitázni, hiszen amikor a maga érték-skáláját megalkotja, ő sem rendelkezik abszolút hiteles mércével. Amikor például a mai magyar prózairodalom válságáról szól, sok mindenben igazat kell adnunk neki, különösen ott, ahol az ígéretesen induló pályák zsákutcába jutásáról ír (s tegyük hozzá: nem felelős-e mindezt a kritika is, amely egy-egy sikerültebb mű után hozsannát kiált, majd ugyanolyan elhírtelenkedve anatómiát mond a következőre?). Talán nem kell válságról szólni azonban, ott és akkor, amikor Mátyás Iván az ábrázolásnak egészen új csapásait vágja, megteremtve líra és próza sajátos szintézisét; amikor Szentkúthy Miklós — akit Szabolcsi Miklós nem említ — folytatva *Orpheus*-t, egyenrangú társként csatlakozik a világirodalom nem is jelentéktelen áramlataiba. Szabolcsi Miklós érzi: az a legnagyobb probléma, hogy sok jól induló író megrekedt egy bizonyos modornál, szemléletnél, és képtelen újat kezdeni. De az irodalmi folyamatnak az is törvényszerűsége, hogy egy író hol jó művet ír, hol kevésbé jót. Greene megírta a *Hatalom és dicsőséget*, s megírta a *Havannai emberünket* is, de ez még nem jelenti azt, hogy válságba jutott volna. Itt az az igazi probléma, hogy sokan azok közül, akiknek válságáról beszélünk, sosem írták meg a maguk *Hatalom és dicsőségét*, és ha netán leküzdének válságukat, akkor sem fogják megírni. Ezt persze Szabolcsi Miklós is jól tudja, hiszen többnyire biztos érzékkel elemzi a legjobbak, legjelentősebbek lírai teljesítményeit (gondoljunk csak a szép Pilinszky-kritikára, és a juhászi líra problémáival számot vető esszéjére), s ugyanolyan éles szemmel mutat rá a másodlagosságokra és utánérzésekre is. Legfeljebb ott tehetünk egy-két kérdőjelet a margóra, ahol a szocialista líra „modelljeiről” szólva nagyjából négy irányvonalat különít el, s ezen belül például egy Illyés-Benjamin képviselte lírai magatartásról szól. Bármennyire megvesztegeték is bizonyító érvei, ilyen modell aligha létezik.

Hogy mind a ketten az élet legjelentősebb kérdéseit boncolgatják, s az „új létezés mód feltételeit” kutatják? Hisz végeredményben minden igazi lírikus azt kutatja!

Szabolcsi Miklós, az irodalomtudós voltaképp egy nagy iskola marxista örököse. S ha azt mondjuk, hogy ennek az iskolának Horváth János volt a legjellegesebb tanítómestere, alighanem már meg is jelöltük, honnan, milyen forrásból táplálkozik Szabolcsi kutató szenvedélye, s az a törekvése, hogy sose rekedjen meg az adott irodalmi jelenség, a mű elemzésénél, hanem mindig igyekezzék köréje rajzolni elődeit is, kortársait is, s azt a világirodalmi környezetet, amely a magyar költészetet igazán jelentőssé és eredetivé teszi. S ami igazán irigylésre méltó: a legnehezebb kérdésekről szólva is tud elegánsan, néhol emelkedetten írni. Bár aki ennyire József Attila búvkörében él, annál ezen nem csodálkozhatunk...

Találó és módszertanát is jellemző címet választott *Szeghalmi Elemér*, amikor *Freskó és pasztell* címmel adta ki válogatott esszéinek gyűjteményét.** Valóban halk, pasztell színekből megfestett freskó bontakozik ki kicsit megkésett kötetéből. Mert Szeghalmi Elemér már régen megérdemelte volna, hogy megjelentesse könyvét. A nyomdafesték szaga, a nyomtatott szöveg olvasása nélkül tulajdonképpen elképzelhetetlen, hogy valaki igazán továbblépjön. Még az sem elég, ha a kritikus a lapok hasábjain publikálja esszéit és tanulmányait. A könyv — egészen más dolog, azt nagyon komolyan kell venni, s bizony meg kellene találni annak a módját, hogy akik magukat katolikus íróknak és esszéistáknak vallják (ez utóbbi csoportba sorolnánk Szeghalmi Elemért is), nagynéha fórumhoz, könyvhöz jussanak, mert különben ez az irodalmi irányzat mindenestől el fog sorvadni. Persze a katolikus irodalomnak — és erre Szeghalmi Elemér esszéi és megemlékezései között is több célzást olvashatunk — megvannak a maga nagyon komoly problémái: egyértelműnek, tisztázottnak épp nem mondható örökségtől egészen máig, amikor még mindig fel-feltűnik a dilettantizmus, s szívesen tartja magát az előítélet, hogy csak gügyögve lehet vallásos művet írni. (Mintha Sík Sándor majdnem negyven éve már nem írta volna megalapvetően fontos tanulmányát ebben a kér-

**Ecclesia kiadás, 1972.

désben, s mintha Rónay György nem kezdett volna hozzá e kérdés nyílt és őszinte tisztázásához.) Szeghalmi Elemér — akinek kötetében kétségtelenül a katolikus írókról és művekről szóló kritikák a legérdekesebbek, már csak azért is, mert ilyen kritikák könyvformában alig-alig jelentek meg (nem mintha nem volna szükség nagyon is kritikus szemléletre ebben a tárgykörben), s mert érezhető gonddal és szeretettel foglalkozik ezekkel az alkotásokkal. Ő talán nagyobb elmélyüléssel írta meg a Rónay György vagy Simon István lírájáról szóló esszéket, s elmélyültebben készült fel a „Múlt és félmúlt” című ciklus tanulmányaira, de ezekben sosem anynyira izgalmas a mondanivalója, mint amikor a katolikus irodalom kérdéseiről és a katolikus művekről ír, ebben a műfajban még az is fontos, ha egy újságrecenzió terjedelmében búcsúztat valakit, hisz adatai, meglátásai hovatovább — használjuk ezt a csúnya, de jellemző szót — hézagpótlók. Hogy ebben a vonatkozásban mit várnánk még tőle? Kicsit keményebb, őszintébb kritikusai attitűdöt, a problémák érzékenyebb, élesebb rajzolatát, s feltétlenül nagyobb és gazdagabb világirodalmi tekintést. Mert a mi katolikus irodalmunk igazi problematikáját csak akkor lehet megérteni és érzékelni, ha számba vesszük, hogy Mauriac hatalmas regényeivel egyidőben (a harmincas években) nálunk valóságos sajtóháború fogadott egy mauriaci indítású, minden-

től katolikus szemléletű regényt s szerzője néhány esztendeig csak álnéven írhatott a katolikus sajtóban. S amikor Bernanos megírta a *Sátán árnyékában*, a magyar katolikus kritika — még annak jelesebbjei is — másodlagosabb, az igazi művészet mélységétől távol álló, hígabb prózai modellt tukmált a közönségre. És nagyon őszintén meg kell valtanunk, még ma is nyoma van ennek az „eszményképnek”, különben nem fordulhatna elő, hogy jeles elmélkedéskönyvbe remekművek mellett csapnivaló, harmadrangú versek is bekerülnek illusztrációs és elmélkedési anyagul.

Hogy mindezt nehéz és kínos elmondani? Meggyőződésünk, hogy minél hamarabb el kell mondani — éppen a katolikus irodalom értékeinek megmentése és egy igazabb irodalomesszmény megvalósítása érdekében. És néhány jelentős kezdeményezés után érdemes volna igazi gyökerükig feltárni a katolikus irodalom problémáit, különben akár csak egy negyedszázad múlva is már menthetetlenül, mindenestől másodlagosnak fogják mondani azt is, ami kellő környezetébe állítva, helyesen elemezve elsőrendű lehetett valamikor.

Ezt a munkát, amely a zsinati szellemből táplálkoznék, a többi között épp Szeghalmi Elemértől várnánk. És köszönet neki azért, hogy e várakozásunk okát elmondhattuk.

SÍKI GÉZA

SZÍNHÁZI KRÓNIKA

Déry Tibor „tragikus musical”-je

Déry regényében (Képzelt riport egy amerikai pop-fesztiválról) emberi létünk egyetemes kérdései ömlenek a montanai fesztivál felszakadt poklából; Montana a hatalmas kráter, amely az emberben nyugvó jót és rosszat egyaránt felszabadítja, a lélek poklainak démonai fogják meg a szeretetvágy iszonyú vákuumaiból, az emberi kapcsolatok hiányainak vacogtató ürjeiből felfelé tapogatózó kezeket. Dantei látomás Déry regénye egy lét és nemlét határán vergődő, az őrző zene hullámaiba kapaszkodó embertömegről; félmillió Montanába gyűlt, a közös hiány eszméletlenségébe hullt emberről; kábítószér, alkohol, szeretkezés, perverzitás, őrzőngés,

félelem és pusztítás végítélet táncát járó áldozatairól. A dantei pokolba nem kell Déry hőseinek leszállni, ott van az már életükben a lelkükben, s mennyország számukra nincs, csak családka szivárvány, a marihuána édeskés, émelyítő füstje. A bukolikus békéjű tájakat már rég feltörték az emberi civilizáció vasékéinek fogai; a nosztalgikus harmónia kertjeiből csupaszon meredeznek a kicsinyes hétköznapiak, életnyomorító konvenciók tilalomoszlopai; a montanai hatalmas versenypályán kinyíló, összeránduló karok erdeje, ujjak, amelyek leváltak a konvenciók tilalomfáiról, és itt, a montanai Hades partján nyílnának ölelésre és mégis, öklök görcsévé torzulnak, ölésre. Bezárt karok keresztje a regény, a montanai nagy lehetséges temetője, kiáltó mementó, leszálló dögevő madarak testén át piros jel az égre.

Elképzeltetetlennek tűnt, hogy Déry regényéből — ebből az emberi élet lehetőségére kérdező, filozofikus szövetű, biblikus hömpölygésű, a kemény, objektív tudóság hangját döbbenetes erejű, szimbolikájú víziókkal, a belülről-ábrázolás sodró képeit az elidegenítés tudományos-lexikális magyarázataival változtatató könyvből — igazi színpadi mű szülessen. A Vígsház színpadán most mégis megtörtént a csoda, mert az alkotók nem egy regényt akartak adaptálni, dramatizálni, hanem a mű eszmeiségéhez, filozófiai-képi szövevényeihez keresték az önálló művészi formanyelvet és találták meg a rendezés, koreográfia és zene színpadi látomást teremtő egységében. A regényt nagyszerűen színpadra alkalmazó Pócs Sándor túllépett az adaptáció konvencióin, a Déry-mű eszmeiségéből, döbbenetes erejű vízióiból majdnem minden lényeges elemet átemelt a drámba, úgy, hogy a művészi lényegét őrző szövegválasztások, a regény epikai-képi sodrása minduntalan zuhataggyá erősödjön, a rendezés-koreográfia-zene duzzasztóiban. A hagyományos — rendszerint a dráma halálát jelentő — narrátor-felfogással teljesen szakított ez az elképzelés; a szereplők egyszerre az események örvényeiből és emlékezve, az elvégzetetett utáni csöndből mondják drámai erővel az epikus, leíró és magyarázó részleteket, csak a lényegét és annyit, ami még nem balaszt az öntörvényű dráma testén. Marton László — az utóbbi évek nagy színházi eseményét jelentő — rendezése a színpadi vizualítás, szimbolika minden lehetőségével élő koreográfia — Geszler György — és a szuggesztív, a Déry-mű eszmeiségét árasztó zene és dalszöveg — Presser Gábor, Adamis Anna — együttes erejével megdöbbentő színpadi látomást hívott életre; a nézők nagy kathartikus élményét, a teljes odaadás ájulását és az eltávolodás parancsát az élő organizmusként vonagló képek korbácsütései kényszerítik a nézőre.

Fehér Miklós háttér fémfüggönye elzárja a színpadi teret, a lángoló, majd kihűlt holdkráterre dermedő montanai poklot a külvilágtól, felmeredő, majd sátorrudakká csukódó antennái a színpadra vezetik a gyülekező felhők villámain, a szalmabálák sájkáin hánytorgó hajótöröttek közé. Jánoskúti Márta jelmezeinek vad fergetegében özönlik el a beat-nemzedék mai, kétségbeesetten élni, a zene és kábítószer révületében egymásba kapaszkodni akaró fiataljai a színpadot; ezek már nem az 50-es évek

amerikai íróinak, Kerouacnak és a beat-nemzedék többi tagjának fiataljai — mintha azok társadalomból kivonuló fölényes, száguldozó életútja torkollott volna a beteges csodavárás montanai iszapjába. A készülő vihar árnyékában egymáshoz dörgölődő állatkák élni akarását árasztja a színpad nyitó-képe; Mick Jaggerék zenéjének elzsongító, megváltó ígérését már előre beárnyékolja Déry nagy látomása — a zene staccatóival, a koreográfia félelmetes alakzataival — az ide özönlő-menekülő tömegre apokaliptikus sejtelmeket vetítő kitárt szárnyú madarak raja. 27 fiatal színész teste örvénylik a színpadon — minden részletében koordinált, fegyelmetezett mozgásukkal —, ők testesítik meg a színpadi létükre nehezedő látomásokat, de ők a hordozói a Montanában gyűlt fiatalok eksztatikus, percekbe fogódzó életkedvének is. Koreográfia és a figurák megsemmisítései nem válnak el egymástól, dinamikus egységben villantják fel a gazdag szimbolikájú látványt, a fesztivál kavargásai-ból ki-kilépő rendőrségi nyomozást, az elidegenítő effektusok szerepeit. A „tragikus musical” — a dramaturgiai célszerűségek meghatározóin belül — követi a regény kronológiáját, eszmei gyűrűzéseit; az egész mű életérzését közvetítő zene és koreográfia hullámváza után a szintén Montanában igyekvő, feleségét kereső József alakja emelkedik az I. rész színpadi mozgásának középpontjába. A magyar házaspár története az emberség világító fénykéveje a műben, amellyel az ösztönök elburjánzott tenyészlése áttekinthető, ahonnan értékelhető; ugyanakkor Montana — az Eszterben felerősödött félelem kényszerítő menekülésével — szerelmük kalváriájának utolsó, tragikus stációja is egyben. Józsefet a kétségbeesés reménye hajtja Montanába, hogy talán még megmenhetheti feleségét; az eseményeket figyelő szomorúsága mindent megért, de nem ment fel senkit, még önmagát sem. József útja — a montanai autópályán — szorongó emlékek alagútjában halad, beteg, torz életű alakok kérdzskednének kocsijába, a fiú, aki teste áruba bocsátásával szeretne Montanába jutni, a marihuána füstgomolyagaiból ki-kihajló Juána, aki — talán a fesztivál idejére — új férjet keresne benne, — eufóriás életkedvük mögött csak a semmi viszorong. Az elsötétült színpadon számtalan kocsis imbolygó lámpája — megannyi megbolydult bogár, vakon rohanva elégni a montanai fényben. József értelmén, ép ösztöne tiltakozik a látvány ellen,

amely fogadja: a közös eszméletlenség vizébe hiába zuhannak be az egymásba kapaszkodó, egyesülni, feloldódni vágyó fiatalok, — külön örvénylenek, egymással sohasem találkoznak ezek a testek. „Ha nem bírod már elviselni azt, amiben vagy, lépj ki, mint egy rossz cipőből, ringasd el magad, ringasd el magad, ringasd el magad, senki sincs ki elringasson, ringasd el magad” — felel az értelem érveire a paranoiás suttogás pi-anisszimójából az őrzöngés fortisszimójába átsapó zene. József kívül marad „a léttelen boldogságon”, „amely a halál minden előnyével jár, annak állandósága nélkül”, de célt, hazát, otthont már nem adhat Eszternek; közös hazájuk már a lexikon rideg tárgyiaságába zárult, a gyökereket a kínzó emlékek vágják el örökre. Az elszabadult ösztönök őrzöngésével József csak a könyörgés eksztatikus fájdalmát tudja szembeszegezni, a kétségbeesés reményét: Esztert talán még nem nyelte el végleg Montana.

A látomásnak, a dialógusok nagy erejű gondolati hullámszásának és a tömegpszichózis gyökereit tapogató nyomozásnak a művészi egységét mutatja a II. rész színpadi megvalósulása is. Az „Abrahám-komplexus”, a fiát égi parancsra készségesen feláldozni hajlandó ember mára vetülő példázata egyszerre támad fel a színpadon Eszter háborús szenvedésével: Eszter gyönyörű teste már a halál árnyékában lebeg, a menekülés áramaiban. Józseffel hiába találkozik, nincs haza többé számukra; marad a tomboló tömeghez csapódás, „a gyönyörű kis spinékhez”, „akik méhükben hordják lányaik s lányunokáik méhét” és „a szép, szilaj srácokhoz”, „akik magvaik magvait tenyészítik a méhek méheinek jóllakatására”. De a fiatal, életerős testek látványa félelmetes vízióra vált át: az örömből induló menet a túlvilágra tart, emberi életük örökségként oda is magukkal cipelik a smogot, egyetlen poggyászukat. A létezés iszonyú kódéből lép elő emlékeinek keselyűje, a nyilas pártszolgálatos, hogy a félelemből zárja értelmét, majd kábítószert-árusra változva, behízelt udvariassággal kínálja fel a halált jelentő mámort. Elképesztő az a művészi erő, amivel Déry a nyilas időkbeli sérüléstől a menedéket adó, majd menekülés-

re késztető házasságon át a montanai révületig felvillantja — tört képeiben is az egész revelációjával — Eszter sorát; s megdöbbenő a rendezés is, amely verbális és vizuális síkon egyaránt újrateregeti Eszter tragédiáját.

Izgalmas szférája a színpadi műnek mindvégig az extázis örvényléseiből kilépő nyomozás; eredményei sajnos nem készítik elő, nem indokolják a befejezés madáchi fordulatát.

Az egész színészi együttes érdeme volt az expresszív sodrású előadás. A legnagyobb élményt — az Eszter látomásalakját életre keltő — vendégszereplő Almási Éva játéka jelentette az egyéni arcot és a kavargó tömeget egyaránt szuggesztíven felvillantó együttesben. Almási Éva Eszterje nem a földön járt — bár minden mozdulatával a létezés teljességét érzékeltette —, emlékek és víziók, magány és félelem iszonyú úrjeiben lebegett. Szorongó, egzaltált menekülésvágya mögül a színész — eddigi pályájának talán legnagyobb alakításával — a szeretet emberi üzeneteit közvetítette felénk. Tahi Tóth László Józsefe egészében nem, csak drámai erejű pillanatokban tudott felnőni Almási Éva színvonalához; játékaiból József kesernyés intellektuális ereje hiányzott elsősorban. Kitűnő alakítás volt Szegedi Erika Beverley-je, szenvedélye mint egy védő sátor terült Eszter emlékekben vergődő testére. Ernyey Béla Tanúja a tömegőrzöngés pszichológiáját, Koncz Gábor Pokol Angyala az erőszak képletét, Balázs Péter Manuelje és Szakácsi Sándor Frantisekje a beat-nemzedék életérzését rajzolta ki markáns erővel. Kern András alakítása — A fiú szerepében — nem merült ki az undort felkeltő különbségekben; mindvégig érezte, hogy ennek a fiúnak egyetlen érzékelhető emberi vonása van, s ez is a homoszeualitása. Béres Ilona orvosnője — belülről magyarázó — kulcsfigura volt a kábítószert-mámor természetrajzában. Emlékezetes alakítás marad Oszter Sándor — csak az álom síkján élő — Renéje, Koltai Róbert — emberség parancsát közvetítő — Billje és Szalay Edit — mohó életvágyával szánandóan kiszolgáltatót — Juanája.

CZÉRE BÉLA

KÉPZŐMŰVÉSZET

ANGOL PORTRÉKIÁLLÍTÁS. A kontinensen is született nagyszerű portrék (nem is kis számban...), az arcképfestészet igazi hazája azonban Anglia. Amíg a mitológiai és bibliai kompozíciók s különösen az akt-ábrázolások igen ritkák az angol festészetben (egyetlen számottevő aktfestőjük a XIX. század első felében élt William Etty), addig a hétköznapi élet egy-egy jellemző jelenetét megrögzítő életkép és mindenekelőtt a főnemesekekről, vagyonos polgárokról, politikusokról, szép és előkelő asszonyokról, szellemi kiválóságokról festett portré valóságos „nemzeti műfajává” vált a szigetország képzőművészetének.

Az angol, valamint az Angliában megtelepedett portretisták (Van Dyck, J. H. Fusely, Sargent, Epstein stb.) munkásságáról nyújtott változatos áttekintést a Szépművészeti Múzeum télvégi kiállítása, amelynek anyagát *brit közgyűjtemények* kölcsönözték. Legbecsebb arcmaikat ugyan nem tették ki a szállítással kapcsolatos kockázatnak az angol múzeumok, a bemutatott festmények között mégis volt néhány chef d'oeuvre, — így William Hogarth mellképe James Quinról, Thomas Gainsboroughnak feleségét megörökítő arcma és Manet, Pissarro, Cézanne nemzedéktársának: az amerikai származású Whistlernek Mrs. Huntról festett nemesen előadott, gyönyörű képe.

Bár Van Dyck, Lely, Reynolds, Romney, Lawrence és Ramsay munkásságát csak másodrangú darabok képviselték, e mesterek műveivel jólesett találkozni. A szecesszió reneszánsza által újra divatba hozott preraffaelita művészek (Burne-Jones, Hunt, Millais stb.) festményeiben is sok szépséget és finomságot találtunk, sajnos azonban munkáikban jó adag póz és mesterkedtség is van.

A portréfestés a XX. század angol művészetében sem veszített jelentőségéből; az avantgarde törekvések hegemoniája közepette is virágzik az arcképarázolás, — elég ha Augustus John Mr. Hone vonásait frissen, biztosan megragadó posztimpresszionista művére, vagy Graham Sutherlandnak a fanyar, szkeptikus arckifejezésű, idős Maughamról készült remek vásznára utalunk.

RETROSPEKTÍV BOLMÁNYI-TÁRLAT. A századelő új utakat kereső festői és szobrászai szerették magukat „chercheur”-öknek, „kutató művészek”-nek ne-

vezni... A mai magyar piktúrában a „chercheur”, a „kereső” jelző mindenekelőtt az 1904-ben született Bolmányi Ferencet illeti meg; a művész stílusfordulatokban bővelkedő munkásságánál sokrétűbbet nehéz lenne találni jelenkori képzőművészetünkben...

Pályáját szobrászként és akadémikus portréfestőként kezdte, majd — a 30-as évek közepén — romantikus-messianisztikus szellemű képeket festett („Felsőbbrendű erők ítélkezése Fényvárosban”, „Szivárvány”, „Város a fényben”). 1940 körül lírai hangulatú, nagyon kvalitásos posztimpresszionista festmények kerültek ki műterméből („Hazatérés a szőlőlőből”, „Őszi est”, „Lefekvés előtt”), a második világháború után viszont a francia fauve-ok izzó koloritja („Festőállvány a szobámban”, „Szék”) és a naiv-narratív festészet ígézte őt meg („Halottsiratók”, „Reformátor”, „Borotválkozik”). 1950 körüli képei — amelyek demonikus lények, titokzatos madarak, különös állatok láthatók — a szürrealizmus körébe tartoznak („Vészmadár”, „Manó”, „Memento”, „Piros állat”), az elmúlt tizenöt-húsz év termése pedig a nonfiguratív expresszionizmus meggyőződéses hívének mutatja Bolmányit. E legutolsó korszakát érzelmi felajzottság, a kavargó-örvénylő színtoltok fortisszimója, pasztózus festékfelrakás és a magyar népművészet eleven színvilágával való rokonság jellemzi.

Bolmányi Ferenc művészete joggal érdemelte ki egy sor jeles író, esztéta, művészettörténész — többek között Kárpáti Aurél, Kállai Ernő, Berda József, Rabinovszky Máriusz, Kunszery Gyula és Nagy Ildikó — meleg elismerését, kár azonban, hogy a mester utolsó — ún. „kozmi” — korszakának a kiállításra való bemutatása túlméretezett volt... E ciklusból mintegy százötven (!) festmény függött a falakon, s ez némi egyhangúságot eredményezett. Véleményünk szerint kívánatos lett volna a „kozmi” sorozat szigorúbb szelektálása; az e stíluskörbe tartozó művekből elég lett volna csupán a legkiemelkedőbb darabokat kiállítani („Bársonyos színek”, „Robbanó világ”, „Az alkotás lázában”, „Színes rapszódia”, „Zuhanás”, „Ujjongás”, „Rossz előérzet” stb.).

A tárlat végeredményében így is szép volt, jó néhány festmény („Hajóálmás”, „Téli est”, „Robin úr és társulata”, székszárdi és budakeszi üvegfestmények stb.) nagy művészi élménnyel ajándékozta meg a szemlélőt; megint bebizonyosodott azonban Szőnyi István

bölcs szavainak igazsága: „Egy jó kiállításra sosem lehet elég kevés kép...”

KAMARAKIÁLLÍTÁS VASZKÓ ERZSÉBET MŰVEIBŐL. „Vaszko Erzsébet titokzatos, visszavonult festő... Tekintélye, rangja van a szakma köreiben, pedig ez a kör a legkegyetlenebb kritikus... Kicsi az oeuvre-je, régebbi munkáinak nagyobb részét önmaga semmisítette meg... munkáit szerkezetesség, a színek redukálása, a világgal, a világ művészetével való szüntelen kontaktus jellemzi...” A *Kulturális Kapcsolatok Intézetének* galériájában megrendezett Vaszko-kiállítás képes katalógusának — *Frank János* művészettörténész által írott — előszavából idéztük e sorokat. A szentendrei festőcsoporthoz tartozó kiváló művésznőnek a tárlaton bemutatott maroknyi (alig húsz) pasztellfestménye maradéktalanul megerősítette *Frank János* nagyrabecsülő véleményét. Vaszko Erzsébet a képzőművészeti divatokkal mit sem törődő, a számító konformizmust messzire elkerülő, tartalmas beszédű, kontemplatív alkatú, elhivatott művész, sőt: ne habozzunk kimondani, hogy az egyik legjobb élő magyar művész... A tárlat — a maga szerény szükségességében — ünnepi eseménye volt képzőművészeti életünknek. Vaszko Erzsébet elmélyült munkássága — amelynek olyan magaslati pontjai vannak, mint a „Ritmikus formák”, a „Koncentráció”, a „Máramarosi templom” vagy a „Nyugalom” — a festészetnek abba a kategóriájába tartozik, amelyet Cézanne „solide et durable art”-nak, „szilárd és időtálló művészet”-nek nevezett.

NEMES ENDRE FESTMÉNYEI ÉS KOLLÁZSAI. Az 1909-ben Pécsváradon született *Endre Nemes* pályájának hosszú oldalakat szentelnek a csehszlovák és svéd művészeti annálexszek (a mester a 30-as években Prágában élt, 1940 óta pedig vezető egyénisége a svéd avantgarde piktúrának), mi magyarok viszont — a legutóbbi időkhöz — alig ismertük munkásságát. A jég 1970-ben tört meg, amikor a magyar származású, külföldön élő XX. századi művészek tárlatán több nagyméretű *Nemes-kompozíció*t mutatott be a kiállítás rendezője, dr. Pasuth Krisztina. Az 1970-es ízelítő után ez év márciusában *gyűjteményes Nemes Endre-kiállításra* került sor a *Szép-művészeti Múzeum* földszinti márványtermében.

A Stockholmból érkezett közel száz műből *jelentős alkotó* arca rajzolódik

elénk. *Nemes Endre* művészetének szellemi előzményei a manierizmus, a barokk, a szecesszió, a dadaizmus, a metafizikus festészet, a szürrealizmus, Freud és Kafka munkái; ezekre az alapokra épül rá felkavaró hatású, gazdag képzeletéről tanúszkodó, bonyolult szimbolikájú életműve. Képei — amelyek az üldözött ember szorongását, zaklatottságát fejezik ki (*Nemesnek* gyakran kellett menekülnie a nácik elől), és amelyek a gépi civilizáció rideg és nyomasztó világával perelnek — egymással össze nem függő motívumok groteszk, abszurd összekapcsolásával érik el céljukat: a művész keserű, komor, drámai életerésének tolmácsolását. „Nincs megkapóbb, mint egy varrógép és egy esernyő találkozása a boncolóasztalon...” Az enigmatikus francia költő: *Lautréamont* e sokat idézett sora lehetne a jelmondata *Nemesnek* is. Akik bájta, derűt és könnyedséget várnak el a festéstől, azoktól idegen marad *Nemes* munkássága, amely a művészettörténetnek azok közé az életművei közé tartozik (*Bosch*, *Arcimboldo*, *Odilon Redon*, *Toulouse-Lautrec*, *Munch*, *Ensor*, *Otto Dix*, *Beckmann*, *Soutine*, *Giorgio de Chirico*, *Magritte* stb.), amelyek a tragikumot, a diszharmoniót, az emberi lélek infernális erőit szóltatják meg nagy szuggesztivitással.

Az igen fiatalon elhunyt *GÖTZ JÁNOS* szobrászművész (1941-1971) emlékkiállításán (*Magyar Nemzeti Galéria*) két-három nagyméretű kompozíciót, számos kisplasztikát, több egyházművészeti alkotást és néhány grafikai vázlatot láthattunk. „A szobrászat feladata ma sem lehet más, mint volt a múltban” — írta egy ízben *Bokros Birman Dezső*. Götz is a szobrászat ősi eszközeivel fejezte ki magát, de — akárcsak *Bokros Birman* — ő is figyelembe vette a modern művészet vívmányait. „Századforduló” című szobra a XX. századi művészet alapját képező kubizmus lényegének megértését árulja el, „Kis lovas”-a *Medgyessy*, *Ferenczy Béni*, *Borsos Miklós* loábrázolásai mellett is megállja a helyét, portréi — amelyek felelőségét és művész-kollégáit (*Ványó*, *Seregi*) ábrázolják — ugyancsak maradandó értékűek. Általában mindegyik munkája többet ad dekorativitásnál, artisztikumnál. Krisztus alakja is sokat foglalkoztatta a művészt. Vörösrézből domborított „Krisztus a kereszten” című körplasztikája és Krisztus keresztútját megjelenítő — stációsorozata (városmajori templom) méltó utódai a magyar kép-

zóművészet — Csontváry, Ferenczy Károly, Kernstok, Egry, Gadányi Jenő, Ferenczy Béni, Szántó Piroska, Kondor Béla — megrendítő Krisztus-ábrázolásainak.

D. I.

SINKÓ VERON ÉS PATONA TERÉZ kiállítása a Pesterzsébeti Múzeumban. A népművészt, ha eredeti gondolata támad, az anyag korlátai legtöbbször „oda vezetik a kivitelezésben”, ahol évezredek óta nyugvópontra jutott az anyag és a megformálás közti harc. S ez jellemző a tárgyi népművészetre is. A néplelek leginkább benne látja meg önmagát. Kritikájával vagy elfogadja, vagy elveti.

Sinkó Veron festett textiljei arról tanúskodnak, hogy jöllehet az egykor Jáva szigetéről a kékfestéssel együtt Európába származott batikolás háttérbe szorult (az író Török Gyula még művelte, manapság csak a „himes” festésnél alkalmazzák), nem vesztette el korszerűségét, s napjaink ősi egyszerűségét sóvárgó embere nemcsak hasznoságot lát, hanem valamiképp önmagát is megtalálja benne. A „virágok költészete” ezeken a fali kárpitokon nem öncélú (Sinkó Veron „virágokban” gondolkodik), nem is azért készültek, hogy a múlt századi „magyar ornamentika” Huszka-féle koncepcióját feltámasztva provincializmust hirdessenek. A művész formaterveinek aranyfedezete a magyar népi múlt. A XVII-XVIII. századi mézeskalács sütők álmai, ütfők virágfüzérei („Virágzás”, „Az én kertem”), figurái („Szüret”, „Harcosok”), felvidéki népviselet („Leányének”), szuszékok ázsiai geometrikus formái játékos egyszerűséggel párosulnak a gyermekkor emlékei-

vel (emberarcú virágok, „Máriácska”). Korunk elidegenedő világában „Mese-gyárat” tervez, Szent Erzsébet védőpalástjára telepíti szűkebb hazáját („Pest-Erzsébet”). Ami minden textil-képét belengi: a népköltészet. Hiánytalanul idézi fel a népballadákat. Például a Kallos Zoltán könyvében található Utra Mari balladát megjelenítve, az egyik sort, melyben a gyermekgyilkos anyára az „emberek árulkodnak”, figyelik őt, Aranyra emlékeztetn, arc-formájú virágokkal értelmezi. A „látó lelkiismeret” megsokszorozódik általuk. A „Sírató” népi tradíciót őriz, s talán egy kicsit a művészt is megmutatja. A virágok metamorfózisa a könny és a lélek kapcsolatának ősi szeretet-szimbólumában nyer megfogalmazást. A textilen a színek egyéniek, kevesek, ezért sokatmondóak.

Patona Teréz az Őrség fazekas-kultúráját folytatja. Kerámiáin (kuglófsütők, teáskészlet, buteliák, lakodalmas edények, mustos-fazekak) tetten érhető a régi korok gölőncsér-művészete (kelta állatfejek, asszír-babiloni pecséték) és a dunántúli nemes hagyomány (sárga, zöld színek, növénymotívumok). Formái egyszerűek, feszesek, könnyedek. Díszítő eljárása alig több a fazekasgyöngy meg az agyag természetes színét őrző engőb használatánál. Népköltészetben gyökerező belső világa máris sejteti további útját.

„... a népművészet rendkívül sokoldalú... A nemzeti irányú nevelés leghatásosabb eszköze” — írja Györfly István A néphagyomány és a nemzeti művelődés című tanulmányában. Ugyanakkor felveti a kérdést, hogy a napjainkban divatos népművészet helyesen értelmezi-e a néplelek sajátosságait. Ez a kiállítás is válasz lehet a kérdésre.

T. S.

ZENEI JEGYZETEK

(ALBAN BERG: LULU) Vannak történelmi pillanatai a magyar zenei életnek. Ilyen pillanatnak érezzük Alban Berg Lulu című operájának bemutatását az Operában. Igaz, erre az előadásra jó néhány esztendeje várnak a zene hívei, de a keletkezése idején lévő történelmi szituáció (a harmincas évek közepe táján) aligha kedvezett egy ilyen bemutatónak, később pedig sokáig fenntartásokkal, idegenkedve nézték esztéti-

kusaink a „bécsi iskolát”, amely pedig a maga különleges zenei eszközeivel, humanizmusával a nagy bécsi tradíciók közvetlen örököse, s a modern zene forrása. A Schönberg, Webern, Berg nevével jelzett zenei irányzat a század zenéjének kétségtelenül egyik legpregnansabb jellemzője, amelyben kulminálódik a kultúra válságáról hirdetett elméletek igazsága, hiszen tagjai maguk is sokszor vállalták az anyagszerűtlenség, a hallgatás kockázatát a zenélés helyett. A kapitalizmus legmélyebben járó szel-
lemei ugyanis felismerték az alkotó mű-

vész hallatlan felelősségét: egy elidegenedett, amorális történeti helyzetben utat kell mutatnia, vállalnia kell az irányadás felelősségét. S ez a felelősség bénító is lehet. Aki irányt akar mutatni, annak le kell mondania minden felesleges gesztusról, csak a lényegre kell összpontosítania figyelmét (nem véletlen, hogy olyan nagy szerephez jutott az atonalitás, a hangnemnélküliség, amely később — tehetségtelenebb utána-zók kezében — önmaga ellentétébe fordulva formalista játékká alacsonyodott). Mi Alban Berg szerint korunk leglényegesebb problémája? Ha a Lulu című opera tükrében igyekszünk válaszolni erre a kérdésre, csak egyetlen felelet adódik: a szeretet hiánya. Mert ez a tulajdonképpen borzalmas történet mindvégig azt jelképezi, hogy a hamis erkölcsi normák alapján felépülő és funkcionáló társadalom, illetve a benne élő egyének voltaképp tehetetlenek, nem ismerik az ember igazi értékeit. Az operában Lulu egy pillanatig sem válhat teljes emberré, mindvégig szerencsétlen lény marad, aki szinte döbbenetes passzivitással szolgáltatja ki magát, és érezni, amint ide-oda sodródik az életben, voltaképp egyre csak vár, vár, talán azt az embert, aki megérti, akinek a maga emberi teljességében kell majd. Tragikus alak hát, ahogy Heinrich Jelowetz mondta a Der Auftakt Berg-számában: „... azok közé a mitikus formátumú, tragikus alakok közé tartozik, akik, mint Carmen, Otello, és mindekelőtt Lulu férfi ellenpárja, Don Juan, egy tulajdonság, egy szenvedély hatalmassá, sőt szörnyűvé fokozott képviselői”. Mozart Don Juanját még humanizálhatta a kor, Lulu azonban már csak passzív jelkép maradhat, mert körülötte végérvényesen atomjaira hullott egy korábban egységesnek hitt világkép, s törtéte vált az a világerzés, mely oly klasszikus fenséggel ragyogott föl még Mozart korában. A Berg korában élő embernek már csak álmai maradtak. Nem véletlenül jegyezte ki magának a szerző Wedekind drámájának bemutatója-kor a rendező Karl Kraus Lulu életérzését leginkább jellemző szavait: „Lélek, aki csak a túlvilágon dörzsöli ki az álmot a szeméből”.

Már Adorno figyelmeztetett arra, hogy Berg utolsó műveiben komoly szerepe van a dallamnak. S valóban, ha a Lulu például a Wozzeck-kel hasonlítjuk össze, az első talán, ami a szemünkbe tűnik, milyen nagy szerepe van benne a hangnak és az érzelmi effektusoknak. Willi Reich, a hamburgi bemutató előtt mondotta ezzel kapcsolatban: „A

Lulu zenei megfogalmazásának döntő eleme az emberi hang... az énekes formák általános előtérbe helyezése, másrészt az énekes orgánumban adott technikai lehetőségek kihasználása. Ezt az operát különösen jellemzi az összes elgondolható beszéd- és énekmódok állandó váltogatása.” Nagyon nehéz kérdés volna annak elemzése, miért tért vissza Berg egy hagyományosabbnak hitt formáláshoz. Talán Adornónak van igaza, aki az utolsó művekkel kapcsolatban arról ír, hogy ami igazán újszerű, nemcsak megelőzi korát, hanem vissza is nyúl elfelejtett időkbe, mert „anakronisztikus tartalékokkal is rendelkezik, melyeket még nem koptatott el, nem merített ki a mindig-ugyanaz vigasztalan racionalizmusa. A pusztá up-to-date léttel szemben a merészen előreszökő mindig öregebb is”.

Igy lesz az összegzésből kezdet, így lett a huszadik század egyik lehetséges életérzésének legjellemzőbb dokumentuma a Lulu, amelynek magyarországi bemutatóját a zeneszerző Mihály András vezényelte. Nála valóban aligha akadhatott volna jobb ismerője a modern zenének, s amit talán nem elég szuggesztíven fejez ki a karmester, azt majdnem mindig meg tudja valósítani a pedagógus. Az énekesek teljesítményéről aligha lehet hiteles képet alkotni egyetlen előadás alapján. Sok kiugróan szép pillanatot szereztek, de az is nyilvánvaló, hogy ez a fajta énekmód nálunk még nem teljesen otthonos. Pedig nagy kár. Mert hogy milyen értéket is képvisel a mai magyar zene fő hulláma, a Kurtág Györgyhoz és Durkó Zsolt-hoz hasonló tehetségek, azt a nagy-közönség csak akkor tudná felismerni és megérteni, ha ismerné, vagy módja és alkalmá volna megismerni az európai zene ma már klasszikusnak számító modernjeit. Ha elsikkad vagy érdeménél kisebb feltűnést kelt egy magyar bemutató, az aligha a közönség hibája. Korábban természetes volt, hogy a tradíció folytonos, erről mindenki meggyőződhetett a saját fülével. Ma már olyan hiányok vannak a folyamatosságban, hogy azt csak rendkívül áldozatos és szívós munkával lehet felszámolni. Szerencsére az Operaház jelenlegi vezetősége hivatása magaslatán áll ebben a vonatkozásban is, ezért meglehet minden reményünk, hogy egyre kevesebb lesz a fájó űr, s a Luluhoz hasonló remekműveket mihamarabb megismerhetjük.

Nemcsak a mi érdekünk ez, hanem a mai magyar zenéé is.

(LEMEZFIGYELŐ) Az a lemez, amelyen Kocsis Zoltán játssza Bartók első és második zongoraversenyét, alighanem az összkiadás egyik legértékesebb darabja. Bármennyire hihetetlen, de a Bartók versenyművek előadásának nincs végérvényesen kikristályosodott hazai tradíciója; a III. zongoraversenynek az az interpretációja, melyet Fischer Annie-től hallhattunk, kezdettől viták középpontjában állott, noha monumentalitását nem tagadhatta senki. A többi zongoraversenyek lemezfelvételei korrektek voltak ugyan, de egyik sem volt igazán reveláló erejű. Érzésünk szerint Kocsis Zoltán Bartók-képe is változik még; ez természetes, hiszen egy robbanóan tehetséges, dinamikus fiatal művész nyilván másként nézi Bartókot, mint a pályája delelőjén álló, vagy épp az alkonyat felé közelgő. De máris anynyi elementáris lendülettel, oly izzó átéléssel tolmácsolja e műveket, hogy előadása egy valóban maradandó hagyomány első láncszemének látszik. Értelmezése kristálytiszt és világos, ritmusa rendkívül feszes, s vannak elomlóan szép lírai pillanatai is. Ha valami talán hiányzik, s amit csak az évek hozhatnak meg, az a mágikus varázslatnak az a csodálatos képessége, amely a legeslegnagyobbak Bartók-játékát jellemzi, amikor egyszerre jelenik meg a hallgató képzeletében a természet és a középpontjában álló esendő, de nagy tetekre és csodálatos felmagasodásra képes ember. A Budapest Szimfonikus Zenekar Lehel György vezényletével ideális partnernek bizonyul a technikai szempontból is kifogástalan lemezen (LPX 11516).

Két „verseny-lemez” is megjelent, mégpedig a mai előállítási viszonyokhoz képest meglepő gyorsasággal. A 11. Budapesti Zenei Verseny győzteseinek lemezén néhány ígéretes énekes tehetség mellett Maurice Bourgue oboajátéka és a magyar Horváth László klarinétművészete érdemel külön figyelmet. Az ő nevükkel alighanem találkozunk majd még a világ élvonalában, s akkor ez a lemez egyszerre értékes dokumentummá válik. Most csak érdekes kísérlete annak, miképp lehet felidézni a forró légkörű zenei versenyek izalmait. A jelek szerint csak töredékesen, inkább párlatát adva az eredetinek (LPX 11534). A Bartók halálának negyedszázados évfordulója alkalmával rendezett zeneszerzői verseny két legmagasabb díját elnyert kompozíciót, Durkó Zsolt és a spanyol Villa Rojo vonósnyegyeseit hallhatjuk a másik lemezen. A versenyre

csak vonósnyegyest lehetett beküldeni, s annak idején az első díjat nem adták ki. Durkó második díjat nyert II. vonósnygyese a modern ember legszemélyesebb vallomása, rendkívül szerencsés módon fejezi ki az egyén és a kollektívum lelki élményeit, s a makro- valamint a mikrokozmosz szimultán érzékeltesében is értékes eredményt ért el. A kisebb egységekből felépülő nagyobb struktúra szinte jelzésekig bontható le, de ezek az apró mozaikok is hibátlan teljességgel érzékeltetik az egész gazdagságát és erejét. Ugyancsak érdekes dialektikus zenei kísérlet Villa Rojo Idők című vonósnygyese, melynek épp az ad jelentőséget, hogy egyszerre köti időhöz és az időtlenséghez zenei anyagát. Nem olyan kiforrott alkotás, mint Durkóé, de figyelmet érdemlő hirtadása a zenei neoavantgardnak, amelyről csak jelzéseket kapunk. Hogy ez lenne a jövő zenéjének útja, abban legalábbis kételkedünk. A Kodály-vonósnygyes korrekt, értő tolmácsolásban szövegeztet meg mindkét alkotást (LPX 11546).

1954-ben hívták életre a Tribune Internationale des Compositeurs nevű szervezetet, melynek az a legfőbb célja, hogy biztosítsa a modern zeneművek rendszeres cseréjét és publikálását. Az 1970-es ülésszakon Szöllősy András III. koncertója kapta a legtöbb szavazatot, s még ebben az évben 23 rádióállomás sugározta a Kodály és Petrassi iskolájában nevelkedett zeneszerző érdekes alkotását. Két régebbi ülésszakon mutatták be Bozay Attila Vonósnygyesét és Durkó Zsolt Magyar rapszódiaját. Ezek a művek is jelentős sikert arattak. Most e három kompozíció (és ráadásként Szöllősy IV. koncertója) jelent meg a Hungarotonnál az UNESCO „Mai zene” sorozatának első darabjaként. Talán nem is kell külön méltatnunk a kiadvány jelentőségét, hiszen a nemzetközi méretekben folyó zenei eszmecsere egyik első megvalósulása, s annak bizonyossága, hogy a kortárs magyar zene európai színvonalat képvisel (LPX 11525).

(ZENEI KÖNYVEK) A Kroó György szerkesztésében megjelenő A hét zeneműve című, rendkívül friss könyvsorozatról már elmondottuk, hogy nagy jelentősége van a zenei ismeretterjesztés folyamatában. Mint ahogy maguk az adások is igen élvezetesekek, érdekesek, s ha népszerűségük nem is vetekedhetik a „Ki nyer ma?” remek játékával, mindig örömet és tanulságot szereznek a komoly zene kedvelőinek. Ugyanezeket

az elismerő szavakat kell megismétel-
nünk a sorozat második kötete kapcsán.
Örömmel olvastuk a fiatalabb generá-
cióhoz tartozó zenetörténészek alapos
esszéit, s valóságos revelációval feled-
keztünk bele ismét Molnár Antal színes,
szellemes előadásába, amely alighanem
a zenei ismeretterjesztés műfájának
csúcspontját jelenti. Mert egyedül nála
nem érezni a szakszerűség nyomasztó
váltat, ő az egyetlen, aki a hatalmas
súlyokat is játszva emelgeti, és mindig
friss, szemmel tud rácsodálkozni egy
addig számára is rejtett szépség-morzsára

(bár mindig az az érzésem, tudta ő már
azt rég, de úgy tesz, mintha akkor fe-
dezné fel). Ha szabadna egyetlen ja-
vaslatot tenni a különben kitűnő tanul-
mányok íróinak: a nagyközönség bizo-
nyára szívesen venné a történeti háttér
kissé részletesebb rajzát, hiszen csak
így tudja beleélni magát a művek igazi
újdonságába és így érti meg jelentősé-
güket. Mert néha az az érzése az ol-
vasónak, mintha a zenetörténészek egy
kicsit egymásnak írnának (Zeneműki-
adó).

RÓNAY LÁSZLÓ

FILMEK VILÁGÁBÓL

A TÖRTÉNELMI FILMRŐL

Az olyan *történelmi tárgyú* filmek-
ben, mint a *Légió* (Wajda), az *Ítélet*
(Kósa), vagy az *Andrej Rubljov* (Tar-
kovszkij) a szerzők „epikai személyisé-
ge” érvényesül, az ábrázolás éppen a
korhűség eszközeinek segítségével szub-
jektívizálódik (hűen a romantika vátesz-
szemléletéhez), az alkotói én nem önma-
gával, hanem a világgal szembesül, ki-
kerülve a meghasonlás, a kérdőjelek
veszélyét. Persze általánosítani itt sem
lehet: a *Mater Johanna* (Kawalerow-
witz) vagy a *Méhek völgye* (Vlácil) el-
sősorban önismeretünk — magánemberi
önismeretünk — katarziséhoz segít hoz-
zá, a pszichológiai véghelyzetek szaka-
dékához, semmint a történelmi tárgy-
választásban körülírt anyaghoz. Az utób-
bi filmekben már nem arról van szó,
hogy a szerző a múltat megszívja esz-
méinek megerősítésére, hanem csak le-
bukik hosszabb-rövidebb időre oda, hogy
anyagdarabkákat hozzon föl onnan,
melynek összerakását részben a néző-
re bízza. A történelmi filmek túlnyomó
többségére azonban hallatlan intenzivi-
tás jellemző. A látvány óriásira nő,
minden benne van, ami a hétköznapi
képéhez tartozik, s ettől keletkezik a
benyomás, hogy *belül* is vagyunk. En-
nek oka, paradox módon, talán éppen
az alkotói kifelé fordulás, az a tény,
hogy a történelmiség tulajdonképpen
politikum, társadalmiság, s mint ilyen,
a nézőpontok harca. Ez magyarázza
egyébként többnyire átlagon felüli hosz-
szukat is: filmóriások születnek, hőm-
pölygő sodrásukban a földolgozott té-
maanyag érvényesül, helyettesítve az ily

módon elszalasztott időt, mely inkább
az elmélyedést, a befelé fordulást kí-
válná.

Ezen a szerkezeten keresztül szugge-
rálják általános tartalmaikat, mely le-
het deheroizálás (Csillagosok, katonák),
vagy éppen az új pátozsz kialakítása
(Andrej Rubljov). Komoly szerepük le-
het a nemzeti önismeret, vagy egy má-
sik nemzet megismerésében, annak min-
den frissítő és nyomasztó együtthatói-
val. A társadalmival szembesítenek,
ezért is kényszerülnek epikusan széles
tablók felrajzolására, hogy a felszínen
ható eredőket a kamera négyyszögébe
foghassák. Mintha kerülnék is az em-
beri önismeret, a pszichológiai sokrétű-
ség tartományait. Vajon azért, mert a
valóságban nincs ilyen, ehhez hasonló?
Pedig mindennap átéljük őket, mint
ahogy a történelmi múltban is átérték,
önmagukat megálmodták vele. De ha a
kort, az elmúlt idők emberét ebből a
szemszögből kívánnánk ábrázolni, hol
maradna az időbeliség? A pillanat vég-
telenre nőne, kihúzná a történelem alól
a talajt, és a film mai tárgyu lenne, te-
hát nem „történelmi”, holott elvileg
a múltban játszódik.

Ha összehasonlítjuk az Andrej Rubl-
jovot a Szerelmem Hirosimával (Res-
nais), elgondolkodásra késztet a kiáltó
ellentét: az egyik oldalon az örökké fő-
lénk tornyosuló, magánemberként elér-
hetetlen nagyság súlya, a másikon hét-
köznapijaink új meg új személyes élmé-
nyeiben is velünk összetonódó gondola-
tiság, mellyel azonosulhatunk. Vajon
száz év múlva melyik közvetít többet
az akkori embernek? A Jules és Jim
(Truffaut) összehasonlítása az Ítélettel
profánnak hat, a Persona (Bergmann)
összehasonlítása a Légióval pedig ki sem
fejezhető már anélkül, hogy az egyik

vagy a másik tragikus választása elé ne kerülnének. Mert nem arról van szó ebben az összehasonlításban, hogy a vizet a rajta úszó hajóval teszteljük, hanem a tűzzel, mint annak gyökeres ellentétével. Csak valami más fényében ismerhetők meg ugyanis a dolgok. A történelmiség ezért igazán a személyesség fényében árulja el számunkra igazi arculatát, erejét és eredendő zsákutcait.

Az már csak részletkérdés, hogy miért nem született meg a magyar filmgyártásban eddig olyan következetesen átfogó, egységes történelmi tabló, mint az Andrej Rubljov, vagy akár a — lektúrszerűségében súlytalanabb — Légió? Pedig Tarkovszkij filmjének abban a jelenetében, ahol a kolostorudvaron a portyázó tatárok a bolond lánnyal szórakoznak, ugyanúgy saját — már-már mitikus — történelmi párhuzamainkra ismerhetünk (szentgallen-i kaland), akár Vladimir feldúlásának jeleneteiben (török dúlás). Mégis: miért ez a hiány, holott a török idők történelmünk sorsfordulatát a jelenig hatóan meghatározták? Az Ítélet — jóformán egyetlen értékes történelmi filmünk ebből a múltból (a Szegénylegények ugyanis már majdnem jelen, s aligha „történelmi”) — sokkal vívódóbb, önmarcangolóbb és önellentmondóbb, mint a Rubljov. Talán éppen ezért nem „mélyíthető” filmen az olyan anyag, mint az Egri csillagok: hiányzik hozzá az a történelemszemléleti egység, mely a Rubljovot jellemzi, ahol a népben a saját történelme megítélésében egység uralodik, mert történelmével maga birkózott meg, függetlenségét nem ajándékbba kapta. Ez magyarázhatja részben a deheroizálás hiányát az egyik, és meglétét a másik oldalon is.

A történelmi filmek részletrealizmusa megragadó. Kevés olyan színvonalasan szórakoztató jelenetet ismerünk a filmművészetben, mint a Rubljov koraközépkori jobbágynak szórakozását a csepürágóval, vagy a tatárok korhű fölvonulását, akik ráadásul valóban tatárral is beszélnek. De említhetnénk a Légió középnemesi világának képeit is. Tolsztoj parasztjai, Reymont nemesei elevenednek meg ezekben a jelenetekben. Szerepük az epika devalválása, vagy más szóval a funkcióváltás. Míg Tolsztoj parasztjai az írott szöveg gondolatiságába ágyazódva, csupán a képzeletünkben fogalmazódnak meg, s elválaszthatatlanul hozzákapszolódnak az írói személyességhez, a filmen látható alakok régi ismerőseink. Órákig nézhető valóságészletek, remekül tipizált színészi alakításokkal, tehát irányítottan és a jó látványosság igényeinek megfelelően. Nem fárasztják a nézőt, hanem segítenek neki: elvégzik helyette a képzelet munkáját, s csak az eredménnyel kell szembesülniük, gyönyörködhetnek a látványban, a megrendezésben. A film lehetőségei máshol keresendők. A képi ábrázolás realizmusa olyan erős, annyira valóságűen kapja kézhez a néző a valóság látható anyagát, hogy könnyen beleragadhat abba, amit a szemünkkel amúgy is láthatunk, amikor kifelé nézünk egy ablakon. Mi az viszont, ami láthatóvá tesz? Valószínű, hogy ez nem azon múlik, mennyire korhű egy beállítás és mennyire hitelesek a díszletek. Ha a jelen a történelem következménye, úgy akkor is őri magában a műalkotás a történelmet, ha nincs benne semmi történelmiség. A hűtlenségében mindenestre hűségesebb maradhat, még ha nem is egyszerűen és szórakoztatóan.

UNGVÁRY RUDOLF

RÁDIO MELLETT

Nemzetközi fesztivál — gyermekeknek

Nógrády László A mese hatása a gyermekre című tanulmányában a mese nevelő értékét a gyermek tapasztalatszerzésében, képzeletének és morális karakterének fejlesztésében látja. Szerinte és Bühler szerint is „a mese történetének elevensége megfelel a játéktevékenység elevenségének”. A játék pe-

dig „értelmes funkció”: mesehallgatás közben a gyermek legtöbbször — a szuggesztív hatására — „azonosul” valamelyik szereplővel, elfogadja a csodás elemeket, mert általuk saját „világ-nézetét” érzi igazoltnak. S amikor újra rekonstruálja magában az eseményt, kiszakít egy-egy epizódot a történetből, azaz: időn kívül helyezi. Ezáltal a mese, a játék „a legmagasabb értelemben a világrendben való helyzetünk logikántúli jellegét bizonyítja” — mondja Huizinga.

Mióta a romantika újra fölfedezte a népmeséket, a meseírók előtt világossá vált a jó mese követelménye is: az öseredeti frissesség, az egyszerűség és a valóság kristályosan tiszta, üdítő ábrázolása. A szerzőkre vonatkozóan mondta egyszer Kodály Zoltán: „Senki se túlságosan nagy arra, hogy a kicsinyeknek írjon, sőt igyekeznie kell, hogy elég nagy legyen rá.” Ha a gyerekek versnek — Weöres Sándor szerint — „életdarabkát” kell tartalmaznia, akkor a mesének „életdarabkákból” kell összeállnia. A reális vagy „illuzórikus” időrendben következő események mégis úgy függenek össze, hogy a szerves egészt, „a központi eseményt” szolgálják. A jó mese nem nélkülözheti a drámaiságot sem. Ez azonban nem tragikus, sőtét harcot jelent, hanem olyan kalandus jelenetsort, amelynek mindig derős kicsengése van.

Az alig fél évszázadra visszatekintő rádiójátékok törvényszerűségei érvényesek a mesejátékokra is. Nehezebben alkalmazhatók a már kész mesék dramatizálásában, könnyebben az eredeti, eleve a rádió számára írt hangjátékokban. Ezek ugyanis — mint Cserés Miklós rámutat — már kezdetben tartalmazzák a „rádiószerűséget”, az „egyszerű megfogalmazás véglegességét”. Ugyancsak Cserés vallja, hogy a szerzőnek „olyan dialógust kell írnia, amely színpadi attribútumok nélkül, pusztán a szó energiáját állítja a kifejezés szolgálatába”. Nyelvének antitetikusnak, támadónak és védekezőnek kell lennie; minden kijelentéshez relatíve csatlakozzék a megfelelő ellentmondás. Így nem válik unalmassá. Ez utóbbi különösen fontos szempontja a gyermekhallgató-ságnak. A rádiót hallgató gyerek tipikus helyzetben van: hallgatni számára többet jelent, mint hallani. Ilyenkor felhagy minden tevékenységgel, arra összpontosítja figyelmét, amit kell és meg akar érteni. „A gyermek észleli és felfogja a hangokat, megérti és életébe illeszti őket...” (M. Debesse)

Idén is — immár negyedik éve — megrendezték a Nemzetközi Rádiójáték Fesztivált, gyermekek részére. Az elhangzott mesejátékok közt az egyik eredeti, a „rádiószerűségnek” megfelelő, népmesei motívumokat is felhasználó darab Balássy László a leányból lett vitéz című rádiójátéka volt. A hangjátékok történetéből már ismert mesélő néhány mondata után (a szokásos mesekezdés!) a cselekmény középpontjába jutunk: Florea (Holló vitéz) fiútestvér híján Ardalean király seregébe indul.

Paripája — a „beszélő táltost” idézi fel emlékezetünkben — mindvégig hűséges segítője marad. (Csak éppen azt nem tudjuk rendezői vagy írói hiba folytán — honnan kerül a darabba?) Florea legyőzhetetlennek tűnő akadályokat hárít el (ezek remekül késleltetik a cselekményt, fokozzák a drámaiságot), miközben Kígyószisszel (telitalát!) találkozik. A Kígyókirály országába jut (román népmesei motívum), onnan pedig Ardalean udvarába. A király — mint az a népmesékben szokásos — próbák elé állítja az ifjúnak vélt leányt. Generálisa ugyanis ravasz fondorlatokkal rászedi erre Ardaleant, mivel igyekszik magát „visszalopni” uralkodója szívébe. Florea a szívárványmadár tolláért indul, s megszerzi. De miután Ardalean kételkedik Florea igazmondásában, a tollak színüket veszítik. Egyedül a leányé ragyog teljes pompájában. A történet végén a király meggyőződik ismeretlen vitéze jellemességéről, s már Holló vitéznek nem kell megkeresnie a legszebb leányt Ardaleannak, ő maga lett az, amikor leemelte sisakját.

A történet egyszerű, de tele van jelképekkel. A szerző — ösztönösen-e vagy tudatosan? — alkalmazza azokat a szimbólumokat is, amelyek mozgásképzetet idéznek elő, sőt óvodás korban cselekvésre serkentenek. Ilyenek például a hangutánzó és a hangfestő szavak (Szi-szu-szu-szu stb.). Ugyanakkor a feszes, „dualisztikus” tömondatok egymásutánisága „provokálja” az apróságokat, hogy azonnal reagáljanak: helyeseljenek vagy ellentmondjanak a szereplőknek, s ezáltal bekapcsolódjanak a játékba. Jó szolgálatot tesznek az „elemi” szavak: egy, kettő, három; vagy: sas, ló, gyí, gyí stb..., amelyeknek ismételtetése gyarapítja a kicsinyek szókincsét. Balássy ügyesen karakterizálja alakjait. Harapakul generális — egyetlen hasonlat által — valóságos történelmi személyként áll előttünk: „nyelve csípős mint a dér”. A generális ugyanakkor típus is. Velencei István hangja „jól illik” hozzá. Ez az egyfajta absztrakció azonban kevés lenne: Velencei hangja mögött — a rendező jóvoltából — jelen van a teljes alak, eltéveszhetetlenül. A mese többi szereplőjét is erős, összefogott vonalakkal jellemezte a szerző. Az idő rövidsége kívánta így, de ez a szkematizmus a játék javára vált. Florea tulajdonságai uralkodó motívumok (érzelmi gazdagsága, bátorsága stb.). A mesében Holló vitéz figyelme mindig a feladatára összpontosul, nem

példálózik, hanem cselekszik. Jellemének meggyőző tulajdonsága: erkölcsi tisztasága. Miért nem fakult meg ruháján a gyönyörű toll? Mert becsületes és igaz volt. A szívárványmadárhoz hasonlóan fényt sugárzott környezetére — erkölcsi kioktatás nélkül. Így is mondhatnók: testvére volt a kegyelemnek. Pálos Zsuzsa hangja törekeny-finoman élővé varázsolta Floreát. Barlay Gusztáv rendezése egyszerű eszközökkel, néhány jelképes hanghatással, elirányító szóval mindig „lokális atmoszférát” teremtetett. A szerencsésen összeállított zenét (Troszt Margit érdeme) legtöbbször önálló szereplőként kezelte, de eszközként is, színváltoztatásnál, egy-egy helyzetkép illusztrálásánál. Karakterisztikusan hatott Tordy Géza és Avar István hangja is Ardalean, illetve a Fekete ló szerepében.

Pszichológusok véleménye, hogy a rádiót hallgató gyerek „helyzetét az otthon és az alkalmi körülmények befolyásolják”. Talán ezzel is magyarázható az a felmérés, amely kimutatta, hogy a technikai témákkal foglalkozó műsorok egyre inkább a gyermekek érdeklődésének középpontjába kerülnek. Itt van például az autó: jelentősége, értéke a családban meghatározza a gyermek játékát is. Amit eddig az állatok jelentettek (mesében, játékeszközökben), most a gép jelentheti. A kérdés csupán az, hogy a holt tárgyak — mint régebben az állatok — elbírák-e a személyes jelleget? Ha a mesében a fák, lovak stb. beszélnek, azt mondtuk: a gyerek elfogadja, megfelel „világképének”. Kér-

dés: a gép beszéde ilyen értelmű-e? Inkább elhiszi: a technikai fejlettség képes például beszélő autókat alkotni. Akkor pedig nem lesz-e szegényebb a gyermeki képzelet, sivárabb az érzelmi világ?

Zdenek Sverák A három autó című mesejátéka már nem volt meglepetés a gyermekek számára. S ha arra gondolunk, hogy Tomsits Rudolf „fűlbemáshzó” zenéje a döccenőkön átsegítette a kicsit erőltetett történetet (három autó önmagától megszökik), meg el is fogadjuk azt a véleményt, hogy a rádiójáték „akusztikai magja” bármilyen esemény lehet, még olyan mese is, ami csak a „rádiószerűség” dramaturgiai törvényeire épül, akkor Sverák darabjának ez az egyedüli érdeme. A „lelki szükségletek” közül ugyanis Arburthróval hiába keressük az érzelmi-értelmi szeretetigényt: ilyen a hangjátékban nincs. Az autók ugyanazt jelentik, mint a régi meséskönyvekben a drágakő: az anyagi szükségletek fokozott jelenlétét. Sajnos, a darab „nyelvi erejét” sem dicsérhetjük. Pándy Lajos bizonyára hűségesen követte fordításában az eredeti fordulatokat, s így a tolvajnyelv nagyvárosi változataitól sem riadt vissza („öreg lány”, „oltári rendes autó”). Ezek pedig gyermekeink nyelv művelése szempontjából cseppet sem hasznosak. A szereplők közül „autóként” beszélni nehéz feladatot jelentett Tolnay Klárinak, Balázs Samunak és Harsányi Gábornak.

TÓTH SÁNDOR

Már nem tudom

kihez beszéljek
mindenkinek elmondtam mindent
tatárjárástól picassóig
nekidőlök az ajtófélfának
unatkozó villanyszerelő
cigaretta papírba pólázom
berzenkedő magzatomat
várok a különítéletre
még mindig nevetésre áll a szájpaddlásom
egyízben rátapadt az angyal lángpallosa
éppen amikor
mondják
hullaszagú szelek szántották a televényt

behúzódok a kotlós szárnya alá
befészkelem magam
a puhatenyerű pirkadatba

a fogházirodán leemeltek egy kulcsot
sietséggel
mintha megörökítenék az árulást
a pisszentések
az üvegszemű hallgatások
a megdobált pléh krisztusok
jajveszékelés
a dramaturg közbeszól
akrobaták a trapézok közötti úrban
bál van
de milyen bál szerelmes egyszülöttem
furulyákra feszített gyászinduló

TÚZ TAMÁS

Revue mensuelle — Monatschrift Rédacteur en chef — Chefredakteur: György Rónay —
 Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr: 5,00 US dollars.

SOMMAIRE

Dans son étude „Les perspectives des sciences exégétiques après le Vatican II” (laquelle fut d'ailleurs prononcée comme dissertation inaugurale lors de la promotion honoris causa de l'archevêque à l'Académie Théologique de Budapest), l'auteur illustre, dr. József Ijjas l'archevêque de Kalocsa, résume la situation actuelle des sciences bibliques, en présentant les derniers résultats à la lumière des manifestations du Magistère (encycliques, instructions, décrets conciliaires, etc).

Le père franciscain *Mór Majsai* qui fonctionnait longtemps à la custodia dans la Terre Sainte avant la 2e guerre mondiale, rend compte de ses impressions lors de son voyage ici, il y a peu. — Dans l'étude „Le témoignage de Baptiste”, *István Tótfalussy* professeur théologien piariste, dessine le portrait de St.-Jean-Baptiste, d'après les dernières recherches exégétiques et des connaissances tirées des fouilles de Qumran. — *Dezső Surányi*, physiologiste botaniste est l'auteur d'une étude intéressante, „La flore de la Bible” où il décrit les différentes plantes sauvages et domestiques, arbres, grains, fruitiers et plantes d'épice, figurant dans les deux Testaments. — *Antal Ijjas* écrit une recension détaillée d'un grand succès de livre, publié il y a quelques mois, lequel contient les 13 interviews d'un reporter du Radio et de la Télévision Hongrois, avec des professeurs exégétiques et des historiens de religion catholiques, protestants et juifs renommés, ainsi qu'avec des professeurs des religions de l'Université de Budapest, y ajoutée l'étude „La Bible dans les arts” par György Rónay, le rédacteur en chef de Vigilia.

Il y a 38 ans, en 1935, Vigilia fut publiée pour la première fois à Budapest. Son rédacteur fondateur, László Possonyi, dont les écrits y sont régulièrement publiés depuis, accomplit sa 70e année dans ce mois. A cette occasion, le rédacteur de Vigilia, *Béla Hegyi* fit une interview avec lui, laquelle fut complétée par un détail autobiographique et par les félicitations de *György Rónay*, le rédacteur en chef actuel de Vigilia. „Soixante-dix ans, c'est une bonne pièce de temps, écrit-il, — il compte double dans des époques qu'est la nôtre. D'autant plus étonnant si quelqu'un, sous le poids de sept décades vécues, est resté aussi élastique, infatigable, d'une humeur et d'esprit ouverts qu'est *László Possonyi*, comptant bientôt ses 70 ans. La vie spirituelle catholique en Hongrie lui doit extrêmement beaucoup, tout d'abord le fait qu'aujourd'hui nous pouvons le saluer en ce lieu, en le remerciant pour Vigilia. Il est bien connu que ce périodique fut fondé par lui avec ses meilleurs amis que des intérêts différents, des caprices dispersèrent bientôt; les devoirs et la mission s'imposèrent depuis uniquement à lui. Cette aventure épitante sera peut-être écrite un jour, l'aventure prestigieuse, comment il dirigeait, lui plein de confiance et de foi inébranlable au milieu de différents dangers, mais convaincu de ce que sa mission fut juste et conduirait vers l'avenir, un périodique lequel ne put être rangé nulle part et fut une entreprise quasi „partisane” des intellectuels chrétiens n'appartenant eux non plus à nulle catégorie locale. Souvent Vigilia ne put se maintenir — encore est-ce une question ouverte comment elle put s'arranger, — que de la foi et de la confiance. Mais elle a conservé son actualité, de plus: elle mena à bonne fin son existence matériellement incertaine, en créant dans l'entretemps cette tradition catholique, comptée parmi les peu d'évidences lesquelles pouvaient et devaient continuer leur existence, après une tournure complète mondiale: les mêmes traditions furent insérées dans le volume XI de Vigilia, en décembre 1946.”

Dans la Galerie de Vigilia, *Iván Dévényi* présente les activités du sculpteur *Géza Samu*. — Dans la rubrique littéraire, impressions de voyage de *Gábor Thurzó*, les poèmes d'*Anna Bede*, de *László Balássy*, de *Sándor Tóth* et de *Tamás Tüz*.

I N H A L T

Der einleitende Essay wurde von dr. József Ijjas, Erzbischof von Kalocsa, unter dem Titel „Panorama unserer Bibelwissenschaft nach dem II. Vatikanischen Konzil“ geschrieben. (Dies war übrigens seine Antrittsvorlesung anlässlich der Übernahme des Ehrendoktorats an der Budapester Theologischen Akademie.) Er gibt einen Überblick über den heutigen Stand der Bibelwissenschaft. Im Lichte lehramtliche Erklärungen (päpstliche Rundschreiben, Instruktionen, Konzilsentscheidungen) wiegt er die neuesten Ergebnisse der Bibelwissenschaft ab.

Der Franziskaner Pater Mór Majsai, der vor dem zweiten Weltkrieg längere Zeit als Beauftragter bei der Custodia in Jerusalem tätig war, besuchte vor kurzem wieder das Heilige Land und referiert in einem interessanten Artikel über seine Erfahrungen. — István Tótfalussy, Piaristen Pater und Professor der Theologie, zeichnet, aufgrund der neuesten Forschungen und der Kenntnisse erworben aus den Funden in Qumran, ein Portrait des Heiligen Johannes dem Täufer. — Einen interessanten und sich auch auf die Bibel beziehenden Essay schrieb der Pflanzenphysiologe Dezső Surányi, unter dem Titel „Die Pflanzen der Bibel“, in dem er sämtliche im Alten und Neuen Testament vorkommenden Wild — und Nutzpflanzen, Bäume, Cerealien, Obstbäume und Gewürzpflanzen fachmässig behandelt. — Antal Ijjas schrieb ein detailliertes Referat über einer der erfolgreichsten Publikationen des ungarischen Büchermarktes im letzten halben Jahr. Es handelt sich um ein Buch das unter dem Titel: „Die Welt der Bibel“ im Verlag des ungarischen Rundfunks und Fernsehens erschien und jene dreizehn Radiogespräche beinhaltet die von einem Reporter des Rundfunks mit namhaften katholischen, protestantischen und jüdischen Bibelwissenschaftlern und Religionshistorikern, mit Professoren der Religionsgeschichte an der Budapester Universität, sowie, unter dem Titel „Die Bibel und der Kunst“, mit György Rónay, Chefredakteur der Vigilia, führte.

Vor achtunddreissig Jahren, im Jahre 1935 erschien zum erstenmal die Vigilia in Budapest. Der Gründer und damaliger Chefredakteur der Zeitschrift, László Posszonyi, dessen Schriften noch heute regelmässig auf unseren Spalten erschienen, vollendet in diesem Monat sein siebenzigstes Lebensjahr. Bei dieser Gelegenheit führte der Mitarbeiter der Vigilia, Béla Hegyi, ein Gespräch mit László Posszonyi und wir veröffentlichen auch einen Abschnitt seiner Autobiographie an der er gerade arbeitet. Die beiden Schriftstücke werden von Begrüssungsworten des augenblicklichen Chefredakteurs, György Rónay eingeleitet. „Siebzig Jahre sind eine lange Zeit — schreibt er unter anderem — und besonders lang sind sie in einer Epoche — und die unsrige ist eine solche — wo jedes Jahr doppelt zählt. Aber noch grössere Sache ist, wenn jemand, die Last von sieben Jahreszehnten, die mehr als ein Jahrhundert wiegen, auf den Schultern tragend, ebenso frisch, offen, sich interessierend und verstehend bleibt, wie der siebenzigjährige László Posszonyi. Das ungarische, katholische Geistesleben hat ihm sehr viel zu verdanken. Vor allem, dass wir ihn hier auf diesen Spalten begrüssen können und für die Existenz der Vigilia danken können. Bekanntlich wurde die Zeitschrift von ihm und von seinen nächsten Freunden gegründet, die dann durch ihre Arbeit, durch ihre Interessen, und durch ihre Launen alsbald andere Wege einschlugen; und so blieb die Aufgabe und auch ihre Last auf seinen Schultern. Vielleicht wird es einmal jemand geben der die Geschichte dieses verdutzenden Abenteuers, dieses dauerhaften Kunststückes beschreibt, wie die Zeitschrift, die eigentlich nirgends hingehörte und eine Art freies Partisanunternehmen einer in keine einheimische Schachtel einpassende christliche Geistlichkeit war, lange Jahre hindurch zwischen den verschiedensten Gefahren mit unerschütterlichem Vertrauen und festen Glauben von ihm geführt wurde, in der festen Überzeugung, dass die Mission die er annahm richtig ist und in die Zukunft führt. Sehr oft geschah es, dass Vigilia wirklich aus nichts anderem als aus Glaube und Vertrauen lebte und es ist ein wahrhaftes Geheimnis wie sie tatsächlich weiter lebte. Doch lebte sie, und zwar so, dass trotz aller materiellen Unsicherheit, sie inzwischen jene — wenn nicht einzige doch seltene — Christlich-Katholische Tradition schuf, die man nach einer Weltumwelzung weiter führen konnte und musste; und die von der Vigilia, die im Dezember des Jahres 1946 mit ihrem elften Jahrgang neugeboren ist, tatsächlich weiter geführt wurde.“

In der „Galerie der Vigilia“ wird der Bildhauer Géza Samu von Iván Dévényi präsentiert. — Im Literaturteil: Amerikanisches Reisetagebuch von Gábor Thurzó, Gedichte von Anna Bede, László Balássy, Sándor Tóth und Tamás Tüz.

Tájékoztató

Mindenki tudja, tudományos értékük tekintetében milyen erősen vitathatók s éppen szociológiai hiteltükben mennyire ingatók az ún. iskolai szociológiai fölmerések; hiszen itt már a kérdések pusztán föltevésében benne van a manipuláció lehetősége; a kérdészet pedig sokszor — érdekből, igyekvésből, félelemből, egyéb okokból — eleve azt válaszolja, amiről fölteszi, hogy tetszeni fog a (bármilyen anonim) kérdezőnek. De mindezek tudatában sem hagyhatjuk figyelmen kívül a Népszabadság március 4-i számának vasárnapi mellékletében Mennyből az ember címmel megjelent írást. Ez végül is a rendszerebb valláskritika fontosságát hangsúlyozza. „Nem kampányok kellene — írja. — Csúpan észrevenni, hogy nem a hitoktatási statisztika az egyetlen mérce: az oktatást kell minden ízében korszerűbbé, vitát vállalóbbá, vallási dogmákat cáfolóbbá tenni.”

Ami a vitát illeti, nekünk az a nézetünk és tapasztalatunk, hogy a hitkérdéseiben a meggyőzés útja egészen másutt van, mint a vitákban; ami pedig — egy lépéssel tovább — a meggyőzést illeti: szerintünk nem az a fontos, hogy egyik fél a másikat minden áron meg akarja győzni a maga föl fogásának az igazáról, hanem az, hogy mindenki a maga nézetében mélyüljön el minél alaposabban és minél „emberibben” (amikor is multhatlanul rá kell eszmélnie a becsületesen vallott másik nézet tiszteltetére).

Eppen ezért nem árt, ha az esetleges ellenérzéseket félretéve higgadtan és sajtó belső kritikánk igényével olvassuk ezt a cikket és az ehhez hasonlókat. Vajon

a mi hitoktatásunk (a szó legtágabb, nemcsak iskolai értelmében véve) elég „tudományos”-e? Elég világosan végiggondoljuk-e és elég meggyőzően tudjuk-e kifejteni, s ami sokkal fontosabb: képviselni igazságainkat? Nincsenek-e elmélet és gyakorlat között olyan hézagok, amelyek eleve alkalmasak rá, hogy kihívják ellenünk a kritikát? Elég mély-e és elég mai-e az a belső meggyőződés (s eléggé mélyítük-e, eléggé modernné tesszük-e, akiknek a tanítás a földadatok), amelyből helytállásunknak táplálkoznia kell?

Mert a hívó embernek itt és ma (és alighanem mindenütt) elsősorban benső meggyőződéséből fakadó tetteivel kell bizonyítania vallása igazságát, „élhetőségét”. Hiszen — Aczél György is nyomosan figyelmeztet rá a *Rinascitának* adott, és a *Kritika* 1973. 2. számában közölt interjújában (melyet különös hangsúllyal ajánlunk minden olvasónk, egyáltalán minden hívó figyelmébe) — világunkat csak közös munkával építhetjük föl, nagy céljainkat csak együttműködve valósíthatjuk meg. A közös munka természetesen nem zárja ki a mind árnyaltabb, mind emberibb „alapállású” (és mind kölcsönösbb hasznú) párbeszédet. De hogy mi, katolikusok, valóban tudunk „beszélgetni”, ahhoz meg kell tanulnunk a párbeszéd nyelvét és elemi illemszabályait, meg kell ismernünk partnerünk gondolkodását, kifejezésrendszert, sőt élmény- és tapasztalat-világát is (a párbeszéd udvariassági szabályainak megfelelően is, de a keresztény szeretet sürgetésére is); mert különben aligha tudjuk itt és ma „korszerűen bemutatni hitünket”.

Hogyan élünk ma? Milyen élethetnénk még méltóbban az ember igaz értékeihez? — Ezekre a kér-

désekre is igyekszik válaszolni a *Látóhatár* márciusi számának „Gazdaság — társadalom — életforma” címmel összeállított szemelvény-sorozata. Különösen érdekes az a tanulmány, amely a napjainkban jelentkező „perhullámokról”, illetve az e mögött rejlő indítékokról, gazdasági és lelki motivációkról szól.

A *Világosság* márciusi számának „Kronika” rovatában tanulmányt olvashatunk a magyar katolikus alsópapság 1918-ban és 19-ben létesített demokratikus szervezeti formájáról, a Papi Tanácsról, amely a Glesswein Sándor kezdeményezte — és az akkori püspöki kar által hevesen ellenezett — Pax-Egyesület egyenes folytatása volt. A Papi Tanács — amint Szalay Máttyás írta az *Egyházi Közlönyben* — „az eleven életbe akar bekapcsolódni, szív akar lenni”. A rövid életű demokratikus szervezetnek ezt a hivatást és célkitűzést ma is élő valóságnak vállalhatjuk.

És végül egy nagyon szép és igaz írás: Kovács Péteré a nemrég elhunyt Kondor Béláról. Az utolsó ikonfeszítő címmel a *Kortárs* márciusi számában.

Felhívjuk a figyelmet a Gondolat Kiadó két kötetére: Martin Luther King műveiből ad válogatást a *Nem hallgathattam c. kiadvány*, mely a neves amerikai keresztény pap és közéleti szemléltetésével és tevékenységével ismeret meg. Henri Perruchot *Cézanne élete c. könyve* a nagy francia festő világát mutatja be tudományos szakavatottsággal és élvezetes író eszközökkel.

A Magvető kiadásában megjelent Csóóri Sándor-Kósa Ferenc *Forradás c. kötet*e, mely a szerzőpár három irodalmi filmforgatókönyvét (Ítélet, Nincs idő, Forradás) tartalmazza.

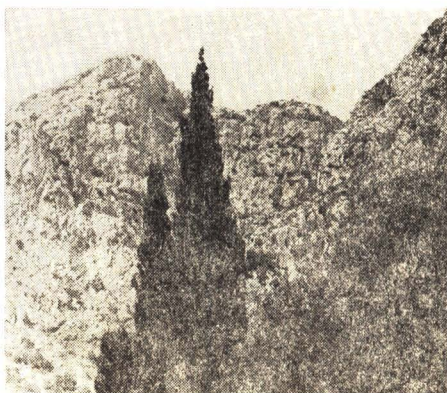
A Vigília a nagyvilágban

Az olaszországi CSEO *documentazione* (Bologna) 1972. decemberi számában leközölte Schram Ferenc *Sírató énekek és Mária-síratók* című cikkét, mely a Vigília 1972. évi 10. (októberi) számában jelent meg.

A német katolikusok Berlinben (NDK) megjelenő lapja, a *Begegnung* 1973. évi 1. (januári) száma egy teljes oldalt szentelt a Vigília 1972. novemberi száma ismertetésének, amely Karl Rahner munkásságával foglalkozott.

Gránátalma

Ciprus

Fügefafa

Vadölajfa

A biblia növényei

(Surányi Dezső cikke lapunk 306. oldalán, a szerző felvételei)

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kéziratokra, amelyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen meg nem beszéltünk, csak akkor válaszolunk, ha közölhetőnek vagy átdolgozhatónak találjuk. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Szerkesztési fogadóórák: hétfőn és csütörtökön 11-től 17 óráig a többi napokon (szombat kivételével) 11-től 13 óráig.